

କା ଉ ପ ଦେ ଶ କି ତ

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ

ପ୍ରକାଶକ :
ଜଳେଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ
ଜଳେଶ୍ୱର

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର

ଲେଖକ

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ

ପୋଥି ସମ୍ପାଦନା

ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ
ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ହୋତା

ପ୍ରକାଶକ

ଜଳେଶ୍ବର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ
ଜଳେଶ୍ବର

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର

ଲେଖକ

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ

ପୋଥି ସମ୍ପାଦନା

ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ

ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ହୋତା

ପ୍ରକାଶକ :

ଜଳେଶ୍ବର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ

ସ୍ବତ୍ବ :

ଜଳେଶ୍ବର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ

ଅକ୍ଷରସଜ୍ଞା :

କ୍ରିଏଟିଭ୍ କ୍ରାଫ୍ଟସ୍

ଇ-୨୧, କଟେରୀ ରୋଡ୍, ବାଲେଶ୍ବର

ଫୋନ୍ : ୩୬୬୨୬୫, ୩୬୧୭୬୫

ମୁଦ୍ରଣ :

ରଘୁନାଥ ପ୍ରେସ

ବିବେକାନନ୍ଦ ମାର୍ଗ, ବାଲେଶ୍ବର

ଫୋନ୍ : ୩୬୫୩୯୭

ପ୍ରକାଶ କାଳ :

କାର୍ତ୍ତିକ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା - ୨୦୦୨

ପ୍ରଚ୍ଛଦ :

ତାପସ ପଣ୍ଡା

ଜଣ୍ଡେସ, ବାଲେଶ୍ବର

ମୂଲ୍ୟ :

୪୫/- (ପଚାଶଟଙ୍କା ମାତ୍ର)

BAIDYASHASTRA

writer :

Dinakrushna Das

Pothi Editing :

Dr. Laxmikanta Tripathy

Dr. Laxmikanta Hota

Publisher :

Jaleswar Sahitya Sanskruti
Sansada

Copy Right :

Jaleswar Sahitya Sanskruti
Sansada

D.T.P. :

Creative Crafts

E-21, Katchery Road, Balasore

Ph. : 366265, 361765

Print :

Raghunanta Press

Vivekananda Marg, Balasore

Ph. : 365397

Time of Publication :

Kartika Purnima-2002

Cover :

Tapas Panda

Rupees :

45/- [Forty-five only]

ଜଳେଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦର
କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର
ସଭ୍ୟବୃନ୍ଦ

ସଭାପତି
ହିମାଂଶୁ ନନ୍ଦୀ
ଉପ ସଭାପତି
ଭାସ୍କର ଚନ୍ଦ୍ର ସେଣା

ସମ୍ପାଦକ
ବିଷ୍ଣୁପଦ ମହାନ୍ତି

ସହ ସମ୍ପାଦକ
ଦିଲ୍ଲୀପ କୁମାର ଗିରି
ଚିନ୍ମୟ କୁମାର ଦାସ

କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ
ବସନ୍ତ କୁମାର ମହାନ୍ତି

କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟି
ଡାକ୍ତର ଅତୁଲ ଚନ୍ଦ୍ର ପାତ୍ର
ଅଧ୍ୟାପିକା ସାଧନା ଗିରି
ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମାନ୍ଧାତା
ଅନନ୍ତ କୁମାର ଭୂୟାଁ
ସତ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ଦାସ
ବନ ବିହାରୀ ପ୍ରଧାନ
ଡଃ ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ଚରଣ ପାତ୍ର
ଡାକ୍ତର ଲକ୍ଷ୍ମଣ କୁମାର ଜେନା

ଜଳେଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ ତରଫରୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ
ସମୟରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗବେଷଣାତ୍ମକ ସଂପାଦିତ
ସଂକଳନମାନ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବାକୁ ପ୍ରତେଷ୍ଟା କରାଯାଉଛି ।

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ଜଣାଣ ସମଗ୍ର
(କବିଙ୍କ ରଚିତ ଅସଂଖ୍ୟ ଜଣାଣକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ଏଥିରେ ସଂଯୋଜିତ କରାଯିବ)

ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ଚଉତିଶା ସଂକଳନ
(କବିଙ୍କ ରଚିତ ସମଗ୍ର ଚଉତିଶା ପୋଥିରୁ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ସଂଯୋଜିତ ହେବ)

କଳିଯୁଗ ପୁରାଣ ସଂପାଦନା ଓ ସମୀକ୍ଷା
(କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ରଚିତ ଅପ୍ରକାଶିତ କଳିଯୁଗ ପୁରାଣକୁ ସଂପାଦନା କରାଯାଇ
ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ)

ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅନାଲୋଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସମୂହର ଏକ ସମୀକ୍ଷାତ୍ମକ ସଂକଳନ
ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରାଯିବ ।

ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ପ୍ରଥିତଯଶା ଦିବଂଗତ କବି ଓ
ଲେଖକମାନଙ୍କର ଅପ୍ରକାଶିତ ମୂଲ୍ୟବାନ ପୁସ୍ତକଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଗ୍ରହ କରି
ପ୍ରକାଶ କରାଯିବାର ଆଶାପୋଷଣ କରିଅଛୁ । ସାହାଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରେରଣା
ପାଇଁ ଆମର ନିବେଦନ ।

ବିଷ୍ଣୁପଦ ମହାନ୍ତି
ସଂପାଦକ

ହିମାଂଶୁ ନନ୍ଦୀ
ସଭାପତି

ଆମ କଥା ସଂକ୍ଷେପରେ

ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ଓଡ଼ିଶାର କାବ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରବାଦ ପୁରୁଷ ରସକାବ୍ୟ ରସକଲ୍ଲୋଚର ମହନୀୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗ୍ରନ୍ଥ କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଅତୀତରେ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗ କିମ୍ବା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭ କାଳରେ ସୁବନ୍ଧୁରେଖା କୁଳସ୍ଥ ମୁଣ୍ଡତୁଣିଆ ଗ୍ରାମରେ ପିତା ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ଔରସରୁ କୁମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଭାବନା ମନକୁ ଆସିଲା କ୍ଷଣି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍ତର ବାଲେଶ୍ଵରବାସୀଙ୍କ ଦେହ ମନରେ ରୋମାଞ୍ଚ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ । ବିରୁ ପ୍ରେମରେ ବିଭୋର ହୋଇ କେବଳ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଇଁ ଭଣିତା ଲେଖୁଥିବା ସେ କାଳର ଜଣେ କବି ଗଜପତିଙ୍କ ପ୍ରଶଂସାରେ କବିତା ଲେଖୁବାକୁ ସ୍ଵପ୍ନ ମନାକରି ଦେଇଥିବା କଥାଟିକୁ ଏ କାଳର ଲୋକେ ସହଜରେ ବିଶ୍ଵାସ କରିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ଏବର ସମୟରେ ଲବି ଓ ମାଲିସ, ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ଓ ଉପତ୍ୟୋକନ ପ୍ରାପ୍ତିର ସହଜ ମାଧ୍ୟମ ହୋଇ ଉଠିଛି । ସେମିତି ଜଣେ କବିକୁ ଓଡ଼ିଶାର ଉପାନ୍ତ ଅଞ୍ଚଳର ଏ ମାଟି ଜନ୍ମଦେଇ ଧନ୍ୟ ହୋଇଛି । ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଛି ଏ ମାଟିର ସାଂସ୍କୃତିକ ଐତିହ୍ୟ ।

ରସକଲ୍ଲୋଚର ପ୍ରସ୍ତାବ ବହୁ ରଚନା ସୃଷ୍ଟି କରି ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଜଗତକୁ ସମୃଦ୍ଧ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଅନୁପମ ସାହିତ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି ଦୀର୍ଘକାଳ ଧରି ସାହିତ୍ୟିକ ଓ ସାହିତ୍ୟ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମମତ କରିଆସିଛି । ତାଙ୍କର ପଦ ଲାଳିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଅନତିକ୍ରମ୍ୟ । କାଳିଦାସଙ୍କ ଶିବ ପାର୍ବତୀ ରତି ଉପାଖ୍ୟାନ ବା କବି ଜୟଦେବଙ୍କ ରାଧାଙ୍କ ପାନ ପୟୋଧର ମର୍ଦ୍ଦନ, ଆଖ୍ୟାନ ପରି ରସକଲ୍ଲୋଚନକୁ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର କୌତୁକ ବର୍ଣ୍ଣନା ରସବନ୍ଧ କରି ଡୋଳିଛି । ଏଠାରେ ରାତି କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ କାଳଜୟୀ ହୋଇଯାଇଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟମ୍ଭାର ବିଷୟ ଯେ ସେଇ କାବ୍ୟ ପୁରୁଷଙ୍କର ସାହିତ୍ୟ କୃତିକୁ ଗର୍ଭରେ ଧରି ଆମ ବୌଦ୍ଧିକ ସମ୍ଭାର ବେଶ୍ ଉଜ୍ଜ୍ଵଳ ଦିଶୁଥିବା ବେଳେ ତାଙ୍କ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରତିକୃତିଏ ତଥାପି ଦୁଷ୍ପ୍ରାପ୍ୟ ହୋଇ ରହିଛି ଆମ ସମ୍ମୁଖ ସଂଗ୍ରହାଳୟ ପାଇଁ । କବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଶେଷ ଜୀବନରେ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ କୁଷ୍ଠ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ ବୋଲି କେଇଜଣ ପଦ୍ମଭୁକ୍ତ ଚରିତକାର ମତ ଦେଉଥିଲା ବେଳେ ଆଉ କେଇଜଣ ଏ କଥାକୁ ସମର୍ଥନ କରିନାହାନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ଜାତି ଏବଂ ଓଡ଼ିଶା ଭୂଖଣ୍ଡ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଶିଶୁପ୍ର ବୋଲି ମନେହୁଏ । ପାଦ ଟଣାଟଣି କରିବା ପାଇଁ ବହୁ ଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏଠାରେ

ନିୟମିତ ଭାବେ ଜନ୍ମ ନେଇ ଆସୁଛନ୍ତି । କେବଳ ରାଜନୀତି କିମ୍ବା ସଂସ୍କୃତି କ୍ଷେତ୍ରରେ ନୁହଁ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ମଧ୍ୟ ଏମାନେ କଦବା କିପରି ଦୃଶ୍ୟମାନ ଅବା ଆତନ୍ୟତା ହୁଅନ୍ତି । କନ୍ଧ କବି ରାମ ଭୋଇ, ଯିଏ ଅପୂର୍ବ ଓ ଚରମ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କଥା -

‘ମୋ ଜୀବନ ପଛେ ନକେ ପଡ଼ିଥାଉ ଜଗତ ଉଦ୍ଧାର ହେଉ’ ।

ଲେଖିଗଲେ, ତାଙ୍କୁ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ସତ୍ୟାର୍ଥକ ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ଧ କବି ଆଖ୍ୟାୟିକା ବହନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ସେହି କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ କୃଷିଦାସ ବା ଦାନକୃଷ୍ଣକୁ କୃଷିରୋଗୀ କରିଦିଆଗଲା । ତେବେ ତାଙ୍କ ରୋଗକୁ ନେଇ ବିତର୍କ ତାଙ୍କୁ ରହିଥିବା ପରିପ୍ରେକ୍ଷାରେ କବିଙ୍କ ଜନ୍ମପୀଠ ଜଳେଶ୍ୱରର ଅଗ୍ରଣୀ ସାହିତ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନ ଜଳେଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ ବିଭିନ୍ନ ରୋଗର ଚିକିତ୍ସା ପାଇଁ ଭକ୍ତ କବି ବିରଚିତ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ର ତାଳପୋଥି ସଂଗ୍ରହ କରି କବି ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜୀବନୀର ନୂଆ ବିଗତତ୍ୟ ଉଦ୍ଘୋଷନ କରିଛି । ପୋଥିର ଉତ୍ତମ ସଂପାଦନା ପାଇଁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ ଏବଂ ଡଃ ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ହୋତା ବହୁଶ୍ରମ ସ୍ୱୀକାର ଓ ବହୁମୂଲ୍ୟ ସମୟ ବିନିଯୋଗ କରି ଆମର ଉଦ୍ୟମକୁ ସଫଳ କରାଇଥିବାରୁ ସଂସଦର ବିଶେଷ ଅଭିନନ୍ଦନୀୟ ।

ରୀତିଯୁଗର କବି ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କବହୁ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତ କବି ଭୂଷଣରେ ବିଭୂଷିତ କରିଛି । ଏହି ଉପାଧିଟି ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଆନୁଷ୍ଠାନିକ କିମ୍ବା ରାଜ ଦରବାର ଅବା ସରକାରୀ ଅନୁକମ୍ପା ନୁହେଁ । ଏହା ଓଡ଼ିଶାର ଓ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସମୂହ ଗଣପ୍ରଦତ୍ତ ଭୂଷଣ । ଏଭଳି ଗୌରବର ଅଧିକାରୀ ସାମ୍ପ୍ରତିକ ସମାଜରେ ଏକାନ୍ତ ବିରଳ । ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଯେତେ ଯାହାକିଛି ତଥାପି ଅପ୍ରକାଶିତ ରହିଛି, ସେସବୁର ପ୍ରକାଶନ ପାଇଁ ଜଳେଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ ସତତ ସମର୍ପିତ । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପାଠକୀୟ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସଦିଚ୍ଛା ଅର୍ଜନ କଲେ ଭବିଷ୍ୟତ ପାଇଁ ପ୍ରେରଣା ଓ ଶକ୍ତି ମିଳିବ ।

ଏଭଳି ଆମ ଅନୁଷ୍ଠାନ ସମ୍ପର୍କରେ ପଦୁଚିଏ ନ କହିଲେ ଅଧୁରା ରହିଯିବ ଆମ ଆତ୍ମନେପଦୀ । ଜଳେଶ୍ୱର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ସଂସଦ ୧୯୯୩ ଜାନୁଆରୀ ୧୦ ତାରିଖରେ ଗଠିତ ହୋଇ ଏ ଅବଧି ସକ୍ରିୟ ଭାବେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଆସୁଛି । ଜନ୍ମ ଲଗ୍ନରେ ଏହାର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ ଅଧ୍ୟାପକ ନବ କିଶୋର ମହାନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ପାଦକ ଥିଲେ ସ୍ତମ୍ଭକାର ଅଧ୍ୟାପକ ନିରଞ୍ଜନ ପାଢ଼ୀ ।

ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ବିଭବ ଉପରେ ସୃଜନଶୀଳ ଆଲୋଚନା ଚଳାଇ ନୂତନ ଦିଗର ସୃଷ୍ଟି କରାଗଲାରେ ଆମେ ଗୌରବାନ୍ୱିତ । କାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟକୁ ସାମିତ କରିଦେବା ଆମ ଜାତକରେ ନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟାପକ ହୋଇପାରିବ ସେଥିପାଇଁ ଆମେ ଅଙ୍ଗୀକାର ବନ୍ଧ ।

ଏଇ ସାମାଜିକ ଅଞ୍ଚଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟର କ୍ରମକ୍ଷୟକୁ ବିକଳ ଅବସ୍ଥା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତି ଓ ପରମ୍ପରାର ଅବକ୍ଷୟ ଏବଂ ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ବିରୁଦ୍ଧ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ସଭ୍ୟ, ବନ୍ଧୁ ଓ ଶୁଭେଚ୍ଛାମାନଙ୍କୁ ନିରନ୍ତର ବ୍ୟଥିତ କରିଛି । ଏଗୁଡ଼ିକୁ ସମୃଦ୍ଧ ଓ ପୁନଃଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଶପଥ ନେଇଛୁ । ସେଇ ମାନସିକତାରୁ ଜନ୍ମଲାଭ କରିଛି ବୋଇତ ବନ୍ଧାଣ ଉପବ । ଏ ଅବଧି ତାହା ଜନ ସହଯୋଗରେ ଆଡ଼ମ୍ବର ସହ ପାଳିତ ହୋଇଆସୁଛି । ସହର, ବଜାର ଓ ଜନପଦମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ନ୍ୟୁନ କରି, ଇଂରାଜୀ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ହିନ୍ଦୀ ଭାଷାରେ ନାମ ଫଳକ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଠିକଣାପଟା ଲେଖା ଓ ପ୍ରଦର୍ଶନ ହେବାର ପ୍ରବଣତାକୁ ରୋଧ କରିବାର ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ବଳ ବଢ଼ଇ ରହିଛି । ଏ ସମ୍ପର୍କିତ ପୁସ୍ତିକା ପ୍ରତିବେଦନ ମୁଦ୍ରଣ କରି ବହୁଳ ଭାବରେ ବିତରଣ କରାଯାଉଛି ।

ସାମାଜିକରେ ଓଡ଼ିଆ ଅଞ୍ଚଳଗୁଡ଼ିକୁ କୌଶଳର ସହ ଅପହରଣ କରାଯାଉଛି । ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସଠିକ ତଥ୍ୟମାନ ସଂଗ୍ରହ କରି ଜନ ସଚେତନତା ସୃଷ୍ଟି କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସରକାରଙ୍କ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳର ସୁରକ୍ଷା ପାଇଁ ଚାପ ପ୍ରୟୋଗ କରାଯାଉଛି ।

ସଂସଦ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଜଳେଶ୍ୱର ସମେତ ସାମାଜିକ ଭାବେ ଉତ୍ତର ବାଲେଶ୍ୱରର ସାହିତ୍ୟ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଓ ଅବସ୍ଥାର ଇତିହାସ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କରି ଆଜିର ପିଢ଼ାମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରାଯିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ବଳବତ୍ତର ରହିଛି ।

ପୁସ୍ତକର ପ୍ରଚ୍ଛଦଶିଳ୍ପୀ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ତରୁଣ ଚିତ୍ରକର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ତାପସ ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପୂର୍ଣ୍ଣ ଧନ୍ୟବାଦ ଜଣାଉଛୁ । କ୍ରିଏଟିଭ କାପ୍ ଅକ୍ସର ସଜ୍ଜା ଏବଂ ମୁଦ୍ରଣ ପାଇଁ ରଘୁନାଥ ପ୍ରେସକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ।

ପୁସ୍ତକଟି ସମ୍ପଦ ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଆତ୍ମପ୍ରକାଶ କରାଇବାର
ବହୁଳାଂଶରେ ଅବଦାନ ରହିଛି ଓଡ଼ିଶାର ଇତିପ୍ରତିଷ୍ଠ ବ୍ୟଙ୍ଗ କବି ଓ ରମ୍ୟ କଥାକାର
ଡକ୍ଟର ଜଗନ୍ନାଥ ତ୍ରୀପାଠୀ ମହାଶୟଙ୍କର । ଏହି ଅବସରରେ ଆମେ କୃତଜ୍ଞ ରହୁଛି
ତାଙ୍କ ଠାରେ ।

ସଂସଦର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଷ୍ଣୁପଦ ମହାନ୍ତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ କମିଟିର
ମାନ୍ୟବର ସଭ୍ୟମାନେ ଏପରି କଞ୍ଚନାର ଯେ ହେତୁ ରୂପକାର ତେଣୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରଶଂସାର
ବାସ୍ତବ ଅଧିକାରୀ ସେମାନେ । ଧନ୍ୟବାଦ ଓ ଅଭିନନ୍ଦନ ଆପଣାନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ
ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଯାଉଛି ।

ସର୍ବଶେଷରେ କୃଷ୍ଣଦାସ ବିରଚିତ ପଦ୍ମ ଦୃଶ୍ୟକୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ରହୁଛି । ପୁସ୍ତକଟି
ସବୁ ମହଲରେ ଆଦୃତ ହୋଇପାରିଲେ ଶୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରିବୁଁ ।

“ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ କହୁଛି ଯାହା

ସୁବୁଦ୍ଧି ଜନେ ହେତୁ କର ତାହା ।”

XX XX XX

“କବି ଯା କରେ ମୂର୍ଖକୁ ସ୍ତୁତି

ଏଥରୁ ବଡ଼ ନାହିଁ ବିପତ୍ତି ।

ଏଥିକି ପ୍ରତି ଛାତିକି କାତି ମାରିବା ଭଲ ଯେ”

ଅଳମତି ବିସ୍ତରେଣ

ହିମାଂଶୁ ନନ୍ଦୀ

ସତ୍ୟାପତି

ପ୍ରାଗାଲୋଚନା

ଥରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ପରମ ଭକ୍ତ ଭବବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ କହିଲେ, ହେ ଭବବ !
ତୁମ୍ଭେ ଆମର ବାରତା ଘେନି ଗୋପ ପୁରକୁ ଯାଅ । ମୁଁ ତୁମକୁ ଯେଉଁ ଗୋପପୁରକୁ
ପଠାଇଛି, ସେହି ଗୋପପାଟଣା ମନୁଷ୍ୟ ଦ୍ଵାରା ନିର୍ମିତ ହୋଇନାହିଁ । ଅମର
ବୈକୁଣ୍ଠପୁର ଯେମିତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଛି । ସେହି ପାଟଣାକୁ ଦେଖିଲେ
ତୁମ୍ଭେ ମୋହିତ ହୋଇଯିବ । ରାଧା ଆଦି ଯେତେ ଗୋପନାରୀ ଗୋପରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ
କରିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ମୋତେ ତପସ୍ୟା କରି ସେହି ତପସ୍ୟାର ଫଳ ସ୍ଵରୂପ
ବ୍ରତକାମିନୀ ଭାବରେ ଜନ୍ମ ନେଇଛନ୍ତି । ସେହି ଗୋପପୁରରେ ଆମେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି
ଗୋପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଶୈଶବ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିଅଛୁ । ଆମେ ଗୋପପୁର
ତ୍ୟାଗକରି ମଥୁରା ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପରେ ଆମର ଦର୍ଶନ ନ ପାଇ ଗୋପୀମାନେ
ଆମକୁ ନିରନ୍ତର ବସି ଗାନ୍ଧୁଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ ଆମର ବାର୍ତ୍ତା ଘେନି ଯାଇ ଗୋପପୁରରେ
ଗୋଟିଏ ଦିନ ଅତିବାହିତ କର ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣ ଜଣ କରି ପ୍ରବୋଧନା କରି
ଜ୍ଞାନପଥ କିଛି କହ ।

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବାର୍ତ୍ତା ଗ୍ରହଣ କରି ଭବବ ଯାଇ ଗୋପପୁରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଠାରୁ ଯାଇଥିବାର ଶୁଣି ଗୋପୀମାନେ ଭବବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଘେରି
ଭକ୍ତିଭରରେ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭବବ ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି ଭାବରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ
ଗୋପୀମାନଙ୍କର ଚରଣରେ ଓଲଟି ହେଲେ । ଗୋପୀମାନେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ କହିଲେ

“ଗୋପୀଏ ବୋଇଲେ ଶୁଣ ହେ ଭବବ ! ଏ ତୁମ୍ଭ ନୁହଇ ଭଲ

ତୁମ୍ଭେ ଆମକୁ ଯେ ଓଲଟି ହୋଇଲ ଏଡ଼େ କର୍ମ କିମ୍ବା କଲ

ଆମେ ଗୋପନାରୀ ବନଜନ୍ତୁ ସରି ଅନୀତି ଆଚାରେ ଆଉଁ ।

ଦଧି ମୁଣ୍ଡେ ଘେନି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚାଷାଳ ସବୁ ଦ୍ଵାରେ ବୁଲିଯାଉଁ

ତୁମ୍ଭେ ଯେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଅଙ୍ଗସଙ୍ଗୀ ଲୋକ ସବୁ ଭକତ ସୁମତି

ବଡ଼ ହୋଇ କିମ୍ବା ସାନକୁ ଓଲଟ ଏ ତୁମ୍ଭର କେଉଁ ରୀତି ।”

ବଡ଼ ହୋଇ ସାନକୁ କାହିଁକି ଓଲଟିଲେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ
ଭବବ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ କାହାଣୀଟିଏ ଶୁଣାଇଥିଲେ । ସେ କାହାଣୀଟି ଏହିପରି -

ମାଘମାସର ବଡ଼ ଏକାଦଶୀ ଦିନ ଅଙ୍ଗିରା, ଅଗସ୍ତି, ଭୃଗୁ, ପରାଶର, ନାରଦ,

ସନକ, ମାର୍କଣ୍ଡ, ବ୍ୟାସ, ଶୁକ, ଅଷ୍ଟବକ୍ର, ଧ୍ରୁବ ଓ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଆଦି ମୁନି ଗଙ୍ଗାରେ ପ୍ରଗାତ ସ୍ନାନ ସାରି ମୁକ୍ତି ମଣ୍ଡପରେ ବସିଲେ । ଅଗସ୍ତି ପରାଶର ମୁନିଙ୍କୁ ସମୋଧାନ କରି କହିଲେ ହେ ପରାଶର ! ଆତ୍ମମାନଙ୍କର ଦୁଷ୍ଟତ ଖଣ୍ଡନ କରିବାପାଇଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ଆତ୍ମ ଆଗରେ ବର୍ଣ୍ଣନ କର । ପରାଶର କହିଲେ - ମୋର ଏଡ଼େ ଭାଗ୍ୟ କାହିଁ ଯେ ମୁଁ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ କଥା କହିବି । ମୁଁ ଏତେ ଛାର ଯେ ଅରୁଚିଏ ବି ଶ୍ରୀ ବାସୁଦେବଙ୍କର କଥା ଉଚ୍ଚାରଣ କରିପାରିବି ନାହିଁ । ପରାଶରଙ୍କ ଠାରୁ ନିରାଶ ବାଣୀ ଶୁଣି ଅଗସ୍ତି ବ୍ୟାସଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ - ବ୍ୟାସ କହିଲେ - ମୁଁ କୋଟି କୋଟି ଶ୍ଲୋକ ଅଙ୍କୁଶରେ ରଚନା କରିଗଲି । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଅଳ୍ପ ପାଇଲି ନାହିଁ । ବ୍ୟାସଙ୍କ ଠାରୁ ନିରାଶ ବାଣୀ ଶୁଣି ଅଗସ୍ତି ଶୁକମୁନିଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣ କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମାତ୍ର ଶୁକମୁନି କହିଲେ - ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚରିତ ମୋର ପିତା ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରି ନାହାଁନ୍ତି । ତାଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟରୁ ଜାତ ହୋଇ ମୁଁ ବା କିପରି ତାଙ୍କର ଚରିତ କହିପାରିବି ?

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ମହିମା ଶୁଣିବାକୁ ଉତ୍ସୁକ ଅଗସ୍ତି, ମନରେ ଭାଳି ହୋଇ ନାରଦଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁ କିଛି କଥା କହିପାରିବେ କି ବୋଲି ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । କାରଦ କହିଲେ - କୃଷ୍ଣ ତ ମାୟାଧର ଯୋଗାଧିପୁରୁଷ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ମହିମା ଅଗୋଚର । ତିନିପୁରରେ ତାଙ୍କର ଚରିତ କେହି ଉଲ୍ଲେଖ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ମୁଁ ତ ଛାରଲୋକ । ସିଦ୍ଧମାନେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଭେଟ ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ନାରଦଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ଅଗସ୍ତି ବିନୟରେ ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କର ମୁଖକୁ ଚାହିଁଲେ । ଅଙ୍ଗିରା କହିଲେ - ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କର ମହିମା ଖୋଜିଖୋଜି କେଉଁଠାରୁ ନ ପାଇ ମୁଁ ଅରେ ଶିବଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲି । ଯୋଗ ସାଧନା କରି କରି ତାଙ୍କର ଅଳ୍ପ ପାଇନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଶିବ କହିବାରୁ ନିରାଶ ହୋଇ ଫେରିଆସିଲି । ଅଙ୍ଗିରାଙ୍କ ବଚନ ଶୁଣି ଅଗସ୍ତି ତାଙ୍କ ଆଡ଼ୁ ମୁହଁ ଫେରାଇ ମାର୍କଣ୍ଡଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲେ ।

ମାର୍କଣ୍ଡ କହିଲେ - ଯୁଗର ଶେଷ କାଳରେ ଆମେ ଗଭୀର ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ି ଭାସୁଥିଲୁ । ପ୍ରଭୁ ଦ୍ରାହିକର ବୋଲି ତାଙ୍କ ଛାଡ଼ିବାରୁ କୃଷ୍ଣ ଆମର ତାଙ୍କ ଶୁଣିଲେ ଓ ଆମକୁ ଗର୍ଭ ଭିତରକୁ ନେଇଗଲେ । ମୁଁ ଗର୍ଭ ଭିତରକୁ ପଶିଗଲି, ମାତ୍ର ଆଉ କିଛି ଜାଣିପାରିଲି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଗର୍ଭ ଭିତରେ ଅଶେଷ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ, କୋଟି କୋଟି ମେରୁ, କୋଟି କୋଟି ପୃଥ୍ୱୀ ଭରି ରହିଥିଲା । କେତେଯୁଗ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେହି ଗର୍ଭ ଭିତରେ ମୁଁ ବୁଲିଲି ତାହା କଳନା କରିପାରିବି ନାହିଁ । ବ୍ୟାସମୁନି ବ୍ରହ୍ମରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି

ଓ ଅନ୍ତ ଖୋଜି ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ମୁଁ ହାନି ଓ ଛାର ତାହା କିପରି ପାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେବି ।

ସେହି ମୁନିମାନଙ୍କର ଗହଣରେ ସାତବର୍ଷର ବାଳକ ଧ୍ରୁବ ମଧ୍ୟ ବସିଥିଲେ । ଅଗସ୍ତିମୁନି କୃଷ୍ଣଙ୍କର ଚରିତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଧ୍ରୁବଙ୍କର ଗୋଡ଼ ଧରିପକାଇଲେ । ଧ୍ରୁବଙ୍କର ପାଦ ଧରି ପକାଇବାରୁ ରକ୍ଷିମାନେ ଅସତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅଗସ୍ତିଙ୍କୁ କହିଲେ -

“ସାତବରଷର ବାଳକ ଶିଶୁ ଏ ତୁମ୍ଭେ ସାତକଳ୍ପ ମୁନି

ଯେତେ ଯତି ହୋଇ ପାଦ ଯେ ଧଇଲ ପୁତ୍ରର ହୋଇଲା ହାନି ।”

ଅଗସ୍ତି ରକ୍ଷିମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଇ କହିଲେ - ଧ୍ରୁବ ନିରନ୍ତର ସାତବର୍ଷ ଧରି କୃଷ୍ଣନାମ ଘୋଷୁଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ନିରନ୍ତର ଭଜନ ନ କରି ପକ୍ଷେ ଦକ୍ଷେ ଓ ବେଳେବେଳେ କୃଷ୍ଣନାମକୁ ଭଜନ କରୁଛି । ସମଗ୍ର ଜୀବନ କାଳକୁ ମିଶାଇଲେ ମୁଁ ମାତ୍ର ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷକାଳ କୃଷ୍ଣନାମକୁ ସ୍ମରଣ କରିଛି । ଏଣୁ ଧ୍ରୁବ ମୋ ଠାରୁ ଦୁଇ ବର୍ଷ ବଡ଼ ।

ଗୋପୀମାନେ ବୟସରେ ସାନ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣନାମ ସ୍ମରଣରେ ଉଦ୍‌ବିକ୍ତ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ବୋଲି ଉଦ୍‌ବିଗ୍ନ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ନମସ୍କାର କଲେ ବୋଲି ସେ ଗୋପୀମାନଙ୍କୁ ବୁଝାଇଦେଲେ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟି ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ଗୁଣସାଗର ପୋଥିର ଆରମ୍ଭରେ ହିଁ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ଅଛି । କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଓ କୃଷ୍ଣ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ କବି କେତେ ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ଆସାନ କରାଇଛନ୍ତି ତାହା ଜଣାଇବା ପାଇଁ ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗଟିର ଅବତାରଣା କରାଗଲା । ସେହି କୃଷ୍ଣନାମକୁ ସ୍ମରଣ କରି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ନାମକ ଶ୍ରଦ୍ଧର ଆରମ୍ଭରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି -

ଜୟ ଜୟ କୃଷ୍ଣ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ । କମଳା ବଲ୍ଲଭ ଭଗତବନ୍ଧୁ

ଅଶେଷ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଠାକୁର । ଶଙ୍ଖଚକ୍ର ଗଦା ସାରଙ୍ଗଧର

ସ୍ଥାବରଜଙ୍ଗମ ପତଙ୍ଗ କୀଟ । ଜୀବ ସ୍ୱରୂପ ହୋ ସବୁରି ଅଟ

ଯାହାକୁ ଯେମନ୍ତପ୍ରାପତ ଗତି । ତୁମ୍ଭେ ସିନା ଦେଇଅଛ ସବୁଟି

ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ମାଗୁଛି ବର । ଭୋ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ଅନୁଗ୍ରହ କର ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଭଣିତାରେ ଯେଉଁ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ସେ ରସବିନୋଦ ବା ରସକଲ୍ଲୋଳ ରଚୟିତାଙ୍କ ଠାରୁ ଭିନ୍ନ ନୁହନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଏକ ବା ଏକାଧିକ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ବହୁ ପଣ୍ଡିତ ବହୁବାର ଆଲୋଚନା କରି ସାରିଛନ୍ତି । ରସବିନୋଦଙ୍କର ରସକଲ୍ଲୋଳକାର ଏକ ବୋଲି ମଧ୍ୟ

ଗୃହୀତ ହୋଇସାରିଛି । ଋଷ ବିନୋଦକାର ଓ ଋଷକଲ୍ଲୋଚକାର କବି କୃଷ୍ଣଦାସ
ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର ଜଳେଶ୍ୱର ସନ୍ନିକଟସ୍ଥ ଏକ ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସମ୍ପ୍ରତି
ସେହି ଗ୍ରାମକୁ ମୁଣ୍ଡୁତୁଣିଆ ଗ୍ରାମ ବୋଲି ଚିହ୍ନଟ କରାଯାଇଛି । ନିଜ ଜନ୍ମସ୍ଥାନର ବର୍ଣ୍ଣନା
ଦେଇ କବି ଋଷବିନୋଦର ଶେଷ ଛାନ୍ଦରେ କହିଛନ୍ତି -

ପୂର୍ବ ବାସନା ଆଦିମୂଳ । ଜନମ ରାଜପୁତ୍ର କୁଳ
ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ନଦୀ ତୀର । କଟକ ନାମ ଜଳେଶ୍ୱର
ସପତ ପୁରୁଷ ମୋ ଡହିଁ । ଗଲା ଯେ ଏତେକାଳ ବହି
ବହୁ କୁଟୁମ୍ବ ତହିଁ ଯେତେ । ରହିଣ ଅଛନ୍ତି ସମସ୍ତେ
ତଣିଆ ରାଜ୍ୟର ନିକଟେ । ସକଳ ଚଉଦଶ ପାଟେ

କୃଷ୍ଣଦାସ ନିଜକୁ ରାଜପୁତ୍ର ଜାତି ବୋଲି କହିଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅନେକ ଆଲୋଚକଙ୍କ
ମନରେ ସଂଶୟ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ଦାନକୃଷ୍ଣକୁ ଜଣେ ନୀଳ
ଜାତିର ଲୋକ ଥିଲେ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିଲେ । କବି ବେଶ୍ୟାପୁତ୍ର ଥିଲେ ବୋଲି
କେହି କେହି ଆଲୋଚକ କୁହନ୍ତି ବୋଲି ମତ୍ତ୍ୟୁଷ୍ଟୟ ରଥ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଯାଇଛନ୍ତି ।
“ଦାକ୍ଷ୍ୟତା ଭଞ୍ଜି” ଗ୍ରନ୍ଥରେ ରାମଦାସ, କୃଷ୍ଣଦାସକୁ କରଣକୁଳ ଜାତ ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା
କରିଥିବାରୁ କେହି କେହି ଆଲୋଚକ ଋଷ କଲ୍ଲୋଚକାରକୁ କରଣ ବଂଶଜ ଏକ ଭିନ୍ନ
କବି ବୋଲି ସଂଶୟ ପୋଷଣ କରିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାଜପୁତ୍ର ଓ କରଣ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ
ବିଶେଷ କିଛି ପାର୍ଥକ୍ୟ ନାହିଁ । ଜଳେଶ୍ୱର ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ରାଜୁ ଜାତି
ଅଛନ୍ତି, ଯେଉଁମାନେ ନିଜକୁ ରାଜପୁତ୍ର ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇଥାଆନ୍ତି ।

ଏହି ଜାତି କରଣମାନଙ୍କର ସମକକ୍ଷ । ବାଲେଶ୍ୱରର ଉତ୍ତରାଞ୍ଚଳରେ ଏହି
ଜାତିଆଜି ବି ଧନୀ, ସ୍ଥାନବନ୍ତ ଓ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ଭାବରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କରୁଅଛନ୍ତି ।
ତେଣୁ ରାଜପୁତ୍ର ଦାନକୃଷ୍ଣକୁ କରଣ ବୋଲି କହି ଦାକ୍ଷ୍ୟତାଭଞ୍ଜିର କବି ରାମଦାସ
କୌଣସି ଭିନ୍ନ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ କଥା ସୂଚାଇ ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ଦୁର୍ଝିବାକୁ ହେବ ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଋଷବିନୋଦ ବା ଋଷକଲ୍ଲୋଚକାର କୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ ଦ୍ୱାରା
ରଚିତ ବା ନୁହେଁ, ଏଥିନେଇ ପାଠକ ବା ଗବେଷକ କ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହେବା
ସ୍ୱାଭାବିକ । ଋଷ ବିନୋଦ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ରଚନା କରିଥିବା ଅନ୍ୟ କେତେକ
ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ପ୍ରଥମେ ସେ ଗୁଣସାଗର ରଚନା କରିଛନ୍ତି

ବୋଲି କହିଛନ୍ତି । ଋଷବିନୋଦରେ ପ୍ରକାଶିତ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ହେଲା-
 ଭାବ ସମୁଦ୍ର ବା ଋଷ ସମୁଦ୍ର, ବୃତକେଳି, ସହସ୍ର ବୋଧନ, ଅମୃତ ସାଗର, ମୁକ୍ତି
 ସାଗର, ପ୍ରସାଦ ସାଗର, ତତ୍ତ୍ୱ ସାଗର, ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ, ଜାୟବତୀ ବିଭା,
 ବୃନ୍ଦାବନରାସ, କଂସବିଭା, ଜ୍ଞାନସାଗର, ଧର୍ମ ସାଗର, ପଞ୍ଚପାଟୀ ବଂଶାବିଭା, ଦରିଦ୍ର
 ଦାମୋର ଦ୍ୱିଜ ବା ଅର୍ଜୁନ ଗୀତା, ଋଷ ବିନୋଦ, ନାରକାସୁରବଧ,
 ଗନ୍ତ୍ରସାଗର, ରକ୍ତଶୀବିଭା, ବାଣାସୁର ଯୁଦ୍ଧ, ଜ୍ଞାନ ବ୍ରତାମଣି, ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଲକ୍ଷଣ,
 ମହିମା ସାଗର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଚଉତିଶା । ପଣ୍ଡିତ ବିନାୟକ ମିଶ୍ର କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ରଚିତ
 ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ହେଲା-ଚକ୍ରଧର ବିଳାସ, ମଧୁ
 ସୂଚନା ବିଳାସ, କଳାକର ଚଉତିଶା, ଆର୍ତ୍ତଦ୍ରାଣ ଚଉତିଶା, କମଳା କାନ୍ତ ଚଉତିଶା,
 ବାରମାସୀ କୋଇଲି, ଗୁଣିତା ବିଜେ, ଦ୍ୱାଦଶ କୁଞ୍ଜଲୀଳା, ନାବକେଳୀ, ଅଳଙ୍କାର
 ବୋଲି, ପ୍ରଭାତ ଅବକାଶ, ସ୍ୱାନୋୟବ ଚଉତିଶା, ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦ ଇତ୍ୟାଦି ।
 ଏହାବ୍ୟତୀତ ତାରିଣୀ ଚରଣ ରଥ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ସୂଚନା
 ଦିଅନ୍ତି । ଯଥା : - ସାମୁଦ୍ରିକ, ରାଧା କବଚ, ମାଧବକର ଗୀତା, ଉତ୍କଳ ନୀଳମଣି
 କାରିକା, ଜଗନ୍ନାଥ ଭାଗବତ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏକତ୍ର ବ୍ୟତୀତ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ନାମରେ ଅନ୍ୟ ବହୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଧ୍ୟ ଗଣିତା ରହିଛି ।
 ସେଗୁଡ଼ିକ ହେଲା - ଏକାଦଶୀ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ଚୈମିନୀ ଭାରତ, ଧର୍ମପୁରାଣ, ଭାରବତ
 ରତ୍ନମାଳା, ମାଘ ମାହାତ୍ମ୍ୟ, ଯମପୁରାଣ, ଅମରକୋଷ ଗୀତା, ଆଦ୍ୟଚିନ୍ତାମଣି,
 ଉପାସନା ଦୀପିକା, କଳିସିଦ୍ଧି, କଳିଯୁଗ ପୁରାଣ, କାମକାନ୍ତ ଚଉତିଶା, କୃଷ୍ଣଲୀଳା,
 କୋକାହଳ ଚଉତିଶା, ଷଡ଼ରସଗୀତା ବା ଦ୍ରୁତୀୟ ଗୀତା, ପଇତା ଜହ୍ନ, ପାଷାଣ
 ଦଳନ , ବଉଳ ଚଉତିଶା, ବହୁଜ୍ଞାନ, ମହତ୍ତ୍ୱ ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ମୁକୁନ୍ଦମାଳା, ରତ୍ନମାଳିକା,
 ରାମ ଜଣାଣ, ଶ୍ୟାମ ଚଉତିଶା, ଶ୍ୟାମଦୀପ୍ତା, ସଜ୍ଜବୋଲି, ରାଧାମୃତ ଗୀତା, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ
 କର୍ଣ୍ଣାମୃତ, ଭୀମ ସଂହିତା, ସପ୍ତାଙ୍ଗ ଇତ୍ୟାଦି ।

ଏଠାରେ ଯେଉଁ ଗ୍ରନ୍ଥର ସମ୍ପାଦନା କରାଯିବ, ସେହି ଗ୍ରନ୍ଥର ନାମ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର
 ଓ ତାହାର ରଚୟିତା ଉପରେ ଲାବ୍ୟ ସମୂହର ପ୍ରଣେତା କୃଷ୍ଣଦାସ ବା ଦାନକୃଷ୍ଣ
 ଦାସ । ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କାବ୍ୟାକାରରେ କୌଣସି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇଛି କି ନାହିଁ
 ବୋଲି ଜାଣିବା ପାଇଁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଆଗ୍ରହକୁ ନେଇ ମୁଁ ଓ ମୋର ବନ୍ଧୁ ଆୟୁର୍ବେଦ

ଶାସ୍ତ୍ରବିଦ୍ ତାଃ କଷ୍ଟାକାତ ହୋତା ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥିବା ଓଡ଼ିଶା ମ୍ୟୁଜିୟମର ପୋଥି ବିଭାଗର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇଥିଲୁ । ସେଠାରୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କାବ୍ୟାକାରରେ ରଚିତ ପୋଥି ଖଣ୍ଡିଏ ପ୍ରାସ୍ତ ହୋଇ କାଗଜ କଳମରେ ତାହାକୁ ନକଲ କରି ଆଣିଲୁ । ସେହିପରି ଅନ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକର ମଧ୍ୟ ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା । ତଃ କଇଲାଶ ପଟ୍ଟନାୟକ ବିଶ୍ୱ ଭାରତୀ ପୋଥି ସମୂହରୁ ଏହିପରି ଏକ ପୋଥିର ନକଲ କରି ଆମ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ । ଅନ୍ୟତ୍ର କେଉଁଠାରୁ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପୋଥିର ସନ୍ଧାନ ଆମେ ପାଇପାରିନାହିଁ । ତେଣୁ ଏଇ ଦୁଇଗୋଟି ପୋଥି ହିଁ ହେବ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ପାଦନାର ଭିତ୍ତି ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ନାମକ ଏହି ପୋଥିରେ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ନାମର ଭଣିତା ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଏହାକୁ ରସ ବିନୋଦକାର କିମ୍ବା ରସ କଲ୍ଲୋଚକାର ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ବୋଲି ଧରିନେବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଆମେ ଏହାକୁ ସତ୍ୟ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିସାରିଛୁ । ପାଠକମାନଙ୍କ ମାନସିକ ପୂର୍ତ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଏଠାରେ କିଛି ପ୍ରମାଣ ଉପସ୍ଥାପନ କରିବାପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଛି ।

(୧) ଭଣିତା : ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନେକତ୍ର ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନାମରେ ଭଣିତା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଛି । ଯେମିତି -

ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ମାଗୁଛି ବର । ଭୋ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ଅନୁଗ୍ରହ କର ।

XX XX XX

ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ପ୍ରଭୁ ଶରଣ । ସୁକୁର୍ତ୍ତି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ ।

XX XX XX

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥକୁ ଶରଣ ଯାଇ । ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ସାହାସେ କହି ।

XX XX XX

ସେ ପ୍ରଭୁ ଚରଣେ ନିତ୍ୟ ମୋ ଆଶ । ବୈଦ୍ୟ ସାହାସ୍ର କଲେ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ।

XX XX XX

ସାହାସ୍ର ବିଧି ଏ କହିଲି ଆଣି । ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଔଷଧ ଭଣି ।

XX XX XX

ଏ ବ୍ୟାଧି ଗୋଟିକି ଜିଣିପାରିଲେ । ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଧନ୍ୟତ୍ରି ବୋଲେ ।

XX XX XX

ଏ ବଡ଼ ଦେଇଣ ନୁହ ବିରସ । ଏହା କହିଲେ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ।

XX

XX

XX

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ । ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଔଷଧ ଭଣେ ।

(୨) ଅନ୍ୟ ଭଣିତା ସହ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ : -

ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ବହୁ ସ୍ଥାନରେ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ପରି ଦାନକୃଷ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ କୃଷ୍ଣଦାସ କିମ୍ବା ଶିଶୁମତି କୃଷ୍ଣଦାସ ଭାବରେ ଭଣିତା କରାଯାଇଛି । ଉଦାହରଣ ଭାବରେ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥର ଭଣିତା ଏଠାରେ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ।

କୃଷ୍ଣ ଗୀତ ଶରଧାରେ ଗାଇବ ।

କୃଷ୍ଣଦାସକୁ ପ୍ରସନ୍ନ ହୋଇବ । (ରସ କଲ୍ଲୋଳ)

XX

XX

XX

ଅମୃତହଂ ସୁଆଦ ଯେ ମଧୁରସ ବାଣୀ

ସଂସାର ଜନକ ହିତେ କୃଷ୍ଣଦାସ ଭଣି (ନାମରତ୍ନ ଗୀତା)

XX

XX

XX

କରୁଣା କରିବେ କୃପା ଜଳଧି

ଭଣେ କୃଷ୍ଣଦାସ କଲିର ବିଧି (କଲିସିଦ୍ଧି)

XX

XX

XX

ଷୋଳପଦ ଗୀତ ଗୁରୁ ଜ୍ଞାନ ଉପଦେଶ

ଶ୍ରୀଗୁରୁ ଆଜ୍ଞାରେ ଫେଡ଼ି କହେ କୃଷ୍ଣଦାସ (ଜ୍ଞାନ ଭଣ୍ଡାର ଗୀତା)

XX

XX

XX

ଏହି ପ୍ରକାରେ ତିନିଦିନ କର

କୃଷ୍ଣଦାସ କହେ ଖଣ୍ଡିବ ଭୃଷ । (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

XX

XX

XX

ଧନ୍ୟନ୍ତ୍ର କହିଲେ ଶୁଣ ହୋ ବୈଦ୍ୟ

କୃଷ୍ଣଦାସ କହେ ବ୍ୟାଧିକି ଖେଦ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

XX

XX

XX

ମୁଁ ତ ମୃତମତି ନ ଜାଣଇ ସଦଗତି

ତୁମେ କହିବା ଉପଦେଶ

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ✧ ୧୫

ଶିଶୁମତି କୃଷ୍ଣଦାସ ଭଣିଆ

ଶ୍ରୀମୁଖୁଁ ପିଟିବ ସନ୍ଦେଶ (ଜ୍ଞାନ ତୃତୀୟା)

ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପଦ୍ମଚରଣ

ଶିଶୁମତି କୃଷ୍ଣଦାସ ଶରଣ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

(୩) ରାଗ କେଦାର ଚକ୍ରକେଳୀ ବାଣୀ : -

ରାଗ କେଦାର ଚକ୍ରକେଳୀ ବାଣୀ ପ୍ରତି କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ଥିବାର ଅନୁମିତ
ହୁଏ । ରସ କଲ୍ୟାଣର ତୃତୀୟ ଛାନ୍ଦକୁ ସେ ଏହି ବାଣୀରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଯେମିତି
କର୍ଣ୍ଣେ ନୟ-ସୁତ ହେବା ଶୁଣିଲେ
କଳାକର ମୁଖୀ ଗୋପୀ ଧାଇଁଲେ ।
କୃଷ୍ଣଦାସ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାବକେଳୀ ଗ୍ରନ୍ଥକୁ ଏହି ଛାନ୍ଦରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

ଯଥା : -

ଦଇବ ଯେମନ୍ତ ହୋଇବ ସତ

ବୁକୁରେ ତୋର ମାଡ଼ିବସୁ ଭୂତ ।

କୃଷ୍ଣଦାସ ଅଳଙ୍କାର ବୋଲି ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ବାଣୀକୁ ପ୍ରୟୋଗ କରିଛନ୍ତି । ଯେମିତି
ସେ ଗୋ ଏହି ବୃନ୍ଦାବନେ ପଶିଲେ
ଯେତେ ଡାକିଲେ ଆଉ ନ ଆସିଲେ ।

ଜଗମୋହନ ଛାନ୍ଦରେ ଏହି ବାଣୀ ପ୍ରୟୋଗ କରି ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

ଏ ଶରୀର ଇନ୍ଦ୍ରଜାଲ ସମାନ

ଦକ୍ଷକେ ହୋଇଯିବ ଆନିଆନ

ଚିତ୍ରକର ଚିତ୍ରପଟ ପରାଏ

ହୋଇଅଛି ଏ କ୍ଷଣକାଳ ଦେହେ ।

କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ସମଗ୍ରଭାବରେ ଏହି ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ହୋଇଛି । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର
କଷ୍ଟକର ଶବ୍ଦସମୂହକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସହଜ ଭାଷାରେ ରାଗ କେଦାର ଚକ୍ରକେଳୀ ବାଣୀରେ
ସେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ।

(୪) କୃଷ୍ଣ ବା ବ୍ରହ୍ମ ବିଷୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା :

କୃଷ୍ଣଦାସ ରସ ବିନୋଦ ଗ୍ରନ୍ଥର ପ୍ରଥମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ✖ ୧୭

ଏଥି ଉଦ୍ଧାରେ ଗ୍ରହ ସାର । ଲକ୍ଷଣ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷର
ନାରଦ ମୁନି ଆଗେ ଏହା । କହି ଅଛନ୍ତି ଚଉବାହା
ପ୍ରଚ୍ଛିନ୍ନ ପାଇଁ ଭାବ ଭେଦ । ତିନିଶ କୋଡ଼ିଏ ଯେ ପଦ ।

ରସ ବିନୋଦର ଏହି ପଦରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ କୃଷ୍ଣଦାସ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଲକ୍ଷଣ
ସମ୍ପର୍କରେ ତିନିଶ କୋଡ଼ିଏ ପଦ ବିଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରନ୍ଥଟିଏ ରଚନା କରିଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ
ଲକ୍ଷଣ ଗ୍ରନ୍ଥଟି ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ନୁହେଁ ବରଂ ଏହା ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ।
ଆୟୁର୍ବେଦର ଶରୀର ପ୍ରକରଣମ୍ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସାମାନ୍ୟ ସୂଚନା ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇ
ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାକୁ ଆମେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଗଣନା କରିବା ହିଁ ଉଚିତ ହେବ ।
କାରଣ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କର ଆଉ କେତେକ ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ପୁସ୍ତକ ରହିଛି ।
ତାଙ୍କର ସାମୁଦ୍ରିକ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ସେ ହସ୍ତରେଖା ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି ।
ତାଙ୍କ ରଚିତ ଶ୍ୟାମଦୀପ୍ତା ବା ଶ୍ୟାମଦୀର୍ଥ ବୋଲି ଗ୍ରନ୍ଥ ମଧ୍ୟ ଏହି ହସ୍ତରେଖା ଦର୍ଶନ
ପର୍ଯ୍ୟାୟର । ତାରିଣୀ ଚରଣ ରଥ କୃଷ୍ଣଦାସ ଉତ୍କଳ ନୀଳମଣି କାରିକା ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥ
ରଚନା କରିଥିଲେ ବୋଲି ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି । ଏହି “ଉତ୍କଳ ନୀଳମଣି” କାରିକା ମଧ୍ୟ
ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ।

କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଯେଉଁଭଳି ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଥିଲା ଆୟୁର୍ବେଦ
ଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଥିବାର ଅନୁମାନ କରାଯାଏ । ଉକ୍ତ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ
ଛାଡ଼ିଦେଲେ ସେ ‘ମାଧବକର ଗୀତା’ ନାମରେ ଖଣ୍ଡିଏ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିବାର ତାରିଣୀ
ଚରଣ ରଥ ସୂଚନା ଦିଅନ୍ତି । ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ଷଷ୍ଠ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମାଧବକର ନାମରେ ଜଣେ
ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ଭାରତରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଆୟୁର୍ବେଦର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲକ୍ଷ୍ୟ
ହେଲା ସୁସ୍ଥ ମଣିଷର ସ୍ବାସ୍ଥ୍ୟରକ୍ଷା ଓ ରୋଗୀ ବ୍ୟକ୍ତିର ରୋଗର ପ୍ରତିକାର କରି ତାହାର
ଜୀବନକୁ ରକ୍ଷା କରିବା, ବା ଆୟୁର ବୃଦ୍ଧି କରିବା । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟର ପରିପୂରଣ ପାଇଁ
ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ର ତିନିଗୋଟି ସୂତ୍ର ଉପରେ ଗୁରୁତ୍ବ ଦେଇଥାଏ । ସେହି ତିନିଗୋଟି
ହେଲା (୧) ହେତୁ ଜ୍ଞାନ (୨) ନିଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନ ଓ (୩) ଔଷଧ ଜ୍ଞାନ ।

ଏହି ତିନିଗୋଟି ସୂତ୍ର ମଧ୍ୟରୁ ନିଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନ ସର୍ବାଧିକ ମହତ୍ତ୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ । କାରଣ ରୋଗର
ସ୍ବରୂପ ଜ୍ଞାତ ହେବା ପରେ ତାହାର କାରଣ ଓ ଔଷଧ ପ୍ରଦାନ ଦ୍ବାରା ଚିକିତ୍ସା ସଫଳ
ହୋଇଥାଏ । ଏହି ସବୁ କାରଣକୁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରଖି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ ମାଧବ କର ‘ରୋଗ

ବିନିଷ୍ଠ' ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଥିଲେ ଓ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ 'ମାଧବ ନିଦାନମ୍' ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହେଲା । ମାଧବ ନିଦାନ ରେ କେବଳ ରୋଗର ହେତୁ, ଲକ୍ଷଣ ଓ ସମ୍ପ୍ରାପ୍ତି ଆଦି ଚରକ, ଶୁଶ୍ରୁତ ତଥା ବାଗ୍ଭଟ ଇତ୍ୟାଦିକ ରଚନାରୁ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଚିତ ହୋଇଛି । ମାଧବକର ସ୍ୱୟଂ ମଧ୍ୟ କେତେକ ରୋଗକୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟାୟରେ ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଦାସ ମାଧବକର ଗୀତାରେ ଏହିସବୁ ନିଦାନକୁ ପଦ୍ୟାକାରରେ ଲେଖିଥିବା ସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ମାଧବକର ଗୀତା ଠାରୁ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ରୋଗ ଗୁଡ଼ିକର ନିଦାନ ପରିବର୍ତ୍ତେ ନାଟ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା, ମୁଦ୍ର ପରୀକ୍ଷା, ପାଚନ, ଦୂର୍ବ, ରସ, ଅଞ୍ଜନ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ପର୍କରେ ଆଲୋଚନା କରାଯାଇଛି ।

(୫) ରସ କଲ୍ଲୋଳରେ ଆୟୁର୍ବେଦ ବିଷୟକ ତଥ୍ୟ :

ରସକଲ୍ଲୋଳରେ ଏପରି କେତେକ କଥା କୁହାଯାଇଛି ଯାହାକୁ ପଢ଼ିଲେ କୃଷ୍ଣଦାସକର ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ର ସମ୍ପର୍କରେ ଜ୍ଞାନ ରହିଛି ବୋଲି ବୁଝିହୁଏ । ରସ କଲ୍ଲୋଳର ପଞ୍ଚବିଂଶ ଛାନ୍ଦରେ କୁହାଯାଇଛି -

କର୍ପୂର ନାରିକେଳ ଅମ୍ଳ କେଡ଼େ ଶୀତଳ

ପାନକୁ ମହା ସୁଖକର

କହଁ କହଁ ଯେମନ୍ତ କରଇ ପ୍ରାଣ ଅତ

ସେହି ରୂପେଟି ଖଳ ଗିର ହେ । ଆହେ ଜନେ

ଅର୍ଥାତ୍ କର୍ପୂର ଯେମିତିକା ଅଣ୍ଡା ନାରିକେଳର ଜଳ ସେମିତିକା ଅଣ୍ଡା । କର୍ପୂର ନାରିକେଳ ଜଳକୁ ମିଶାଇ ଅଣ୍ଡା ପାନୀୟ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କଲେ ତାହା ବିଷାକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ପ୍ରାଣ ନାଶ କରେ । ନାରିକେଳ ଜଳରେ କର୍ପୂର ମିଶାଇଲେ ତାହା ବିଷରେ ପରିଣତ ହୁଏ ବୋଲି କେବଳ ଚିକିତ୍ସାବିତ୍ ମାନେ ଜାଣିଥାଆନ୍ତି ।

ନବଗୁଡ଼ ଖୁବ୍ ମଧୁର ହୋଇଥାଏ, ମାତ୍ର ତାହାର ଅବିଗୁଣ ମଧ୍ୟ ବହୁତ ରହିଥାଏ । ଦୀର୍ଘ ବର୍ଷ ରହିଯାଇଥିବା ଗୁଡ଼ ପିତା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅନେକ ଗୁଣ ଥାଏ ବୋଲି କବି କହିଛନ୍ତି ।

କେଡ଼େ ମଧୁର ନବ ଗୁଡ଼

କରଇ ଅବିଗୁଣ ବଡ଼

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ❖ ୧୮

କାଳ ଦୀର୍ଘକୁ ପାଇ କେତେ ଗୁଣ କରଇ

ଏଠାରେ ପିତାଭାବ ଛାଡ଼ ଗୋ ।

(ରସ କଲ୍ଲୋଳ ୨୬/୨୧)

ବିଷ କେଉଁଠାରେ ଅଛି ବୋଲି ରସ କଲ୍ଲୋଳ ୧୬ଶ ଛାନ୍ଦରେ କବି କହିଛନ୍ତି -

କେ ବୋଲେ କ୍ଷେତ୍ର ଅଛି ଗରୁଡ଼ବଇରୀଠାବେ ବିଶେଷ ବଡ଼

କେ ବୋଲେ ଲୋମୁ ଚନ୍ଦ୍ର ପଇଡ଼ସଙ୍ଗମେ ଅଛି ହେ (ର. କ. ୧୬/୨୪)

ରସକଲ୍ଲୋଳର ସେହି କ୍ଷୋଭୁଣ ଛାନ୍ଦରେ ଭୂର ରୋଗୀକୁ ଜଳ କେମିତି ଲାଗେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସୂଚନା ଦିଆଯାଇଛି । ବର୍ଷା ଋତୁର ବର୍ଷନା ସମୟରେ ସଂଯୋଗୀମାନେ କିପରି ଶୀତଳତା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି ଓ ବିଯୋଗୀମାନେ କିପରି ବିକଳ ହୁଅନ୍ତି କବି ଭୂର ରୋଗ ସହିତ ତାହାର ତୁଳନା କରିଛନ୍ତି । ଭୂର ଥିବା ସମୟରେ ଜଳ ଦେହକୁ ଶୀତଳ ଲାଗିଥାଏ । ନିର୍ଜର ଲୋକ ଜଳ ନ ପାଇଲେ ବିକଳ ହୋଇଥାଏ ।

କଲା ସଂଯୋଗୀ ଜନେ ଶୀତଳ ବିଯୋଗୀଜନେ ହେଲେ ବିକଳ

ଭୂର ନିର୍ଜର ଦେହକୁ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରେ ବନ ହେ (ର. କ. ୧୬/୩)

ଭୂର ରୋଗରେ ଦେହ କିପରି କୃଣ ଓ ପାଣ୍ଡୁର ହୋଇଯାଏ ରସ କଲ୍ଲୋଳର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଛାନ୍ଦରେ କବି ତାହାର ସୂଚନା ଦେଇଛନ୍ତି -

କୃଷ୍ଣ ବିରହ ଭୂରେ କେ ଦେହ କୃଣ ପାଣ୍ଡୁର କରି

କେଶ ବସନ ମଳିନ ଦାନ ମନରେ ଅଛି ଧରି

କରି ଦୂଷଣ ଅଙ୍ଗଭୂଷଣ ବହଇ ନାହିଁ ଅଙ୍ଗେ

କୁରରୀ ପ୍ରାୟେ ଝୁରଇ ଭୟେ ପାଇବାର ଅନଙ୍ଗେ । (ର. କ. ୧୪/୭)

(୬) ଶ୍ରୀମୁଖ ଆଜ୍ଞାରେ ପଦ ଲେଖନ :

କୃଷ୍ଣଦାସ ସର୍ବଦା କୃଷ୍ଣ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରିଆସିଛନ୍ତି । ରସକଲ୍ଲୋଳ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ରସ ବିନୋଦ ବା ଗୁଣ ସାଗର ଇତ୍ୟାଦିରେ ସେ ନିଜେ କାବ୍ୟମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି କେବେହେଲେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରିନାହାନ୍ତି । ସବୁବେଳେ ଶ୍ରୀମୁଖ ଆଜ୍ଞାରେ କାବ୍ୟମାନ ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ବିନୀତ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିଛନ୍ତି । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ କହିଛନ୍ତି -

ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଆଜ୍ଞା ହୋଇଛି ଯାହା

ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହୁଅଛି ତାହା । (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କ ରଚିତ ଅନ୍ୟ କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ କିଛି ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦାନ କରୁଛି
ଯେଉଁଥିରୁ ସେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପଦ ରଚନା କରୁଛନ୍ତି ବୋଲି କହିଛନ୍ତି ବୋଲି
ଜାଣିହେବ ତଥା ପଦସାମ୍ୟ ଥିବା ଯୋଗୁଁ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ ରସ କଲ୍ଲୋଳକାର କୃଷ୍ଣଦାସ
ରଚନା କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଅନୁଭବ କରିହେବ ।

ରସ ବିନୋଦର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟରେ ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି -

କୃପାସାଗର କୃପା କଲେ । ଶ୍ରୀପଦ୍ମମୁଖେ ଆସ୍ଥା ଦେଲେ

ତେଣୁ ସେ ଯୋଡ଼ିଲି ଏ ପଦ । ବିଷୟାବିଷୟ ଏ ଗଦ ।

ରସ କଲ୍ଲୋଳରେ କବି କହିଛନ୍ତି -

କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ

କରନ୍ତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜନ ମନୋରଥ

କଲି ମୁଁ ଏହି ଘେନି ଅଭିମତ

କରିବାକୁ ରସ କଲ୍ଲୋଳ ଗୀତ

କହିଲେ ସେ ଯେଣୁ

କରରେ ମାତ୍ର ମୁଁ ଲେଖିଲି ତେଣୁ (ରସ କଲ୍ଲୋଳ)

ଉତ୍ତର କାହିଁକି କବିଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପଶି ତାଙ୍କୁ ପଦମାନ ସବୁ କହି ଦେଉଥାଆନ୍ତି ଗୁଣ
ସାଗର ଗ୍ରନ୍ଥରେ କୃଷ୍ଣଦାସ ତାହାକୁ ଖୁବ୍ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ସେଥିରେ
ଉଲ୍ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ କବି ଦିନୁଟିଏ ପଦ ଯୋଡ଼ିଦେଲେ ଯେଉଁ ପୁଣ୍ୟ ସଞ୍ଚୟ କରନ୍ତି
ତାହା କୋଟିଏ ଅଶ୍ୱମେଧ ଯଜ୍ଞର ପୁଣ୍ୟଠାରୁ ବି ଅଧିକ । ଗୁଣ ସାଗରରେ କବି
ଲେଖିଛନ୍ତି -

ଦିନେ ମୁଁ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏମତ ବୋଇଲି ଶୁଣ ହେ କରୁଣାନିଧି

କେମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ କବିତ୍ୱପଣରେ ପ୍ରସରଇ ଦିବ୍ୟବୃଷି ।

ଧନଜନ ଦାରା ସମ୍ପଦରେ ମୋହ ବିଷୟାଦି ସବୁଖେଦ

ଏଡ଼େ ମହାନନ୍ଦ ଆଶ୍ରିତ ହେବାରୁ କାହିଁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ପଦ ।

କବିଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଭକ୍ତମାନେ ପୂର୍ବ ଜନ୍ମରେ ମୁନି
ଥିଲେ ତାଙ୍କର ମହିମା ଘେନି ସେ ଆଣି ତାଙ୍କୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ଜନ୍ମ କରାଇଲେ । ସେଇଥିପାଇଁ

ସେହି ଭକ୍ତମାନେ ଈଶ୍ବରଙ୍କ ପାଦରେ ମତି ରଖି କବିତାର ପଦମାନ ରଚନା କରନ୍ତି ।
ସେହି କବିମାନେ ଈଶ୍ବରଙ୍କୁ ଭଜିଲେ ଈଶ୍ବର ତାହା ଜାଣିପାରନ୍ତି । ଶାନ୍ତି, ଧୈର୍ଯ୍ୟ,
ବିବେକ ଆଦି ଦୈବଗୁଣକୁ ଈଶ୍ବର କବିଙ୍କର ହୃଦୟରେ ଥୋଇଛନ୍ତି । ଈଶ୍ବର କବିଙ୍କର
ହୃଦୟରେ ପଶି ନିଜେ ହିଁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଆନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଦାସ କହୁଛନ୍ତି -

ତେଣୁକରି ମୁହିଁ ପ୍ରକାଶ ହୁଅଇ କବିଙ୍କ ହୃଦରେ ପଶି
ଯହିଁକି ଯେ ପଦ ଯେମନ୍ତ ଘଟଇ କହି ଦେଉଥାଇ ବସି ।
ବିଷୟ ରସରେ ଯେ ସବୁ କବିତା ପଦ ବିସ୍ମରିଲେ ହେଲେ
ସେହି ପାଶୋରିଲେ ମୁହିଁ ନ ଛାଡ଼ଇ କହି ଦେଉଥାଇ ହେଲେ ।

(୭) ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗର ବିଶିଷ୍ଟତା :

କହେ କୃଷ୍ଣଦାସ କବି ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କୃଷ୍ଣ ଚରଣ ସାହୁ ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗର
ବିଶିଷ୍ଟତା ଶୀର୍ଷକରେ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କର ଭାଷା ପ୍ରୟୋଗରେ କେତେକ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ
କରିଛନ୍ତି । କ୍ରିୟା ପଦର ଶେଷରେ କ ଯୋଗ କରି କ୍ରିୟା ସବୁ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ତାଙ୍କର
ଅନ୍ୟତମ ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି କେତେକ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ତାହାର ଉଦାହରଣ ମଧ୍ୟ
ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଯେମିତି ରସ ବିନୋଦରେ -

ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଜଲାଜ ଦର୍ଶନ (ପୃ - ୧୩)

ସେ ତାକୁ ପାଳିଲାଜ ଶ୍ରେଷ୍ଠ - (ପୃ - ୨୮୧)

ନାମରତ୍ନ ଗୀତାରେ - ସାର କରି ଅସାର ଜଲାଜ ବୃଷକେତୁ (ପୃ - ୧୬)

ଅବଶ୍ୟ ଏମନ୍ତ ବୋଲି କରିବାଜ ଲୟେ (ପୃ - ୨୨)

ପ୍ରସ୍ତାବ ସିନ୍ଧୁରେ -

ପ୍ରବେଶ ଜଲାଜ ନାବ ଭିତରେ (ପୃ - ୩୧)

ଏଣେ ଯେ ଖବର ଦେଲାଜ ବସି (ପୃ - ୪୪)

ଗୁଣ ସାଗରରେ -

ବହୁତ ନିହିଶ ପ୍ରହ୍ଲାଦ ବୀରକୁ ସ୍ଥାନରୁ ଦେଲାଜ କାଢ଼ି (ପୃ - ୧୯)

ବିଷ୍ଣୁଚୂତମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ଆସି ଚେଡ଼ିଲେଜ ସେହିକ୍ଷଣି (ପୃ - ୩୦)

ଭୂତକେଳିରେ -

ବିନୟ ହୋଇଣ ସୁତି କରିବାଜ ଯାଇଁ (ପୃ - ୨୫)

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ✽ ୨୧

ଶ୍ରୀହରିକ ଉଦରକୁ ଦେଲେକ ଅନାଇଁ (ପୃ - ୩୭)

ଠିକ୍ ସେହିପରି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ କ୍ରିୟାରେ କ ଯୋଗ କରାଯାଇ ପଦ ଗଠନ କରାଯାଇଛି । ଅନେକତ୍ରୁ କ୍ରିୟା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ମଧ୍ୟ କ ପ୍ରଯୁକ୍ତ କରାଯାଇଛି ।

କ୍ରିୟାରେ କ ଯୁକ୍ତ -

ତହିଁ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ଦେହାକ ରସ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

ପକାଶ ମଞ୍ଜି କରୁଚାକ ଠୁଳ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

କେହୁଣି ପ୍ରକାରେ ନୋହିଚାକ ସାଧୁ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

କ୍ରିୟାଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ କ ଯୁକ୍ତ -

ବୁକୁକୁଳା ପୋକ ପ୍ରାୟେକ ହୋଇ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

ଆରେକ କଥାଏ କହିତା ଶୁଣ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

ତିତାମୁକରୁ ମାଂଡ଼େକ ଭର (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

କପକେତୁ ରସ ଏଡ଼େକ ଗୁଣ (ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର)

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର କବିକୁ ରସ ବିନୋଦ ଓ ରସ କଲ୍ଲୋଚର କୃଷ୍ଣଦାସକ ସହିତ ସମାନ କରିବା ପାଇଁ ଯେତିକି ପ୍ରମାଣ ଏହି ମୁଖବନ୍ଧରେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଗଲା ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ରଚୟିତା କୃଷ୍ଣଦାସ ବୋଲି ଜାଣିବା ପାଇଁ ସେତିକି ପ୍ରମାଣ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ । ଏ ଦୁଇଜଣ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ମୋ ମନରେ ତିଳେ ମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ଉପୁଜି ନାହିଁ । ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ସେମାନେ କୃଷ୍ଣଦାସକୁ (ଦାନ) ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ରଚୟିତା ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିନେଲେ ତାଙ୍କର ମହାନ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟକୁ ଅଭିଜ୍ଞାତ ହେବାକୁ ସହଜ ହୋଇପାରିବ ।

ଏବେ ଆମେ କବିକ ସମ୍ପର୍କିତ ଅନ୍ୟ ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଆସିବା । କୃଷ୍ଣଦାସ ଥିଲେ ଜଣ ଅଦ୍ଭୁତାୟ ବିଦ୍ଵାନ୍, ଅପରାଜେୟ ପଣ୍ଡିତ ଅକର୍ତ୍ତମ ଉକ୍ତ । ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରସ୍ତାବ ସିନ୍ଧୁର କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ସେ ନିଜେ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଆର୍ତ୍ତତ୍ରାଣ ଚଉତିଶାକୁ ସେ ସଂସ୍କୃତରେ ରୂପାନ୍ତରିତ କରିଥିଲେ । ଆଲୋଚିତ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ସେ କିଛି ଶ୍ଳୋକର ସ୍ରଷ୍ଟା । ରସକଲ୍ଲୋଚ ଭଳି ଏକ ଦିବ୍ୟ ଅଦିବ୍ୟ ଗାଥାରେ ଲାଳିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପଦ ରଚନା କରି ଲଳିତ କାବ୍ୟ ସମ୍ଭାରର ମୂଳଦୁଆ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ଏସବୁ ସବୁ ବି ଅହଙ୍କାର ପରିବର୍ତ୍ତେ ତାଙ୍କ

ନିକଟରେ ଭାରି ରହିଥିଲା ବିନାତ ଓ ବିନମ୍ର ଗୁଣ ସମୂହ । ସେଇଥିପାଇଁ ସେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ବି ନିଜକୁ ଅପଣ୍ଡିତ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇବାକୁ ବୟସ ବୁଦ୍ଧିଯୁକ୍ତ ହୋଇ ବି ନିଜକୁ ଶିଶୁମତି ଭାବରେ ଜଣାଇବାକୁ, ଅପାଦ୍ରେୟ ନ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ନିଜକୁ ଜ୍ଞାନ ବୋଲି ସମୋଧନ କରିବାକୁ ତଥା ଦୀନ ଭାବରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ କରାଇବାକୁ ଉଚିତ ମଣିଥିଲେ । କେବଳ କୃଷ୍ଣଦାସ ନୁହନ୍ତି ସେ ସମୟର ବହୁ କବି ନିଜକୁ ଦାନହୀନ ବୋଲି କହି ଫଳ ଭାରରେ ଗନ୍ଧ ନାହିଁ ଆସିଲା ପରି ନାହିଁ ଆସୁଥିଲେ । କୃଷ୍ଣଦାସ ଏହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବଂଶଧର ସେହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କର ନାମକୁ କୃଷ୍ଣଦାସ ବୋଲି ନ କହି ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ବୋଲି ଧରିବସିବେ ।

ଯେତେ ଦୁଃଖ ଲାଗିଲେ ବି ତାଙ୍କ ନାମ ପୂର୍ବରୁ ଦାନ ଶବ୍ଦକୁ ଉଠାଇବାର ଉପାୟ ମଧ୍ୟ ଆଉ ନାହିଁ । ଦାନ ଶବ୍ଦକୁ ପୂର୍ବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଦାନକୃଷ୍ଣ, କବି ଦାନକୃଷ୍ଣ, ଭକ୍ତକବି ଦାନକୃଷ୍ଣ ଓ ଅନନ୍ୟ ଦାନକୃଷ୍ଣ ପରି ଅନେକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚିତ ହୋଇସାରିଲାଣି । ତାଙ୍କ ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଚିକଟରେ ଶକ୍ତି ଉଠିଥିବା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କଲେଜଟି କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ନାମରେ ନାମିତ ନ ହୋଇ ଦାନକୃଷ୍ଣ ମହାବିଦ୍ୟାଳୟ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇସାରିଛି । ଏମିତି ଭାବରେ ନାମିତ ହୋଇସାରିବା ପରେ ଅନିଚ୍ଛାକୃତ ଓ ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଭାବରେ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉଛୁ ।

କବିଙ୍କୁ ଆମେ କେମିତି ଭାବରେ ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇଛୁ ଏହା ତାହାର ଏକ ନିଦର୍ଶନ ମାତ୍ର । ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ ସମ୍ମାନର ଦ୍ୱିତୀୟ ନିଦର୍ଶନ ହେଲା ତାହାକୁ କୃଷ୍ଣ ରୋଗୀ ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା । ଆର୍ତ୍ତବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି, ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି(ରତ୍ନଦାତ୍ତ), ସୂର୍ଯ୍ୟନାରାୟଣ ଦାସ, ଡଃ ମାୟାଧର ମାନସିଂହ, ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ, ଡଃ ବୃନ୍ଦାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଆଚାର୍ଯ୍ୟ, ଅଧ୍ୟାପକ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ପଙ୍କଜ ସାହୁଙ୍କ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତେ କବିଙ୍କ କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଅନୁସରଣ କରି ତାଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣରୋଗୀକ୍ରାନ୍ତ ବୋଲି ଆଖ୍ୟାୟିତ କରିଛନ୍ତି । ସେହି କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି କେଉଁଠାରୁ ସୃଷ୍ଟି ହେଲା, ତାହା ଲିଖିତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ନା ମୌଖିକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ, ସତ୍ୟ ଉପରେ ଆଧାରିତ ଅବା ମନଗଢ଼ା, ତାହାକୁ ଧ୍ୟାନ ନ ଦେଇ ଜଣେ ସୁସ୍ଥ ସବଳ ଲୋକଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣରୋଗୀ ଭାବରେ ପରିଚିତ କରାଇ

ଦେବାର ଅତରାଳରେକେତେ ଯେ ଦୁଃସହନୀୟ ଦୁଃଖ ରହିଛି, ତାକୁ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ କେବଳ କୃଷ୍ଣଦାସ ହିଁ ଅନୁଭବ କରିପାରୁଥିବେ ।

ଆମ ଓଡ଼ିଶାର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସାହିତ୍ୟ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ଆନୁକୁଲ୍ୟରେ ଶ୍ରୀ ପଠାଣି ପଟ୍ଟନାୟକ, ତତ୍କୁର ରତ୍ନାକର ଚଟ୍ଟାନି ଓ ତତ୍କୁର ବୈଷ୍ଣବ ଚରଣ ସାମଲଙ୍କ ସମ୍ମାନଦଳରେ ୧୯୮୮ ମସିହାରେ ଗୁରୁ କବି ଦାନକୃଷ୍ଣ ନାମକ ଏକ ଗ୍ରନ୍ଥ ସଙ୍କଳିତ ହୋଇଛି । ସେଥିରେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ମହାପାତ୍ର ‘ଦାନକୃଷ୍ଣ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ଥିଲେ କି ?’ ଶୀର୍ଷକରେ ପ୍ରବନ୍ଧଟିଏ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । କୃଷ୍ଣଦାସକୁ ସମ୍ମାନ ଜଣାଇବାରେ ସେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଗୁଆ ହୋଇ ବହୁ ଭ୍ରମାତ୍ମକ ତଥ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି କବିକୁ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣ କରାଇବାର ବହୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାର ସମସ୍ତ ସାମା ଅତିକ୍ରମ କରିଯାଇ ପ୍ରବନ୍ଧର ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖିଛନ୍ତି - “କବି କୁଷ୍ଠରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିବା ସମୟରେ ପ୍ରତିଦିନ ସମୁଦ୍ର ଉପକୂଳରେ ବସି ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି କରୁଥିଲେ ଓ ଗରୁଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭ ନିକଟରେ ବସି ସକାଳ, ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ଅପରାହ୍ନରେ ଜଣାଣ ପଢୁଥିଲେ ।” କୃଷ୍ଣଦାସକୁ କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ଭାବରେ ପ୍ରମାଣ କରିବା ପାଇଁ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ଯେଉଁ ଯୁକ୍ତିମାନ ଉପସ୍ଥାପନ କରିଛନ୍ତି ସେହି ଯୁକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ କିପରି ଅସାର ତାହା ନିମ୍ନରେ ପାଠକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । (୧) ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ, କୁଷ୍ଠରୋଗ ପ୍ରତି ଲୋକଙ୍କର ଏକ ଅଜଣା ଅହେତୁକ ଭୟ ରହିଥିବାରୁ ଜାଣିଶୁଣି କବି ଦାନକୃଷ୍ଣ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଲେଖାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଉଲ୍ଲିଖିତ କରି ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମତକୁ ଅଧିକ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କରିବା ପାଇଁ କାନ୍ତ କବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ଯୌବନରୁ କୁଷ୍ଠରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ବ୍ୟାଧିର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ନ କରିଥିବା କଥା ତୁଳନାତ୍ମକ ଭାବରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଏହି ଯୁକ୍ତିରେ ସଂଗତି କିଛି ନାହିଁ । କାନ୍ତକବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଭଣିତା ପ୍ରଦାନ କରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଘର କିମ୍ବା ପରିବାର ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କିଛି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ନାହାନ୍ତି । ପରନ୍ତୁ ଛଳନାହୀନ କୃଷ୍ଣ ନିଜେ ଯାହା, ତା ଠାରୁ ନିଜକୁ ଅଧିକ ନ୍ୟୁନ କରି ପାଠକଙ୍କ

ଆଗରେ ପରିବେଷଣ କରିବାକୁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି । ଯଦି ସେ କୃଷ୍ଣ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେଉଥାଆନ୍ତେ ବା ତାକୁ କିଏ ଲେଖିବାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥାଆନ୍ତା, ତେବେ ସେ ସମ୍ପର୍କରେ ସେ ଅହଙ୍କାର ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ନରୁଥିବାର ଭଲେଖି କରିଥାଆନ୍ତେ ।

(୨) ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ରସ କଲ୍ୟାଣରୁ ଏକ ଉଦାହରଣ ଦେଇଛନ୍ତି -

କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଏମନ୍ତ ଠାକୁର ଥିବାର ଶୁଣିଛ କାହିଁ ।

କୁସିତ ଲୋକ ହିଁ ପରମ ପଦ ହିଁ ଲଗନ୍ତି ଯାହାକୁ ଚାହିଁ ।

ଏଠାରେ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର କୁସିତ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥକୁ କଦାକାର କୃଷ୍ଣବ୍ୟାଧି ଗ୍ରସ୍ତ ଲୋକ ଭାବରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର କବି କୃଷ୍ଣଦାସ ରସ କଲ୍ୟାଣରେ କୁସିତ ଶବ୍ଦକୁ ଖରାପ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ଯେମିତି :-

କର୍ପୁର ଚନ୍ଦନ ଦେଇ ରସୁଣ ରୋପିଲେ ନେଇ

କେତେବେଳେ ଛାଡ଼ଇ କୁସିତ ବାସନା ? (ର.କ. ୨/୧୩)

କୃପଣ ଜନ ଧନ ଭୋଗ ନୋହିଲେ ମନ

ହୁଅଇ ଆନନ୍ଦରେ ସୁଖୀ

କୁସିତ ଗ୍ରାମେ ଥିଲେ ମହାପଣ୍ଡିତ ହେଲେ

କି କି ହୋଇ ହୁଅଇ ଦୁଃଖୀ ସେ । ଆଗୋ ସଖୀ । (ର.କ. ୨୪/୨୪)

ଏଠାରେ ବାସନା ଓ ଗ୍ରାମର ବିଶେଷଣ ଭାବରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଥିବା କୁସିତ ଶବ୍ଦ କଣ କୁରୂପ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହାର କରାଯାଇଛି ?

(୩) ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ କୃଷ୍ଣରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେତୁ ଦାନକୃଷ୍ଣକୁ ମନ୍ଦିର ପ୍ରବଶ ମନା ଥିବାରୁ ସେ ପ୍ରତିଦିନ ଆର୍ତ୍ତଦ୍ରାଣ ଚଉତିଶା ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ ଥିବା ଗରୁଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭର ନିକଟରେ ଅତି ବିକଳ ଭାବେ ଗାନ କରୁଥିଲେ । ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ନିକଟରେ ବସି ସକାଳ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଓ ଅପରାହ୍ନରେ ଜଣାଣ ପଡୁଥିବାରୁ ପ୍ରଭୁର ପରିମାଣରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ତାଙ୍କ ଉପରେ ପଡୁଥିଲା ।

ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଏହି ଯୁକ୍ତିଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପିଲାଳିଆ । ଗରୁଡ଼ ସ୍ତମ୍ଭଟି ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ସମ୍ମୁଖ ଭାଗରେ ଅବସ୍ଥିତ । ଯଦି ତାକୁ ମନ୍ଦିର ମନା ହୋଇଥାଆନ୍ତା ତେବେ ସେ ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ନିକଟକୁ କେବେ ଯାଇ ପାରି ନ ଥାଆନ୍ତେ ।

ଜଳମାନେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଗରୁଡ଼ ଓମ୍ବ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସମର୍ପଣ ମୁଦ୍ରାରେ ଧ୍ୟାନ କରିଥାଆନ୍ତି । ଗରୁଡ଼ ଓମ୍ବଟି ମନ୍ଦିରର ମଧ୍ୟରେ ଥିବାରୁ ସେଠାରେ ସକାଳ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ବା ଅପରାହ୍ନରେ ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ପଡ଼ିବା ବି ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ଗରୁଡ଼ ଓମ୍ବ ସହିତ କୁଷ୍ଠରୋଗକୁ ଯୋଡ଼ିବା କଥାଟି ଯେମିତି ଅସଙ୍ଗତ, ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସୂର୍ଯ୍ୟତାପରେ କବିଙ୍କର କୁଷ୍ଠରୋଗ ଭଲ ହୋଇଯିବା କଥା ସେତିକି ଭ୍ରମାତ୍ମକ । ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସୂର୍ଯ୍ୟ ତାପରେ ତାଙ୍କର କୁଷ୍ଠରୋଗ ଭଲ ହୋଇଯାଇଥିଲା । ଯମ ବା ଶାୟକର କୁଷ୍ଠରୋଗଭଲ ହୋଇଯିବା ଆଖ୍ୟାୟନ ପୌରାଣିକ । ଯଦି ସୂର୍ଯ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ କୁଷ୍ଠ ଭଲ ହୋଇଯାଇଥାଆନ୍ତା ତେବେ ପୃଥିବୀରୁ କୁଷ୍ଠରୋଗ କେବେଠାରୁ ଲୋପ ପାଇ ଯାଇ ସାରାଗଣି । ଆଉ ଏମ.ଡି.ଟି. ଉଚ୍ଚାବିତ ହେବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥାନ୍ତା ।

(୪) ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ କବିଙ୍କ ଆତ୍ମୀୟସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଏବଂ ପରିବାରର ଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ପରିବାର ମଧ୍ୟରୁ ତ୍ୟାଗ କରିଥିବାର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ କୁଷ୍ଠରୋଗ । ଏହା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ରଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱହୀନ ମନ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ବୁଝିବାକୁ ହେବ । କାରଣ କବିଙ୍କର ଅତ୍ୟଧିକ ଭକ୍ତିଭାବ, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପ୍ରତି ଅନନ୍ୟ ଆସକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ପୁରୀମୁଖୀ କରାଇଥିଲା ।

(୫) ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ‘କବି’ ଗଛରେ କୁଷ୍ଠରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗଛର ନାୟକ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ଦର୍ଶାଇ ଶ୍ରୀ ମହାପାତ୍ର ତାଙ୍କର ଯୁକ୍ତିକୁ ଅଧିକ ଦୃଢ଼ କରିଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବୁଝିବାକୁ ହେବ ଯେ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଗାଳ୍ପିକ । ଗବେଷକମାନଙ୍କର ଦୀନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମ୍ପର୍କୀୟ ଏହି ଭ୍ରମାତ୍ମକ ତଥ୍ୟକୁ ଶୁଣି ଶୁଣି ସେ ମଧ୍ୟ ତତ୍ ସମ୍ପର୍କୀୟ କାହାଣୀ ଲେଖିବାରେ ମନୋନିବେଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର କାହାଣୀକୁ କେବେହେଲେ ଇତିହାସ ବୋଲି ଧରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ତା ବ୍ୟତୀତ ସୁରେନ୍ଦ୍ର ମହାନ୍ତି କାହାଣୀରେ ଅତିରକ୍ତିତ କରିଛନ୍ତି ବୋଲି ନିଜେ ଶ୍ରୀ ମଧୁସୂଦନ ମହାପାତ୍ର ନିଜ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି ।

ଡଃ ଜାନକୀ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ‘ଗୀତିକବି ଦୀନକୃଷ୍ଣ’ ଶୀର୍ଷକ ଏକ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ‘ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଲକ୍ଷଣ ଗ୍ରନ୍ଥ’ ଆଲୋଚନା କରିବା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଡଃ ମହାନ୍ତି ଲେଖିଛନ୍ତି - “ଏହି କ୍ଷୁଦ୍ର ରଚନାଟିରୁ କବିଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ସମ୍ପର୍କରେ ମଧ୍ୟ କେତେକ ବିଷୟ

ଜଣା ଯାଇଥାଏ ତାହା ସମ୍ଭବତଃ ଯଥାର୍ଥ । ଗୋଟିଏ ପଦରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି -
 ପାଦପାଣି ମୋର ନାହିଁ ନା ଦେଖା । ଜହ୍ନରୁ ମୁରୁଖ ପଶୁରେ ଲେଖା ।
 ବିଷୟାରମ୍ଭେ ତ ହୋଇଲି ଦୁଃଖୀ । ସୁଜନ ସଙ୍ଗ ହିଁ ନାହିଁ ମୁଁ ଦେଖୁ ।

(୧୬ଶ, ୧୭ଶ ପାଦ)

କୃଷ୍ଣରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହେବା ଫଳରେ କବିଙ୍କ ହାତ ଓ ପାଦର ଆଙ୍ଗୁଠି ବିକୃତ ଛିନ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ପ୍ରସଙ୍ଗ ହୁଏତ ଏଠାରେ ସୂଚିତ ।”

ତଃ ମହାନ୍ତି ଉପରୋକ୍ତ ପଦକୁ ଯେଉଁଭଳି ଭାବରେ ଅର୍ଥ କରିଛନ୍ତି ତାହା ହୁଏତ ଗ୍ରହଣୀୟ ନୁହେଁ । ତାହାର ଅର୍ଥ ହୁଏତ ଏହିପରି ହେବ “ମୁଁ ଚିରଦିନ ଭକ୍ତ ଭାବରେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପାଦ ପଦ୍ମରେ ମନୋନିବେଶ କରି ରହିବି ବୋଲି ଗୃହତ୍ୟାଗ କରିଥିଲି । ଯେଉଁଦିନ ଠାରୁ ବିଷୟ ଭୋଗରେ (ବୈବାହିକ ବନ୍ଧନରେ) ଆସକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି ସେହିଦିନ ଠାରୁ ଦୁଃଖରେ ଘାଣି ହେଉଛି । ସେହି ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ପାଦପାଣି ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନ କରିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋତେ ମିଳିନାହିଁ ।” ମୁଁ ଜହ୍ନରୁ ମୂର୍ଖ ଓ ପଶୁ ସମାନ । ସୁଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗତରେ ମିଶିବାର ସୌଭାଗ୍ୟ ମୋତେ ମିଳିନାହିଁ । ଏହି ଅର୍ଥରୁ ତାଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣରୋଗ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଆଦୌ ଉପଲବ୍ଧ ହୋଇପାରୁ ନାହିଁ ।

କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣରୋଗ ହୋଇଥିବା କଥା ଯେ ଗ୍ରମାତ୍ମକ ଏହା ବୋଧ ହୁଏ ପାଠକମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହୋଇସାରିଥିବ । ଏହି ଯୁକ୍ତିକୁ ଅଧିକ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠ କରିବା ପାଇଁ ନିମ୍ନରେ ଆଉ କେତେକ ଯୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି ।

(୧) କୃଷ୍ଣ ଦାସଙ୍କ କୃଷ୍ଣରୋଗ ହୋଇଥିବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ଅଜ୍ଞାକ ଓ ଅର୍ବାଚୀନ । ରାମଦାସ ଦାଢ଼୍ୟତାଭକ୍ତି ରଚନା କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମିତି କୌଣସି କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଥିଲେ ରାମଦାସ ନିର୍ଦ୍ଦିତ ଭାବରେ ସେ ବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଥାଆନ୍ତେ ।

(୨) ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ଲେଖନୀ ସାହାଯ୍ୟରେ କିଛି ରଚନା କରିବା ଏକ ସହଜସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାପାର ନୁହେଁ । ସେଇଥିପାଇଁ ରଚନାକାରମାନେ ପୋଥି ଶେଷରେ ଲେଖିଥାଆନ୍ତି -

ଉଗ୍ରପୂର୍ଣ୍ଣ କଟାଗ୍ରୀବ ତୁଲ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଅଧୋମୁଖ୍ୟ

ଦୁଃଖେନ ଲିଖିତଂ ଗ୍ରନ୍ଥଂ ପୁତ୍ରବତ୍ ପରିପାଳୟେତ୍ ।

କୃଷ୍ଣଦାସ ଯେତେ ସଂଖ୍ୟକ ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନା କରିଛନ୍ତି, ତାହା କୌଣସି କୃଷ୍ଣରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ

ବ୍ୟକ୍ତି ପକ୍ଷରେ ଏକାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ଦାନକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥ ନିଜେ ହିଁ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଯଦି ଆଉ କାହା ମାଧ୍ୟମରେ ରଚନା କରିଥାଆନ୍ତେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ନ ହୋଇ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଲେଖନକାରୀର ନାମ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥାଆନ୍ତେ । ପୁଣି ଋଷ ବିନୋଦରେ କବି ଲେଖିଛନ୍ତି -

ଅକ୍ଷର ଗଣିବ ହସ୍ତରେ । ତେବେ ସେ ଲେଖିବ ପତରେ ।

ଏହି ପଦରୁ ମଧ୍ୟସେ ନିଜେ ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖନ କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ।

(୩) ଜଣେ କୁଷ୍ଠରୋଗୀକ୍ରାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେ ବଡ଼ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶିତ ଭକ୍ତ କବି ଦାନକୃଷ୍ଣ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଶ୍ରୀ ପଙ୍କଜ ସାହୁ ଭକ୍ତ କବି ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜୀବନ ଆଲୋଚ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧରେ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ସମ୍ପର୍କରେ ଯାହା କହିଛନ୍ତି ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ନ କରି ମୁଁ ତାହାକୁ ଅବିକଳ ଏଠାରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଦେଉଛି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି - “ଉତ୍କଳ ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ପ୍ରଚେଷ୍ଟାରେ ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେ କାମ ଶାସ୍ତ୍ର, ଜ୍ୟୋତିଷ ଶାସ୍ତ୍ର, ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ର, ସାମୁଦ୍ରିକ ଶାସ୍ତ୍ର, ଶକ୍ତନ ଶାସ୍ତ୍ର ଇ୍ୟାଦି ଅଧ୍ୟୟନ ପୂର୍ବକ ପ୍ରଭୃତ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ଅନେକ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ସହିତ ଷଟ୍କାବ୍ୟ, କାଳିଦାସ ବିରଚିତ ଋତୁ ସଂହାର, ଶୃଙ୍ଗାର ଡିଲ୍ଲକ, ଅଭିଜ୍ଞାନଶାକୁନ୍ତଳମ୍ ଓ ଉତ୍ତର ରାମ ଚରିତ ପ୍ରଭୃତି ଅଧ୍ୟୟନ ପୂର୍ବକ କବି ତାଙ୍କର ଜୀବନର ପୂର୍ବାହ୍ନରେ ଅଗାଧ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ସେ ଜଣେ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ ତଥା ରସବେଦୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ତତ୍କାଳୀନ କବିଗଣ କାବ୍ୟରଚନା କରିବା ପୂର୍ବରୁ ସଙ୍ଗୀତଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଛନ୍ଦଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ । ମନର ଭାବକୁ ଭଲ ଭାବେ ପ୍ରକାଶ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଛନ୍ଦ ଯୋଜନା ସର୍ବାଦୌ ଆବଶ୍ୟକ । ତାହା ନ ଜାଣିଲେ କବି ତାର ହୃଦୟର ଭାବକୁ ଯଥାର୍ଥ ରୂପ ପ୍ରଦାନ କରିପାରିବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଛନ୍ଦ ଓ ସଙ୍ଗୀତ ଶାସ୍ତ୍ରରେ କବି ଦାନକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଗଭୀର ଅନୁପ୍ରବେଶ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ଅଧିକ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ଜ୍ଞାନକୁ ପୁଞ୍ଜି କରି ଦାନକୃଷ୍ଣ ତାଙ୍କର ସାହିତ୍ୟିକ ଜୀବନ ଆମ୍ଭ କରିଥିଲେ । (ପୃ - ୧୮)

(୪) କୃଷ୍ଣଦାସ ତାଙ୍କର ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ରଚନା କରିବା ପାଇଁ ଚରକ, ଶୁକ୍ରତ, ବାଗଭଟ ଆଦି ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ ମାନଙ୍କର ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ମାଧବ ନିଦାନ

ଅଧ୍ୟୟନ କରି ସେ ମାଧବକର ଗୀତା ରଚନା କରିଥିଲେ । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ରୋଗୀର ପରୀକ୍ଷା ଏବଂ ବହୁ ରୋଗର ଔଷଧ ପ୍ରଦାନ କରାଯାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୃଷ୍ଣରୋଗ ସମ୍ପର୍କରେ କିଛି ଉଲ୍ଲିଖିତ ହେଇନାହିଁ । ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ସେ ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନାରାୟଣଙ୍କ ସହିତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ କରିଛନ୍ତି । ଏହିସବୁ କାରଣରୁ ତଥା ଜଣେ ଉତ୍ତମ ବୈଦ୍ୟ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ବୋଲି କହିବା କେତେଦୂର ସମୀଚୀନ ହେବ ତାହା ପାଠକେ ବିଚାର କରିବେ ।

ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗକୁ ଏଠାରେ ଶେଷ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ରସକଲ୍ଲୋଳର ମୁଖ୍ୟବନ୍ଧରେ ଆର୍ତ୍ତ ବଲ୍ଲଭ ମହାନ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥିବା ଏକ ବସ୍ତବ୍ୟକୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛି । ସେ ଲେଖିଛନ୍ତି - ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, କେତେକ ଲୋକ ଅତୁରଦର୍ଶୀ ମୁଷିମେୟ ସମାଲୋଚକଙ୍କ ମତ ଲୋକମୁଖରେ ଶ୍ରବଣ କରି ଅନ୍ଧ ପରମ୍ପରା ନ୍ୟାୟରେ ତାହାକୁ ସ୍ୱମତ ବୋଲି ଖ୍ୟାପନ କରନ୍ତି । କାବ୍ୟପାଠ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, କାବ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚରରେ ନ ଆଣି କେବଳ କବିଙ୍କ ଦୋଷମାନ ଲୋକ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ଏ ବିଷୟ ଆଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜରେ ବହୁଳ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି କ୍ତିପୟ ଖ୍ୟାତନାମା ଲୋକଙ୍କ ତୁଷ୍ଟି ବିଧାନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତଥା ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧିର ଅଭିପ୍ରାୟରେ କେବଳ ମତ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଥାନ୍ତି ।”

ଏହି ବସ୍ତବ୍ୟରୁ ଏଠାରେ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କୌଣସି ଆଲୋଚକଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକ୍ଷେପ କରିବା ନୁହେଁ । ବରଂ ପାଠକ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଆଲୋଚକମାନଙ୍କୁ ମୋର ଅନୁରୋଧ ସେମାନେ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣରୋଗୀ ବୋଲି ନ କହି ତାଙ୍କର ମହାନ ଆତ୍ମାକୁ ଅଶୀର୍ବାଦ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଗୀତ ରୂପ ଦେବାରେ କବି କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ପୂର୍ବରୁ କୌଣସି କବି ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରକୁ ପଦ୍ୟରୂପ ପ୍ରଦାନ କରି ନ ଥିବା ହେତୁ ଏହାକୁ ପଦ୍ୟାକାରରେ ରଚନା କରିବା ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଲା ଜଟିଳତମ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସହଜ କରି ଲୋକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚାଇବା । ଅନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥଗୁଡ଼ିକ ପରି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଶେଷଭାଗରେ କବି ପୁସ୍ତକ ସମ୍ପର୍କିତ କେତେ ତଥ୍ୟର ଅବତାରଣା କରିଛନ୍ତି । ଲେଖିଛନ୍ତି -

ସଂସାରେ ଯେତେ କରିମାନେ ଥିଲେ । ବଦ୍ୟ ସାହାସ୍ର କେହି ନ କହିଲେ

ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପକାର ଯାହା । କେହୁଣି କରି ତ ନ କଲେ ଏହା

ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପକାର କରିବାକୁ ସେ ତାଙ୍କର ଅନନ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବେଳି ମନେ କରୁଥିଲେ ।

ସେ ବାରମ୍ବାର ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉପକାର କରିବା କଥାକୁ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ଦୋହରାଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଗ୍ରନ୍ଥ ଶେଷରେ ବି କହିଛନ୍ତି -

ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପକାର ପାଇଁ । ବୈଦ୍ୟ ସାହାସ୍ରଏବେ ଦେଖି କହି ।

ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉପକାର କରିବା ପାଇଁ କୃଷଦାସ ସମଗ୍ର ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ତାହାର ସାର ଅଂଶକୁ ପଦ୍ୟାକାରରେ ରଚନା କରିଛନ୍ତି । ଏହି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ କରି ଚାରିଗୋଟି ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ସେହି ଚାରିଗୋଟି ଭାଗର ଉଲ୍ଲେଖ ମଧ୍ୟ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ହୋଇଛି ।

ପ୍ରଥମେ ଦେଖିବ ନାଟିକା ଯାଇ । ଦ୍ଵିତୀୟେ ହୃତରେ ତରଳ ଦେଇ

ତୃତୀୟ ବିହିବ ପାଞ୍ଚ ନ ଶିସ । ଚତୁର୍ଥେ ମନୁକୁ ଦେବାକ ରସ ।

ଅର୍ଥାତ୍ ଏହି ଶାସ୍ତ୍ରରେ ପ୍ରଥମେ ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇଛି ।

ଦ୍ଵିତୀୟରେ ମୁଦ୍ର ପରୀକ୍ଷା ଅର୍ଥରେ ରୋଗୀର ମୁଦ୍ର ସଂଗ୍ରହ କରି ସେଥିରେ ଚୈଳ ପକାଇ ଚୈଳର ଗତି ଅନୁସାରେ ରୋଗୀର ପରୀକ୍ଷା, ତୃତୀୟ ଓ ଚତୁର୍ଥରେ ବିଭିନ୍ନ ପାଞ୍ଚନ ଓ ରସ କିପରି ସୃଷ୍ଟି କରାଯିବ ବିଷ୍ଣୁତ ଭାବରେ ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରାଯାଇଛି । ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି -

ଦର୍ଶନ ସର୍ଗନପ୍ରଶ୍ଵେଷ୍ଠଂ ପରୀକ୍ଷେତ ରୋଗିଣମ୍

ଆୟୁରାଦି ଦୃଶ୍ୟସ୍ପର୍ଶାହ୍ଵାତାଦି ପ୍ରଶ୍ଵତଃ ପରମ୍ । (ବାଗଭଟ)

ଅର୍ଥାତ୍ ଦର୍ଶନ, ସର୍ଗନ ଓ ପ୍ରଶ୍ଵ ଏହି ତିନି ପ୍ରକାରରେ ରୋଗୀକୁ ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଏ ।

ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷାକୁ ସର୍ଗନ ଓ ମୁଦ୍ର ପରୀକ୍ଷାକୁ ଦର୍ଶନ ଭିତରେ ଗ୍ରହଣ କରାଯାଇଛି । କବି କୃଷଦାସ ସର୍ଗନରୁ ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷାକୁ ଦର୍ଶନରୁ ମୁଦ୍ର ପରୀକ୍ଷାକୁ ବିଷୟବସ୍ତୁ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।

କେମିତି ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷା କରାଯିବ ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖାଯାଇଛି -

ନାଡ଼ିମଞ୍ଜୁଷମୂଳାଧଃ ସ୍ୱର୍ଗେଦକ୍ଷିଣାଗ କରେ

ଜ୍ଞାନାର୍ଥଂ ରୋଗିଣୋ ବୈଦ୍ୟୋ ନିଜ ଦକ୍ଷିଣ ପାଣିନା ।

ସ୍ତ୍ରୀଣାଂ ଶିଷ୍ୟଭାମ ହସ୍ତେ ବାମ ପାଦେ ଚ ଯତୁତଃ

ଶାସ୍ତ୍ରେଣ ସମ୍ପ୍ରଦାୟେନ ତଥା ସ୍ୱାନୁଭବେତ । (ବାଗଭଟ)

ଏହାର ଅର୍ଥ ହେଲା ଚିକିତ୍ସକ ରୋଗ ଜାଣିବା ନିମିତ୍ତ ନିଜର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତଦ୍ୱାରା ପୁରୁଷ ଲୋକର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର ବୃକ୍ଷାଙ୍ଗୁଳି ମୂଳର ଠିକ୍ ନିମ୍ନ ଭାଗରେ ନାଡ଼ିକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରିବେ । ସ୍ତ୍ରୀ ଲୋକମାନଙ୍କର ବାମ ହସ୍ତରେ ଓ ବାମ ପାଦରେ ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷା କରାଯାଏ । କୃଷ୍ଣ ଦାସ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି -

ଯେବଣ ପ୍ରକାରେ ନାଡ଼ିକା ଧରି । ଦକ୍ଷିଣେ ପୁରୁଷ ବାମେଣ ନାରୀ ।

ନାଡ଼ିର ପରୀକ୍ଷାରୁ ବାତ ପିତ୍ତ ଓ ଆମ୍ବର ଲକ୍ଷଣ ଜଣା ଯାଇଥାଏ ବୋଲି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ବୃକ୍ଷଦାସ ଉଲ୍ଲେଖ କରିଛନ୍ତି । ଏହି ନାଡ଼ିରୁ ସନ୍ନିପାତର ଲକ୍ଷଣ ମଧ୍ୟ ବୁଝି ହୋଇଥାଏ । ଶ୍ୱେଷ୍ଟାୟୁକ୍ତ ହୋଇ ବାତ ଶ୍ୱେଷ୍ଟା, ପିତ୍ତ ଶ୍ୱେଷ୍ଟା ଓ ବାତ ପିତ୍ତ ଶ୍ୱେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟ ନାଡ଼ି ପରୀକ୍ଷାରୁ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥାଏ । କବି ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସହଜବୋଧ୍ୟ କରାଇବା ପାଇଁ ସୁନ୍ଦର ଭାବର ଉପମାମାନ ପ୍ରୟୋଗ କରି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ ରସାଳ କରାଇଛନ୍ତି । ସନ୍ନିପାତ ଲକ୍ଷଣରେ କବି କହିଛନ୍ତି -

ସନ୍ନିପାତ ନାଡ଼ି ଦେଉଛି କହି । ବେଙ୍ଗ କଣ ପ୍ରାୟେ ହଲୁଣ ଥାଇ ।

ହଂସ ଯେହ୍ନେ ଜଳ ପହଁରିଯାଏ । ନୋହିଲେ ତାଇଲ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରାୟେ ।

ଘରଚଟିଆ ଚଢ଼େଇ ଯେମନ୍ତ । ଛଟଛଟ ହୋଇ ଡେଇଁ ତେମନ୍ତ ।

ତିଅଁଳ ଗଡ଼ଜ ଶଶକେ ପଡ଼ି । ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ଏମନ୍ତ ନାଡ଼ି ।

ବୃକ୍ଷଦାସ ସବୁ ନାଡ଼ିର ବର୍ଣ୍ଣନା ଏହିପରି ରମଣୀୟ ଉପମା ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରଦାନ କରିଛନ୍ତି । କେତେବେଳେ ତାହା କୁଆ ଆଖି ପରି ମିଟିମିଟି ଚାହିଁଥାଏ ତ କେତେବେଳେ କୁକୁଡ଼ାର କଣ୍ଠ ପରି ଦକଦକ ହେଉଥାଏ । କେତେବେଳେ କଙ୍କଡ଼ା ପରି ମୁଣ୍ଡକୁ ହଲାଇଥାଏ ତ କେତେବେଳେ ଏଣୁଥ ପରି ମୁଣ୍ଡକୁ ଛଟଛଟ କରୁଥାଏ ।

କବି ମୃତ୍ୟୁ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଉପମା ପ୍ରୟୋଗକୁ ବ୍ୟବହାର କରିଛନ୍ତି ।
ଯେମିତି -

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ✽ ୩୧

ଯେବଣ ମୃତ୍ୟୁରେ ଡେଇଁ ପ୍ରବେଶ । ତାହୁଁ ତାହୁଁ ଯେବେ ହୋଇ ଅଦୃଶ୍ୟ
 ନୋହିଲେ ଆତ୍ମାବଳୀ ପ୍ରାୟେ ଯିବ । ଆଦିତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳ ପ୍ରାୟେ ଦିଶିବ ।
 ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟେ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଭାବେ । ଏତେ ଅଲକ୍ଷଣ ଦିଶିବ ଯେବେ
 ସେ ମନୁ କେବେହେଁ ନୁହଇ ସାଧ । ବିଚାରି ବୁଝିହେ ପଣ୍ଡିତ ବୈଦ୍ୟ ।
 ଆୟୁର୍ବେଦ ଅନୁସାରେ ମୃତ୍ୟୁ ପରୀକ୍ଷାର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହିପରି -
 ପାଣ୍ଡାତ୍ୟ ରଜନୀବାମେ ଘଟିକାନାଂ ଚତୁଷ୍ଟୟେ
 ଭଦ୍ରାପ୍ୟ ରୋଗୀଣଂ ବୈଦ୍ୟୋ ମୃତ୍ତୋଦ୍‌ସର୍ଗଞ୍ଚ କାରୟେତ୍ ।

ଆଦ୍ୟଧାରାଞ୍ଚ ସନ୍ତତ୍ୟ ମଧ୍ୟଧାରା ସମୁଦ୍‌ବମ୍
 ଶୁଭେ କାତମୟେ ପାତ୍ରେ କୃତଂ ମୃତ୍ୟୁଂ ପରୀକ୍ଷୟେତ୍ ।
 ଗାୟତ୍ରୋଦୟବେଳାୟାଂ ପ୍ରକାଶ ସ୍ଥାନକେ ଧୃତମ୍
 ଲୋକୟିତ୍ୱା ପୁନଃ ସମ୍ୟକ୍ ତତୋ ମୃତ୍ୟୁଂ ପରୀକ୍ଷୟେତ୍ ।
 ତୃଣେନାଦାୟ ଡେଇଁସ୍ୟ ବିନ୍ଦୁଂ ମୃତ୍ରେ ବିନିକ୍ଷିପେତ୍
 କାୟତେ ବୁଦ୍‌ବୁଦା ଯତ୍ର ବିକାରଃ ସୋଃଶ୍ଚି ପିତ୍ତଜଃ । (ବାରୁଗଜ)
 ଅର୍ଥ, ବୈଦ୍ୟ ଚାରିଦଣ୍ଡ ରାତ୍ରି ଅବଶିଷ୍ଟ ଥିବା ସମୟରେ ରୋଗୀକୁ ଉଠାଇ ମୃତ୍ୟୁତ୍ୟାଗ
 କରାଇବେ । ପ୍ରଥମ ମୃତ୍ୟୁଧାରା ଗ୍ରହଣ କରିବେ ନାହିଁ । ମଧ୍ୟ ସମୟରେ ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁ
 ନିର୍ଗତ ହେବ ତାହାକୁ ନିର୍ମଳ କାତପାତ୍ରରେ ରଖି ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ସୂକ୍ଷ୍ମ ଉଦୟ
 ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ମୃତ ଗ୍ରହଣ କରି ତାହାକୁ ପୁନଃ ପୁନଃ ହଲାଇ
 ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ତୃଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଏକ ବିନ୍ଦୁ ଡେଇଁ ଆଣି ମୃତ୍ରରେ ପକାଇବେ । ଯଦି
 ଏଥିରେ ବୁଦ୍‌ ବୁଦ୍‌ ସୃଷ୍ଟି ହୁଏ ତେବେ ରୋଗୀର ରୋଗ ପିତ୍ତ ଜନିତ ବୋଲି ଜଣାଯିବ ।
 ଦାନକୃଷ୍ଣ ଏହି ମର୍ମରେ ଗୀତ ରଚନା କଲେ ମଧ୍ୟ ସେଥିରେ ସାମାନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ
 କରା ହୋଇଛି । କବି କହିଛନ୍ତି-

ହୁତ ଧରିବାର ଏମନ୍ତ ବିଧି । ତାହା କହିଦେବା ଶୁଣ ସୁବୁଦ୍ଧି
 ସୁବୁଦ୍ଧି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ । ନାନା ବର୍ଣ୍ଣରେ ପରିସ୍ରାବଗୁଣ
 ପ୍ରଭାତେ ମୃତ୍ର ଯେ କଂସାରେ ଧରୁ । ନୋହିଲେ ମାଟି ପିତ୍ତାଶରେ କରୁ
 ତିନିଦଣ୍ଡ ଯାଏ ଖରାରେ ଥିବ । ଆଗପଛ ମୃତ୍ର ଲୋଡ଼ିଣ ନେବ

କୁଣି ଅଗ୍ରେ ପକାଇବ ତରଳ । ନୋହିଲେ ତିରଣ ଅଗ୍ରତେ ଭଲ ।

ତିନି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅନାଇବ ରହି । ଯେଉଁଦିଗେ ଯିବ ଯେମନ୍ତ ହୋଇ

ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ସେ ଚାଲିବ ଖର । ଦୃଢ଼ କରି ତାକୁ ହୃଦରେ ଧର ।

ନାତି ପରିକ୍ଷା ଓ ମୁଦ୍ର ପରିକ୍ଷା ପରେ ବିଭିନ୍ନ ରୋଗ ପାଇଁ ପାତନ ଓ ରସ
ସମ୍ପର୍କରେ କବି ଆଲୋଚନା କରିଛନ୍ତି । କେଉଁ ଦୁର୍ମୂଲ୍ୟ ପୋଥି ବା କେଉଁ
ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ସଂସ୍କୃତ ଆୟୁର୍ବେଦ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ କବି ତାହାକୁ ସଂଗ୍ରହ କରିଛନ୍ତି ତାହାକୁ
ଖୋଜି ପାଇବା ଆମଭଳି ସାଧାରଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ କଷ୍ଟକର । କୃଷ୍ଣଦାସ
ପ୍ରଥମେ ଚନ୍ଦନାଦି ପାତନ ସଂପର୍କରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି କହିଛନ୍ତି-

ହୁତ ପରୀକ୍ଷା ଏହିଠରେ ଗଲା । ପାଞ୍ଚନ ମହିମା କହିବା ଭଲା

ଗର୍ଭଣୀ ସ୍ତ୍ରୀରୀମାନଙ୍କର କ୍ବର । ତହିଁକି ଏମନ୍ତ ଶିଖିଧ କର

ଦିବ୍ୟ ବଚନ ଏ ଅତିଉପମ । ଏହାକୁ ବୋଲି ଚନ୍ଦନାଧି ନାମ

ମୁଥା ମାଞ୍ଚଡ଼ ହୋଇବ ଯେତେ । ରକତ ଚନ୍ଦନ କରିବା ତେତେ

ପାପତା ମାଞ୍ଚଡ଼ ତହିଁରେ ଭରି । ପାଟେଳ ମାଞ୍ଚଡ଼ ଯତନ କରି

କଟୁକା ମାଞ୍ଚଡ଼ ଯତନ କରି । ପାଣି ଅଷ୍ଟହି ମାଣିକାରେ ଭରି

ହାଣ୍ଡିରେ ଭରି ସିଝାଇବ ନେଇ । ପାଣି ରହିବ ମାଣିକାଏ ତହିଁ

ମହୁ ପରୀକ୍ଷ ଯେ ଏଥକୁ କର । ଗର୍ଭଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଛାତିବ କ୍ବର ।

ଚନ୍ଦନାଦି ସଂପର୍କରେ ବାଗ୍ଭଟ କହିଛନ୍ତି ଯେ-

ଚନ୍ଦନଂ ପଦ୍ମକଞ୍ଚେବ ତଥା କଟୁକରୋହିଣୀ

ପୃଥକ୍ପର୍ଣ୍ଣ ସମଂସିଦ୍ଧ ମୁଷ୍ଟିତଂ ଶୀତଳଂ ଜଳମ୍

ପିତ୍ତୋତ୍ତରେ ନୃଣାମେତଦ୍ ସନ୍ନିପାତେ ଚିକିତ୍ସିତମ୍ ।

ଅଥାଚ୍, ରକ୍ତ ଚନ୍ଦନ, ପଦ୍ମକାଷ୍ଠ, କଟୁକା ଓ ରୋହିଣୀକୁ ସମପରିମାଣରେ ସିଦ୍ଧ କରି
ପରଦିନ ପ୍ରାତଃ କାଳରେ ସେହି ଶୀତଳ ଜଳକୁ ପାନ କରିଲେ ପିତ୍ତୋତ୍ତର ସନ୍ନିପାତ
ରୋଗ ଶାନ୍ତ ହେବ ।

ପ୍ରତାପ ମାର୍ତ୍ତନ୍ଦ ରସ ସମ୍ପର୍କରେ ବାଗ୍ଭଟ ଲେଖିଛନ୍ତି ଯେ-

ବିଷ ହିକ୍ତୁଳ ଜୈପାଳ-ଚଞ୍ଚଣଂ କ୍ରମବର୍ଦ୍ଧିତମ୍

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର :- ୩୩

ରସଃ ପ୍ରତାପ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡଃ ସଦ୍ୟୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ବିନାଶନଃ ।

ଅର୍ଥ ବିଷଂ ଭାଗା, ହିଙ୍ଗୁଳଂ ଭାଗ, ଜୟପାଳ ୩ ଭାଗ, ଟାଙ୍ଗଣା ୪ ଭାଗକୁ ଏକତ୍ର
ଜଳରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ରସ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସେବନ କଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜ୍ୱର ନିବାରିତ
ହେବ ।

ସେହି ପ୍ରତାପ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ରସ ସଂପର୍କରେ କବି କୃଷ୍ଣ ଦାସ ଲେଖିଯାଇଛନ୍ତି-

ପ୍ରତାପ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ରସର ଗୁଣ । ସୁକୁଧ ସାଧୁ ବଦ୍ୟଜନେ ଶୁଣ
ଗରଳ ମାଡ଼େକ ଘେନିଣ ହେଜି । ମହୁରାଦି ମାଡ଼ ତହିଁରେ ବେସି ।
ଜେପାଳ ଛମାଡ଼ ଟାଙ୍ଗଣା ଚାରି । ହିଙ୍ଗୁଳ ଆଠ ମାଡ଼ ତହିଁ ଭାରି
ଅଦାରସ କିନ୍ତୁ ମିଶାଇ ଦେବୁ । ଜମିଲ ରସେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିବୁ
ଜମିଲ ରସ ନ ପାଇବୁ ଯେବେ । ଶୁଷ୍କ ପାଣିଦେଇ ଖଜିବୁ ତେବେ
ତଣାସମ କରି ବାନ୍ଧିବୁ ବତି । ସିତଳାରେ ସବୁ ଥିବୁ ସଂଯାତି
ଏଥିରୁ ମାତ୍ରା ଏ ଖାଇଲେ ବତି । ନାନାଦି ବ୍ୟାଧିମାନ ଯାଇ ଛାଡ଼ି ।

କୃଷ୍ଣ ଦାସକ ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ସଂସ୍କୃତ ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରର ଅନୁବାଦ ନୁହେଁ,
ବରଂ ବୈଦ୍ୟଜନ ଓ ପାଠକଗଣଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରିବା ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଏଥିରେ ଚେଷ୍ଟା
କରାଯାଇଛି । ଲଳିତ ଶବ୍ଦଭାବରେ ଝାଙ୍କି ହୋଇଯାଇଛି ଏହି ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ରୂପକ
ଅନନ୍ୟ ମହାରୁହ । ଦୁଷ୍ଟରୁ ରାବିତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ଯେପରି ଗୁଡିଆ ଆଶାୟୀ ଜନଙ୍କୁ
ପରିବେଷଣ କରିଥାଏ, ସେହିପରି କୃଷ୍ଣ ଦାସ ଆୟୁର୍ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରର ସାର ସଂଗ୍ରହ କରି
ପଣ୍ଡିତ ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରିବେଷଣ କରିଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ
କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ପଣ୍ଡାଦ୍ୱୟ ହୋଇନାହାନ୍ତି ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରର ଶେଷ ଭାଗକୁ ସେ ଉପଦେଶରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି ।
ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କୁ ସମୋଧନ କରି ସେ କହିଛନ୍ତି - ହେ ସୁକୁର୍ଷି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟଗଣ !
ଚଉଷଠି ରୋଗ ଘେନି ଆମର ଦେହ ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ରୋଗକୁ ଚିକିତ୍ସା କରୁଥିବା
ସମୟରେ ହଠାତ୍ ରୋଗ ଛାଡ଼ିଗଲା ବୋଲି ମନ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟୟ ସୃଷ୍ଟି କରିବ ନାହିଁ ।
ତାହା କ୍ଷୁଦ୍ର ରୂପ ଧରି ଗୁପ୍ତରେ ରହିଯାଇଥିଲେ ବି କେତେବେଳେ ବଢ଼ି ବଢ଼ି ପ୍ରାଣ ନାଶ
କରିପାରେ । ତେଣୁ ଶାସ୍ତ୍ରମତ ଅନୁଯାୟୀ ଅଗ୍ନି ଏବଂ ବ୍ୟାଧିକୁ ମୂଳରୁ ନାଶ କରିବା

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ❖ ୩୪

ଉଚିତ । ଯେଉଁ ବୈଦ୍ୟ ବ୍ୟାଧିକୁ ଚିହ୍ନିପାରେ ନାହିଁ, ରୋଗପାଇଁ ସେ ଯମ ସହିତ ସମାନ ।
 ଯେପରି ଡିକ ପ୍ରମାଣ ମେଘ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁଝାଣକୁ ଘୋଟାଇ ପକାଇଥାଏ ସେହିପରି
 ସାମାନ୍ୟ ରୋଗଟିଏ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ମଣିଷକୁ ମୃତ୍ୟୁମୁଖକୁ ଠେଲିଦିଏ । ଯେପରି
 କାଠ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ନି ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ରହିଥାଏ, ସେହିପରି ବ୍ୟାଧି ଦେହ ମଧ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତ
 ଭାବରେ ରହିଥାଏ ।

କୃଷ୍ଣଦାସକ ମତରେ ପଞ୍ଚଭୂତରୁ ବ୍ୟାଧିସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥାଏ । ତତ୍ତ୍ୱଧରୁ ନାଡ଼ୀ
 ପରୀକ୍ଷାଟି ପୃଥ୍ବୀ ସଦୃଶ ଓ ମୁଦ୍ର ପରୀକ୍ଷା ଆପ କୂତ ସହିତ ସମାନ । ନେତ୍ର ପରୀକ୍ଷାରୁ
 ତେଜ ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ । କଥାରୁ ବାୟୁର ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ରୋଗୀ ଯେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ
 ଆଶା କରେ ତାହା ଆକାଶଭୂତର ପରିପ୍ରକାଶ ଘଟାଏ ।

କୃଷ୍ଣଦାସ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରରେ ମଣିଷକୁ ଜଣେ ବଣିକ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରି
 କହିଛନ୍ତି -

ସଂସାରେ କେହି ଚିର ନୁହେଁ କି ନା । ପାପପୁଣ୍ୟ ଘେନି ବଣିଜ ସିନା ।

ଯାହା ଅର୍ଜିବ ତାହା ଭୁଞ୍ଜିବ ହିଁ । କାହାର ସଙ୍ଗତେ ନଯିବେ କେହି ।

ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରକୁ କେବଳ ବୈଦ୍ୟ ସମ୍ପର୍କିତ ଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲି ଧରିବସିଲେ ଠିକ୍
 ହେବନାହିଁ । ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଯେମିତି ଅନୁଭବର କଥା ସେ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି
 ରୋଗୀମାନଙ୍କୁ ସତର୍କ କରିବା ପାଇଁ ସେମିତି ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ ଉଠିଛନ୍ତି କବି କୃଷ୍ଣଦାସ ।
 ଜଟିଳ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରକୁ ସହଜରେ ବୋଧଗମ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ କୃଷ୍ଣଦାସ ଏଥିରେ
 ଭରିଦେଇଛନ୍ତି ଯେମିତି ଶରର ସମ୍ବୋଧନୀ ଶକ୍ତି, ଉପମା ଅଳଙ୍କାରର ପ୍ରୟୋଗରେ
 ଏହି ଶୁଷ୍କଶାସ୍ତ୍ରକୁ ଯେମିତି କରି ପକାଇଛନ୍ତି ବୈଚିତ୍ର୍ୟମୟ । ଭକ୍ତି ଗଦ୍ୟର ଚିତ୍ତରେ
 କୃଷ୍ଣ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଠାରେ ଯେପରି ନିଜକୁ ସମର୍ପଣ କରି ଦେଇଛନ୍ତି, ଉପଦେଶର
 ଗଙ୍ଗାଜଳରେ ସେମିତି ପବିତ୍ର କରିବାକୁ ଚାହଁଛନ୍ତି ସମଗ୍ର ପ୍ରାଣୀ ଜଗତକୁ ।

ଆଶା କରୁଛି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସମ୍ମାନ ପାଇବାକୁ ଯୋଗ୍ୟ,
 ଜୟଦେବଙ୍କର ସମକକ୍ଷ, ବହୁଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍ କୃଷ୍ଣଦାସଙ୍କର ଏହି ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟି ରସିକ
 ପାଠକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦୃତ ହେବ ।

ଡକ୍ଟର ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ତ୍ରିପାଠୀ

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ✽ ୩୫

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର

ଜିୟ ଜୟ କୃଷ୍ଣ କରୁଣାସିନ୍ଧୁ		କମଳା ବଲ୍ଲଭ ଭଗତବନ୍ଧୁ ।
ଅଶେଷ କୋଟି ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡଠାକୁର		ଶଙ୍ଖଚକ୍ର ଗଦା ସାରଙ୍ଗଧର ।
ଭାବର ଜଙ୍ଗମ ପତଙ୍ଗ କାଟ		ଜୀବ ସ୍ବରୂପେ ହୋ ସବୁରି ଅଟ ।
ଯାହାକୁ ଯେମନ୍ତ ପ୍ରାପତ ଗତି		ତୁମ୍ଭେ ସିନା ଦେଇଅଛ ସବୁଟି ।
ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ମାଗୁଛି ବର		ଭୋ ପ୍ରଭୁ ମୋତେ ଅନୁଗ୍ରହ କର ।
ଅନାତି ସଂସାର ଏ ମାୟା ମୋହ		ଚଉଷଠୀ ରୋଗ ଘେନିଣ ଦେହ ।
ଏଥକୁ ତୁମ୍ଭେ ଯେ କର୍ମକରତା		ବାଡ଼କୁ ଭିଆଣ କରିଛ ବତା ।
ଯେ ଦେହ ଅଛି ହାଡ଼ ଚର୍ମ ଗଢ଼ି		ବାଳ ଝିନ ପ୍ରାୟେ ସହସ୍ରେ ନାଡ଼ି ।
ହାଥେ ଚଉଳେ ହୋଇ ଯେଉଁ ନାଡ଼ି		ସୋଲ୍ୟ ତମ୍ଭରୁ ମେରୁ ଶିଖେ ବଢ଼ି ।
ଅନାତି ସଂସାର ବୋଲି ଯହିଁକି		ସାତଶ ବାସ୍ତବି ନାଡ଼ି ତହିଁକି ।
ଏମନ୍ତ ହୋଇ ଯେଉଁ ଦେହ ଗୋଟା		ଯେହ୍ନେ ଜଳବିନ୍ଦୁ ପାଣିଫୋଟକା ।
ସବୁ ରକ୍ତ ତମ ଏ ତିନିଗୁଣ		ଛାମୁରେ କରୁଛି ଗୁହାରୀ ଶୁଣ ।
ଧନ ସମ୍ପଦ ଦାରା ସୁତ ମୋହ		ବ୍ୟାଧି ପାଡ଼ା କଲେ ଯାଇ ଏ ଦେହ ।
ମନୁକୁ ଔଷଧ ଦେଇଣ ତାରି		ବୈଦ୍ୟ ନାରାୟଣ ଅଟନ୍ତି ହରି ।
ଯେବଣ ରୋଗକୁ ଯେଉଁ ବିଧାନ		ନାଡ଼ି ପ୍ରତିବିଧି ଛୁତ ଲକ୍ଷଣ ।
ଶ୍ରୀମୁଖରେ ଆଜ୍ଞା ହୋଇଛି ଯାହା		ବୈଦ୍ୟମାନଙ୍କୁ କହୁଅଛି ତାହା ।
ଯେବଣ ପ୍ରକାରେ ନାଟିକା ଧରି		ଦକ୍ଷିଣେ ପୁରୁଷ ବାମେଣ ନାରୀ ।
ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ପ୍ରଭୁ ଶରଣ		ସୁବୁଦ୍ଧି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ ।
ପୁରୁଷ ହସ୍ତର ଯେବଣ କର		ନିମିଷେ ବସାଇ ନାଟିକା ଧର ।
ତମ୍ଭରୁ କତିରୁ ଆଙ୍ଗୁଳେ ଛାଡ଼ି		ତିନି ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ଧରିବ ନାଡ଼ି ।
ସକ୍ଷ୍ମ ଧରିବ ମଳୁର କର		ଆପଣା ନିଶ୍ବାସ କରିବ ଥର ।
ନିର୍ବାତ ଦାପର ବେତାର ଯେହ୍ନେ		ମନବୁଦ୍ଧି ସ୍ଥିର ହୋଇବ ତେହ୍ନେ ।
ତିନି ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ଧରିବ ନାଡ଼ି		ବାତ ପିତ ଆମ୍ଭ ଯେମନ୍ତେ ବାଡ଼ି ।

ପ୍ରଥମେ ତର୍ଜନୀ ଆଙ୍ଗୁଳି ଏକ		ଅଳପ କରି ଥର କରି ଯାକ ।
ସେ ଆଙ୍ଗୁଳି ସରୁ ଜାଗିବ ଯେବେ		ବିଚୁଳି ପ୍ରାୟେ ଜାଗୁଥିବ ବେଗେ ।
ଘଣ୍ଟି ବିଚୁଳି ଯେହ୍ନେ ମାରେ ଲଟା		ତେବେ ସେ ଜାଣିବ ପିଛ ତେରେଷା
ମଝି ଆଙ୍ଗୁଳିର ନାଡ଼ି ସ୍ବଭାବେ		ସର୍ପ ଡିର ପ୍ରାୟେ ଜାଗିବ ଯେବେ ।
ଲହ ଲହ ହୋଇ ବହେ ସରିତ		ଏମନ୍ତ ନାଡ଼ିକି ବୋଲିବି ବାତ ।
ତଳ ଆଙ୍ଗୁଳିରେ ନାଟିକା ଯେହ୍ନେ		ମୋଟ ହୋଇ ଯେବେ ଜାଗିବ ସେହ୍ନେ ।
ଅତି ବ୍ୟଗ୍ର ନୋହି ଯହରା ବେଶ		ଏହାକୁ ବୋଲିଟି ଆମ ପ୍ରକାଶ ।
ବକ୍ର ହୋଇ ବହେ ବାତ ପ୍ରବଳ		ପିଛର ନାଟିକା ଅତି ଚପଳ ।
ଆମ ନାଟିକା ମୋଟ ଭାବେ ଗରୁ		ସନ୍ନିପାତ ନାଡ଼ି ବହଇ ସରୁ ।
ବିଭୋର ହୋଇଣ ପଛକୁ ପେଲି		ମୟୂର ପ୍ରାୟେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଚାଲି ।
ବାତ ପିଛରେ ଶଳିମଷା ଭେଦ		ଏମନ୍ତ ନାଡ଼ିକି ବୋଲି ପ୍ରମାଦ ।
କ୍ଷଣକେ ଥାଇ କ୍ଷଣକେ ନ ପାଇ		କ୍ଷଣକେ ଯାଇ ମୃତ୍ୟୁ ଘରେ ଥାଇ ।
ଜାଣିଲେ ନୁହଇ ବିଷମ ସହି		ଅନୁଭବ ଥିଲେ ପାରିବ ରୁହି ।
ସର୍ପ ଆକାରେ ବାତ ନାଡ଼ି ଚାଲେ		ବକ୍ର ହୋଇଣ ଉପରକୁ ପେଲେ ।
ପିଛନାଡ଼ି ଗତି ନୋହେଟି ମୋଟ		ଦଳଦଳ ଯେହ୍ନେ ମଣ୍ଡୁକୀ କଣ୍ଠ ।
ନୋହିଲେ କୁଆ ଆଖି ପ୍ରାୟ ହୋଇ		ମିଟି ମିଟି ହୋଇ ଚାହିଁଣ ଥାଇ ।
ଏହାକୁ ପିଛ ନାଡ଼ି ବୋଲି ଜାଣ		ସୁବୁଦ୍ଧି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ ।
ବାତନାଡ଼ିର ଯେ ଏମନ୍ତ ଗତି		ଯେମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ଚଳଇ ହସ୍ତ ।
ବକ୍ର ହୋଇଣ ଉପରକୁ ଯାଏ		ମୁଣ୍ଡ ହଲାଇ କଳହାର ପ୍ରାୟେ ।
ନୋହିଲେ କୁକୁଡ଼ା କଣ୍ଠ ଯେମନ୍ତ		ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ବହେ ମରୁତ ।
ଏତେ ପ୍ରକାରେ ଯେଉଁ ନାଡ଼ି ବହେ		ଏକାଙ୍ଗବାତ ବୋଲି ତାକୁ କହେ ।
ବାତ ଶଳିମଷା ନାଡ଼ିର ଶୁଣ		କହିବା ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ ।
ବକ୍ର ହୋଇଣ ବହୁ ଥାଇ ବେଗି		ଜୋକ ପ୍ରାୟେ ଦୁଇ ଆଡ଼କୁ ଜାଗି ।
ବାତ ସନ୍ନିପାତ ନାଡ଼ି ବେଭାର		ଏଣୁଥ ପ୍ରାୟେ କରି ଛାଟେ ଶିର ।
ଯେହ୍ନେ ଚାଲଇ ରାଜହଂସ ପକ୍ଷୀ		କୁକୁଡ଼ା ପ୍ରାୟେ ମିଟିମିଟି ଆଖି ।

ନୋହିଲେ କୁଶର ଅଗ୍ର ଯେମନ୍ତ		ବାତ ସନ୍ନିପାତ ନାଡ଼ି ତେମନ୍ତ ।
ଉଡ଼ଇ ବୁଡ଼ଇ ଛାଟଇ ନାଡ଼ି		ତମ୍ଭରୁ ଆକାରେ ବୁଝଇ ଛାଡ଼ି ।
ତିଅଁଇ ଚଞ୍ଚଳ ନାଗର ଛନ୍ଦ		ଏମନ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଜାଏ ତିନିଦିନ ।
ମୟ ମୟ ହୋଇ ବହଇ ନାଡ଼ି		କ୍ଷଣକେ ଯାଏ କଟଟିରୁ ଛାଡ଼ି ।
କ୍ଷଣକେ ବୁଡ଼ଇ କ୍ଷଣକେ ଉଡ଼େ		ନଉକା ପ୍ରାୟେ ଲାଗୁଥାଏ ହାତେ ।
ଏମନ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ଅଟେ ଅଲକ୍ଷଣ		ମୃତ୍ୟୁ ପାଇ ତିନିଦିନେଶ ପୁଣି ।
ଯେବଣ ନାଡ଼ି ଟଳଟଳ ବେଶ		ସୁଖରେ ଯେସନେ ଚାଲଇ ହଂସ ।
ତମ୍ଭରୁ ଛାଡ଼ି ଓହଲଇ ଦୂରୁ		କୁଶ ଅଗ୍ର ପ୍ରାୟେ ଲାଗଇ ସରୁ ।
ଝିଲିମିଲି ହୋଇ ନ ପାଇ କୂଳ		ଯେହ୍ନେ ହକୁଆଇ ମୟୂର ଚୂଳ ।
କ୍ଷଣ କ୍ଷଣକେ ନାନା ରୂପ ଧରେ		ଏମନ୍ତ ମନ୍ତ୍ର ତିନିଦିନେ ମରେ ।
ବାତ ଶଳିଷମା ନାଡ଼ି ବିଧାନ		ପାଇରୁ ଯେସନେ ଛାଡ଼ଇ ଧାନ ।
କାଠ ଭିତରେ ଥାଇ ଯେହ୍ନେ ଯୁଇ		ବାତ ଶଳିଷମା ଏମନ୍ତ ହୋଇ ।
ସ୍ତ୍ରୀକି ବହୁତ ହୁଏ ଆକଟ		ଏମନ୍ତ ବ୍ୟାଧି ପୁରୁଷକୁ ଘାଟ ।
ପିଉରେ ଯେହ୍ନେ ଶଳିଷମା ଢଡ଼ି		ତର ତର ହୋଇ ଲାଗଇ ନାଡ଼ି ।
ତିନିଟିପ ଯାକ ବହଇ ସରୁ		ବଇଦ ହୋଇଲେ ବିଚାର କରୁ ।
ଶୀତଳ ହୋଇଣ ବହେ ପବନ		ଅତି କ୍ଷିର୍ଣ୍ଣ ଅତି ଲାଗଇ ଖୁନ ।
କ୍ଷଣକେ କ୍ଷେପଇ କ୍ଷଣକେ ବୋହି		ପିଉ ଶଳିଷମା ଏହାକୁ କହି ।
ତିହୁ ତିହୁ ବୈଦ୍ୟ ରୋଗର ବାଟ		ଏମନ୍ତ ପିଉ ଯେ ସ୍ତ୍ରୀକି ଘାଟ ।
ପିଉଶଳିଷମା ହୋଇଲେ ସ୍ତ୍ରୀ		ନ ଜାଣିଲେ ଯାଇ ଅଳପେ ମରି ।
ଏମନ୍ତ ବାତ ନାଡ଼ି ଖରେ ବହି		ଅତି ଉଗ୍ର ଭାବେ ଚପଇ ହୋଇ ।
ତିନି ଟିପ ଏକା ପ୍ରକାରେ ବହେ		ଝଟକି ଲାଗଇ ବିଭୁଳି ପ୍ରାୟେ ।
ନୋହିଲେ ଲାଗେ ଶାଗୁଣା ଯେମନ୍ତ		ବୃକ୍ଷକୁ ଯେସନେ ପବନ ଘାତ ।
ଝାକିଲା ଝାକିଲା ହୋଇଣ ଥାଇ		ଏକାନ୍ତ ବାତଟି ଏହାକୁ କହି ।
ଏହାକୁ ବୋଲିଟି ଏକାନ୍ତ ବାତ		ସୁବୁଦ୍ଧି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଚେତ ।
ସନ୍ନିପାତ ନାଡ଼ି ଦେଉଛି କହି		ବେଙ୍ଗ କଷ୍ଟ ପ୍ରାୟେ ହକୁଣ ଥାଇ ।

ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ❖ ମା

ହଂସ ଯେହ୍ନେ ଜଳ ପହଁରିଯାଏ ।	ନୋହିଲେ ଚାଲଇ ବିଚିତ୍ର ପ୍ରାୟେ ।
ଘରଚଟିଆ ଚଢ଼େଇ ଯେମନ୍ତ ।	ଛୋଟ ଛୋଟ ହୋଇ ଡେଇଁ ତେମନ୍ତ ।
ତିଅଁଳ ଗଡ଼ଇ କ୍ଷଣକେ ପଡ଼ି ।	ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ଏମନ୍ତ ନାଡ଼ି ।
ଜୋକ ଯେସନ ଦୁଇମୁଣ୍ଡି ଧରେ ।	ବାତ ନାଡ଼ି ବହେ ସେହି ପ୍ରକାରେ ।
ଜୋକର ଚାଲିବା ଚାବ ପଛକୁ ।	ଦୋହଲି ହୁଅଇ ଆଗ ପଛକୁ ।
ବେଙ୍ଗ କଣ୍ଠ ଯେହ୍ନେ ଦୁକୁଳି ଥାଇ ।	ପିର ନାଡ଼ି ବହେ ଏମନ୍ତ ହୋଇ ।
ନୋହିଲେ କକୁଡ଼ା ରାବ ଯେମନ୍ତ ।	ଦୁକୁ ଦୁକୁ ହେଉ ଥାଇ ତେମନ୍ତ ।
ବାତ ପିରର ଶଳିଷମା କୋପେ ।	ଏ ନାଡ଼ି ଚାଲଇ ଏମନ୍ତ ରୂପେ ।
ଦ୍ଵିଭଙ୍ଗୀ ହୋଇ ଯେ ନାଟିକା ବହି ।	ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ଏହାକୁ କହି ।
ବାତରେ ଯେବେ ଚନ୍ଦ୍ର ଥିବ ଏକା ।	ମାନ୍ଦୁଷ ଗତିରେ ବହେ ନାଟିକା ।
କ୍ଷିନ୍ନ ହୋଇଣ ସରୁ ଭାବେ ବହେ ।	ମଝିରେ ଗୁଡ଼ିଣ ଗୁପ୍ତତେ ରହେ ।
ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚନ୍ଦ୍ରମା ପାଇଥୁ ଯେବେ ।	ସେ ନାଡ଼ି ଚାଲଇ ଏମନ୍ତ ଭାବେ ।
ଚୁକୁଚୁକା ପୋକ ପ୍ରାୟକ ହୋଇ ।	ଝିଲିମିଲି ହୋଇ ଲାଗୁଣ ଥାଇ ।
କ୍ଷଣକେ ବହଇ କ୍ଷଣେ ନ ମିଳି ।	ତର୍ଜନୀ ମୁଦ୍ରିକା ମଧ୍ୟ ଆଙ୍ଗୁଳି ।
ଏ ତିନି ଆଙ୍ଗୁଳି ଘେନିଣ ବୈଦ୍ୟ ।	ନାଡ଼ି ଉଦ୍ଧାରିଣ ଦେଲା ଔଷଧ ।
ନାଡ଼ି ଯେବେ ଅତି ଦେଖୁବ ଭିନ୍ନ ।	ନୋହିଲେ ହିଁ ଅତି ହୋଇବ କ୍ଷିନ୍ନ ।
ହସ୍ତରେ ଯେବେ ନ ଲାଗିବ କିଛି ।	ମୃତ୍ୟୁ ଭେଦ ବୋଲି ସାହାସ୍ତେ ଅଛି ।
ତମ୍ଭରୁ ଆକାରେ ଯେବଣ ନାଡ଼ି ।	ଦୁଇ ମୁଣ୍ଡରେ ବହୁଥାଇ ମାଡ଼ି ।
ସଧୁରେ ଯେବେ ନ ଲାଗିବ ଖରେ ।	ଏ ମକୁ ମରଇ ଦୁଇ ଦିନରେ ।
ଅତି କ୍ଷୁନ୍ନ ଯଦି ଲାଗିବ ନାଡ଼ି ।	କ୍ଷଣକେ ଦୃଶ୍ୟ କ୍ଷଣକେ ଯାଇ ଛାଡ଼ି ।
ପଛକୁ ଓହରି ହୋଇ ସ୍ଵଭାବେ ।	ଚନ୍ଦ୍ର ଘରକୁ ଲାଗିଯିବ ଯେବେ ।
ବୈଦ୍ୟ ତାହାକୁ କି କରିବ ଜଗି ।	ଅଳପ କ୍ଷଣ ଜୀଅଇ ଏ ରୋଗୀ ।
ହେ ବୁଧ ଜନେ ସାବଧାନେ ଶୁଣ ।	ନାଡ଼ି ଲକ୍ଷଣ ଯେ ଜାଣଇ ପୁଣ ।
ସେହି ସେ ଜାଣଇ ଆଗତ କଥା ।	ଜାଣି ନ ଜାଣଇ ନାଡ଼ି ବ୍ୟବସ୍ଥା ।
ଗିରିଜା ପତି ମହାଦେବ ଯେହ୍ନେ ।	ନାଡ଼ିର ଲକ୍ଷଣ ଜାଣନ୍ତି ସେହ୍ନେ ।

ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଗୋଚର ନାହିଁ ।	ନର ମାନବ ତା ଜାଣିବେ କାହିଁ ।
ଗତ ବାସନା ଆଜ୍ଞା ବାସୁଦେବ ।	ଅନୁଭବ ଯାହା ହୃଦରେ ଥିବ ।
ସେହି ସେ ଥୋକାଏ ଜାଣିବ ଏହା ।	ଅଧିକ ଅବାମୁଁ କହିବି କାହା ।
ଅଦୃଷ୍ଟି, ଅଶ୍ରୁତି ଯେବଣ କଥା ।	ଯେ ଏହା ଜାଣଇ ସେହି ବକତା ।
ତାହାକୁ ବୋଲିବା ବିଷ୍ଣୁ ସେବକ ।	ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ଭକତ ସେବଣ ଲୋକ ।
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଶରଣ ଯାଇ ।	ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ସାହାସେ କହି ।
ସେ ପ୍ରଭୁ କରୁଣା ହୋଇଲେ ଯେଣୁ ।	ବୈଦ୍ୟ ସାହାସ ମୁଁ କହନ୍ତି ତେଣୁ ।
ଛୁତ (୧) ଧରିବାର ଏମନ୍ତ ବିଧି ।	ତାହା କହିଦେବା ଶୁଣ ସୁବୁଦ୍ଧି ।
ସୁବୁଦ୍ଧି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟ ମାନେ ଶୁଣ ।	ନାନା ବର୍ଣ୍ଣରେ ପରିସ୍ରାବ ଗୁଣ ।
ପ୍ରଭାତେ ମୃତ୍ର ଯେ କଂସାରେ ଧରି ।	ନୋହିଲେ ମାଟି ପିତାଶରେ ଭରି ।
ତିନି ଦଣ୍ଡ ଯାଏ ଖରାରେ ଥିବ ।	ଆଗପଛ ମୃତ୍ର (୨) ଇଡ଼ିଶ ଦେବ ।
କୁଶ ଅଗ୍ରେ ପକାଇବ ତଳେ ।	ନୋହିଲେ ତିରଣ ଅଗ୍ର ହିଁ ଭଲ ।
ତିନି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅନାଇବ ରହି ।	ଯେଉଁ ଦିଗେ ଯିବ ଯେମନ୍ତ ହୋଇ ।
ଯେଉଁ ଦିଗକୁ ସେ ଚାଲିବ ଖର ।	ଦୃଢ଼ କରି ତାକୁ ହୃଦରେ ଧର ।
ପ୍ରଭାତେ ପୂର୍ବକୁ ଚାଲିଲେ ଡେଇଁ ।	ଜାଣିବ ଏ ମକୁ ହୋଇବ ଭଲ । (୩)
ମଧ୍ୟାହ୍ନେ ଯେବେ ପଶ୍ଚିମକୁ ଯାଇ ।	ସେ ମକୁ ଜୀଅଇ ବିରୁଦ୍ଧ ନାହିଁ । (୪)
ତିନି ପ୍ରହରେ ଉପରକୁ ଯାଏ ।	ସେ ମକୁ ତରଇ ନ ଥାଏ ଭୟେ ।
ଆବର କଥା କହି ଦେବାଟି ଭଲ ।	ଏମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ଚାଲଇ ଡେଇଁ ।
ବାତ ଯେହୁ ମକୁ ଦେହରେ ଥାଇ ।	ସର୍ପ ପ୍ରାୟେ ହୋଇ ଡେଇଁ ଯାଇ । (୫)
ପିତ୍ତରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ଯାଏ ଚାଲି ।	ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ କାଟଇ ଜାଲି ।
ଆମ ଦେହେ ଟଙ୍କା ପ୍ରାୟକ ହୋଇ ।	ସଧୁରେ ସଧୁରେ ହୋଇଣ ଯାଇ ।
କମ୍ପୁଥିଲା ମକୁ ଯୁଗତେ ପାଠ ।	ବିନ୍ଦୁରେ ଡେଇଁ ନ ଚାଲଇ ବାଟ । (୬)
ମେଣ୍ଡା ଆଖି ଗୋଟା ପ୍ରାୟେ ସ୍ବଚାବେ ।	ଅମ୍ବିଭୂତ ହୋଇ ରହଇ ଠାବେ ।

(୧) ଖ ପୋଥି- ମୃତ୍ର ଧରିବାର ଯେବଣ ବିଧି (୨) ଖ ପୋଥି- ଆଗପଛ ଦୁଇ ଇଡ଼ିଶ ଦେବ ।

(୩) ଖ ପୋଥି- ତେବେ ଜାଣିବ ସେ ଅଟଇ ଭଲ । (୪) ଖ ପୋଥି- ଭୟ ନ ଥାଉ

(୫) ଖ ପୋଥି- ଗମଇ (୬) ଖ ପୋଥି- ଘାଟ

ଅଲକ୍ଷଣ ବୋଲି ତାହାକୁ କହି	।	ଅଧିକ ଦିନ ମନୁ ନ ରହଇ ।
ପ୍ରସାବ ଭାବ ବୁଝ ବୈଦ୍ୟଜନ	।	ବିଚାରି ବୁଝୁ ଆଅ ମନେ ମନ ।
ଛେଳି ମୁତ୍ର ପ୍ରାୟେ ଜୋତି ଆଜାଏ	।	ନୋହିଲେ ଗୋମୁତ୍ର ପ୍ରାୟେକ ଦିଶି ।
ଖର ପ୍ରାଣୀ ପ୍ରାୟେ (୧) ଦିଶିଲେ ମନ୍ଦ ।		ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣିଆ ଏ ବ୍ୟାଧି ଦୃଢ଼ ।
ଆବର ଅଧିକ ନ କହ କିନା	।	ଧର୍ମକେ ଏ ମନୁ ବ୍ରତଇ ସିନା ।
ନୋହିଲେ ଆତ୍ମାବଳୀ ପ୍ରାୟେ ଯିବ (୨) ।		ଆଦିତ୍ୟ ମଣ୍ଡଳ ପ୍ରାୟେ ଦିଶିବ ।
ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟେ ବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱଚ୍ଛାବେ	।	ଏତେ ଅଲକ୍ଷଣ ଦିଶିବ ଯେବେ ।
ସେ ମନୁ କେବେ ହେଁ ନୁହଇ ସାଧ	।	ବିଚାରି ବୁଝ ହେ ପଣ୍ଡିତ (୩) ବୈଦ୍ୟ ।
ଏମତ ମନୁ ଯେ ବ୍ରତବ କାହିଁ	।	ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଯେ ହୁତ ଦିଶଇ ।
କୁଳ ନ ପାଣି ପୁଟେ ତୁରିତ	।	ସେ ମନୁ ନିଶ୍ଚୟ ହୁଅଇ ହତ ।
ସୁବୁଦ୍ଧି ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ	।	ଧୂବ ବୋଲି କରି ଏକଥା ଜାଣ ।
ହରିତକ ପ୍ରାୟେ ଦିଶିଲେ ପାଣି	।	ଏକାନ୍ତ ଆମ୍ଭ ବୋଲି ତାକୁ ଜାଣି ।
କଳା ପାଣି ପ୍ରାୟେ ଦିଶିବ ଯେବେ	।	ବାତ ଶକ୍ତିଷମା (୪) ବୋଲିବ ତେବେ ।
ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶିଲେ ଉପମା	।	ତାହା ଜାଣିମ ବାତ ଶକ୍ତିଷମା ।
ପାଣିରେ ଯେବେ ତରଳ ପକାଇ	।	ଚାରିଦିଗକୁ ଏକାବେଳେ ଯାଇ ।
ସେ ମନୁ କେବେ ହେଁ ଭଲ ନୁହଇ	।	ଶୁଣ ହେ ବୈଦ୍ୟ ସାବଧାନ ହୋଇ । (୫)
ତରଳ ଯେବେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଯାଇ	।	ନୋହିଲେ ଭଲର ଦିଗେ ଗମଇ ।
ଭଣ୍ଡାନେ ଯାଇ ବି ବାୟବେ ଯାଇ	।	ପଶ୍ଚିମେ ଗଲେ ନ ବ୍ରତଇ ଆଇ ।
ଆବର ହୁତ ବୁଝ ପରିମାଣି	।	ଯେହ୍ନେ ଦିଶୁଥାଇ ବରଷା ପାଣି ।
ନୋହିଲେ ପୋଡ଼ାର ହୁତ ଯେସନ	।	ହସ୍ତୀ ମୃତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶଇ ବର୍ଣ୍ଣ ।
ଶରୀର ମୃତ ପ୍ରାୟେ ଦିଶିବ ଯେବେ	।	ତ୍ରିଦୋଷ ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ତେବେ ।

(୧) ଖ ପୋଥି - ଖଣ୍ଡା ମୁତ୍ର ପରି

(୨) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ- ନୋହିଲେ ସେ ମନୁ ବର୍ଣ୍ଣବ କାହିଁ । ଏକଥା ବୁଝୁପ କହିଲି ମୁହିଁ
ଯେବଣ ମୁତ୍ରେ ଚୈବ ପରବେଶ । ଚାହୁଁ ଚାହୁଁ ଯେବେ ହୋଏ ଅଦୃଶ୍ୟ

(୩) ଖ ପୋଥି - ବୃକ୍ଷତ୍ର (୪) ଖ ପୋଥି - ସନ୍ନିପାତ

(୫) ଖ ପୋଥି - କେବେହେ ସେ ମନୁ ନୁହଇ ସାଧ । ସାବଧାନ ହୋଇ ଶୁଣ ହୋ ବୈଦ୍ୟ ।

ବାତ ଦେହ କଥା ଏମନ୍ତ ଜାଣି	।	ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥାଇ ପାଣି ।
ପିତ୍ତରେ ରକତ ବର୍ଣ୍ଣ ଆକାସି	।	କପ ଥିଲେ ଏହି ରୂପେ ପ୍ରକାଶି ।(୧)
କଳାବର୍ଣ୍ଣ ଯେବେ ଦିଶିବ ପାଣି	।	ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ଏହାକୁ ଜାଣି ।
ବାତ ବେଳେ ସର୍ପଗତିରେ ଗମେ	।	ପିତ୍ତରେ ଅତିବେଗ(୨) ହୋଇ ଭ୍ରମେ ।
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଛିଡ଼ିଇ ଯେବେ	।	ଜାଲି ପାଶ କଲେ(୩) ଯେମନ୍ତ ଭାବେ ।
ଏକାନ୍ତ ବାତ ଯେଉଁ ଦେହେ ଜାଣି	।	ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥାଇ ପାଣି ।
ନୋହିଲେ ସୁବର୍ଣ୍ଣ କଣିକା ମତ	।	ଘୋଳ ଦହି ପ୍ରାୟ ଦିଶଇ ସୁତ ।
ତରଳ ତହିଁ ପକାଇବ ଯେବେ	।	ବାକ ବାକ ହୋଇ ରହଇ ଠାବେ ।
ଏକାନ୍ତ ବାତର ଏମନ୍ତ ଗୁଣ	।	ସନ୍ତୋଷ ହୋଇ ବୈଦ୍ୟଜନେ ଶୁଣ ।
ଯେବେ ହୋଇଥାଇ ଏକାନ୍ତ ପିତ୍ତ	।	ତରଳ ଦିଶଇ ଜୋକ(୪) ରକତ ।
ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଉଡ଼ିଯାଇ ଖରେ	।	ସଧାର ହୋଇ ନ ରହଇ ତାଳେ ।(୫)
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ହୋଇ ଛିଡ଼ିଣ ଯାଇ	।	ଏକାନ୍ତ ପିତ୍ତଟି ଏହାକୁ କହି ।
ଏଥକୁ ସାବୁନା କର ଯୁଗତ	।	ପଇଡ଼ ପାଣି ଯେ ପଖାଳ ଭାତ ।
ଆବର ଚନ୍ଦନ ହଳଦୀ ରୋପ	।	ଯେମନ୍ତ ଛାଡ଼ଇ ହୃଦର ତାପ ।(୬)
କପ ଶକ୍ତିଷମା ଯେବଣ ଜନ	।	ସୁତ ଦିଶୁଥାଇ ଶୁକଳ ବର୍ଣ୍ଣ ।
ଝଟିକ ପ୍ରାୟେ ହୋଇ ଗୋଟି ଗୋଟି	।	ଫେଣ ପ୍ରକାଶଇ ଭିତରୁ ପୁଟି ।
ତରଳ ଆଦିତ୍ୟ ପ୍ରାୟେକ ଦିଶି	।	ନ ଚଳେ ମୁଣ୍ଡିଆ ପ୍ରାୟେ ଆକାସି ।
ଏକାନ୍ତ କପର ଏହି ବେତାର	।	ଏମନ୍ତ ମନ୍ତ୍ରକୁ ଉପାସ କର ।
ପୋଡ଼ା ଦେଇ ଦେବ କୋଳଥ ମଣ୍ଡ	।	ପାଞ୍ଚନ ଏଥକୁ ବିହିବ ଦଣ୍ଡ ।
ତହିଁ ଉଦ୍ଭାରେ ରସ ଦେବ ନେଇ	।	ବାତ ପିତ୍ତ ଯାହା ଦେହରେ ଥାଇ ।
ପାଣି ଦିଶୁଥାଇ ରକତ ଭଳି	।	ହଳଦୀରେ ଯେହ୍ନେ ରୁଧିର ବୋଲି ।
ସୁତ ଏମନ୍ତ ପ୍ରାୟେ ଯେବେ ଦିଶି	।	ନୋହିଲେ ପତା ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟେ ଦିଶି ।

(୧) ଖ ପୋଥି - ପିତ୍ତରେ ରକତ ବର୍ଣ୍ଣ ଆକାସ । କପ ଥିଲେ ଫେନ ହୁଏ ପ୍ରକାଶ ।

(୨) ଖ ପୋଥି - ଖର (୩) ଖ ପୋଥି - ଜାଲ ପାଡ଼ିଥାଇ (୪) ଖ ପୋଥି - କଥା

(୫) ଖ ପୋଥି - ତରଳ ପଡ଼ିବେ ଉଡ଼ିଇ ଖରେ । ହୁଏ ଉଡ଼ିଇ ଯେଉଁ ପ୍ରକାରେ

(୬) ଖ ପୋଥି - ଦେହ ଉଦାପ

ପୁରୁଷ ନାହିଁ ନ ବାନ୍ଧିଲ ଜାଣି		ବାତ ପିତ ହାଦେ ଏହାକୁ ବୋଲି ।
ତାଟିଆକ ଯାକ ଘୋଟର ସବୁ		ଏମନ୍ତ ମନୁକୁ ପଖାଇ ଦେବୁ ।
ପଇଡ଼, ପଣା, ଚନ୍ଦନ, ହଳଦୀ		ଏମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ସାବୁନା ବିଧି ।
ବାତରେ ଯେମନ୍ତ ଶ୍ରେଷ୍ଠମା ଭେଦ		ଏମନ୍ତ ମନୁ ତି ବଡ଼ ପ୍ରମାଦ ।
ଏ ମୁତ ପାଣ୍ଡୁର ସ୍ବଭାବ ଜାଣି		ନୋହିଲେ ଦିଶିବ ପଇଡ଼ ପାଣି ।
ଘୋଳପଡ଼ି ପେଶ ଉପରେ ଥାଇ		ତରଳ ରହଇ ନିତଳ ହୋଇ ।
ବାତ ଶଳିଷମା ବ୍ୟାଧିର ଭାବ		ଦଶମୂଳ ଘେନି ପାଞ୍ଚନ ଦେବ ।
ଚିକିତ୍ସା କରି ଧରିଥିବ ପଥ		ବଳିଆର ଯେବେ ଦେଖିବ ଏଥୁ ।
ବ୍ୟାଧିକି ଟାକି ବେଗେ ଦେବ ରସ		ତେବେ ଯେ ଏଥୁରେ ରହଇ ଯଶ ।
ପିତରେ ଭେଦ ଶଳିଷମା ଜାଣି		ମୁତ ଦିଶୁଥାଇ ବରଷା ପାଣି ।
ଛିଦ୍ର ହୋଇଣ ପଡ଼ିଥାଇ ଜଳ		ପାଣି ଦିଶୁଥାଇ ଅତି ନିର୍ମଳ ।
ତରଳ ପଡ଼ିଲେ ଚାଲଇ ଛନ୍ଦେ		ଜାଣି ପ୍ରାୟ ହୋଇ ପରଳ ବାନ୍ଧେ ।
ଦୋଷ ବ୍ୟାଧି ବୋଲି ଏହାକୁ କହି		ଏହାକୁ ଚିକିତ୍ସା କରିଣ ଥାଇ ।
ଆକଟ କରି ଏ ବ୍ୟାଧିକି ଦଣ୍ଡ		ପୋଡ଼ାଦେଇ ଦେବ କୋଳଥ ମଣ୍ଡ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାଙ୍ଗ ଯେ ଅଳାହି ବିଧି		ଏମନ୍ତେ ଏ ବ୍ୟାଧି ହୁଅଇ ସାଧି ।
ଆତ୍ମବାତର ପରିସ୍ରାବ ଚିହ୍ନ		ମଦ୍ୟ ଘୋଳ ପ୍ରାୟେ ଦିଶଇ ବର୍ଣ୍ଣ ।
ତରଳ ଦେଲେ ଅମିଭୂତ ହୁଏ		ଚିହ୍ନ ଗୋଟି ପ୍ରାୟେ ହୋଇଣ ରହେ ।
ମେଣ୍ଟା ଆଖି ପ୍ରାୟେ ଯେସନେ ଚାହିଁ		ନୋହିଲେ ତରଳ ବୁଡ଼ି ପଡ଼ଇ ।
ଦୋଷ ଭେଦ ବୋଲି ଏମନ୍ତ ଜାଣ		ଝାମ୍ପ ଦେଇ କର ପୋଡ଼ା ଭିଆଣ ।
ବାତ ପିତ ଯେବେ ହୁଅନ୍ତି ଭେଦ		ଦେହ ହେଉ ଥାଇ ଦଗଧ ରେଟ ।
କରଚରଣ ପୁରୁଥାଇ ଯାର		ରାତ୍ର ଦିବସ କରୁଥାଇ କୁର ।
ପରିସ୍ରାରେ ଯେବେ ତରଳ ପଡ଼ି		ପବନ ପ୍ରାୟେ ବେଗେ ଯାଇ ଉଡ଼ି ।
ଏଥକୁ ସାବୁନା କରି ସମ୍ଭାଳ		ହଳଦୀ ପଇଡ଼ ପଣା ପଖାଇ ।

ପିତରେ ଭେଦ ଶଳିଷମା ଜାଣି		ମୁତ ଦିଶୁଥାଇ ବରଷା ପାଣି	ଠାକୁ
ତରଳ ହୋଇଲେ ଏମନ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ		ସେମନ୍ତ ମରଇ ଧୂବ ବଚନ	

ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖ ପୋଥିରେ ନାହିଁ ।

ବସା କହି ଦେଇ ଡୋଷିବା ମନ		ଦେହରେ ବୋଲିବା ବାସି ଚନ୍ଦନ ।
ବାତ ପିଇ ଯେବେ ଅଧିକ ହୋଇ		ପୁତ୍ରକୁ ଯେସନେ ସେନେହ ପାଇ ।
ସେହି ଭାବେ କର ସାକୁନା ମତ		ହଳଦୀ ଚନ୍ଦନ ପଖାଳ ଗାତ ।
ପଇଡ଼ ପଣା ବସା ଦହି ନେଇ		ନବାତ ଧଣିଆ ମୁଆଁ ହିଁ ଦେଇ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଧାତକ ଯେ କରିବ ପୁଣ		ଏତେ ପ୍ରକାରରେ ଲୋଡ଼ିବି ଆଣ ।
ପଇଡ଼ ଜଳ ପରିସ୍ରାବ ଜାଣି		ନୋହିଲେ ଦିଶଇ ନଦୀର ପାଣି ।
ତଳେ ଘୋଳ ପଡ଼ି ତାପରେ ଫେଣ		ତରଳ ପଡ଼ିଲେ ହେବ ଆରଣ ।
ବାତ ନାଡ଼ି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପ୍ରସରେ		ଦୁଇଶ ଦଣ୍ଡରେ ଏ ମନୁ ମରେ ।
ଆଦିତ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣ ଯେଉଁ ପାଣି ଦିଶି		ଉପରେ ତାର ଫେଣ ଥାଇ ମିଶି ।
ପିଇ ନାଡ଼ି ବୋଲି ଚିହ୍ନ ବିଚାରି		ତିନିଶ ଦଣ୍ଡରେ ଏ ମନୁ ମରି ।
ଯେବଣ ମୁତ୍ର କଳା ପାଣି ପ୍ରାୟେ		ତରଳ ପଡ଼ିଲେ ନିବଳେ ରହେ ।
ଦେହେ ତାର ତୃଷା କେ କରୁଲେଖା		ଭିତରେ ହାଡ଼ କମ୍ପୁଥାଇ ଏକା ।
ଜିଜ୍ଞାସୁ ଯେବେ ହୁଅଇ କାଠ		ବ୍ୟାଧି ହୁଅଇ ବେନିପାତ ପୁଷ୍ପ ।
ମେରୁକୁ ବୋଲି ହେଉଥାଇ ବିନ୍ଧି		ଘୋଳି ତମରୁ ହାଡ଼ମାନ ସନ୍ଧି ।
ଏମନ୍ତ ବ୍ୟାଧି ଘୋଟିବ ଯାହାକୁ		ମହା ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ତାହାକୁ ।
ଅଳ୍ପ ନ ରୁଚଇ ମନ ବିଭଜ୍ଜ		ଅନୁବରତେ ପୋଡ଼ୁଥାଇ ଅଙ୍ଗ ।
କଷ୍ଟ ଅଗ୍ରତେ କମ୍ପ ମହାତୃଷ୍ଣା		ଲୋକ ନ ଚିହ୍ନଇ କେବଳ ଭାଷା ।
ଏମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ଯେ ବ୍ୟାଧି ହୋଇ		ବୈଦ୍ୟ କି କରିବ ଔଷଧ ଦେଇ ।
ଯେ ଯେତେ ବୈଦ୍ୟ ହୋଇକିନା ସାକ୍ଷୀ		ଏମନ୍ତ ମନୁକୁ ନୁହଇ ରଖି ।
ପାଣ୍ଡୁ ବର୍ଣ୍ଣ ଯେବେ ପାଣି ପ୍ରକାଶି		ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଜଣିକା ପ୍ରାୟେକ ଦିଶି ।
ମଳ ପାଣି ପ୍ରାୟେ ଦିଶିବ ଯେବେ		ଏମନ୍ତ ମନୁ ନ ବ୍ରତଇ ଭାବେ ।
ଆରେକ କଥାଏ କହିବା ଶୁଣ		ବାତ ପିଇ ବ୍ୟାଧି ଯେମନ୍ତ ଶୁଣ ।
ଅଙ୍ଗରୁ ଏ ବ୍ୟାଧି ହୁଅଇ ଜାତ		ପାଣ୍ଡୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥାଇ ହୁତ ।
ତରଳ ପଡ଼ିଲେ ଜଳ ନ ପାଇ		ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗକୁ ଅଳପ ଯାଇ
ଦକ୍ଷିଣେ ଯେବେ ଚାଲଇ ତରଳ		ଏ ବ୍ୟାଧି କେବେ ହେଁ ନୁହଇ ଭଲ

ଅସାଧ ବ୍ୟାଧି ଏ ଅଟଇ ଜାଣ		ଆବର କଥାଏ କହିବା ଶୁଣ
ଯେବଣ ହୁତରେ ତରଳ ଦେବ		ଧନୁ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ବାଳିଶ ଯିବ
ନୋହିଲେ ହୋଇବ ଖଡ଼ଗ ପ୍ରାୟେ		ବାଡ଼ି ମୋଟ ପ୍ରାୟେ ହୋଇଣ ଯାଏ ।
ନୋହିଲେ ଦ୍ଵିଶୂଳ ପ୍ରାୟେକ ହୋଇ		ମୂଷକୀ ଭାବେଣ ଚଳିଣ ଯାଇ
କୀଟ ପୋକ ବାକେ ଚଳିଣ ଯାଇ		କାଣ୍ଡଶର ପ୍ରାୟେ ଯେସନ ହୋଇ
ଅସାଧ ବ୍ୟାଧି ଶୁଣି ବୈଦ୍ୟ ଜନେ		ଏ ମନୁ ମରଇ ଅଳପ ଦିନେ
ପାଣିରେ ଚୈଳ ଯିବ ଶଙ୍ଖ ଭାବେ		ପଦ୍ମପୁର ପ୍ରାୟ ରହିବ ଯେବେ
ହସ୍ତୀ ଗୋଟା ପ୍ରାୟ ହୋଇ ସ୍ଵଭାବ		ନୋହିଲେ ଅଶ୍ଵର ଆକାରେ ଯିବ
ଏତେ ଲକ୍ଷଣ ଯେ ପ୍ରାଣୀର ଆଏ		ସେ ମନୁ ମରଇ ନାହିଁ ସଂଶୟେ
ଯେବଣ ପାଣିରେ ତରଳ ଦେଇ		କର୍ଜୁ ପରାୟେ ହୋଇଣ ଯାଇ
ନୋହିଲେ ଦିଶଇ ମଣ୍ଡୁକୀ ପ୍ରାୟେ		ନୋହିଲେ ମାଛର ପ୍ରାୟେକ ଯାଏ
ତରଳ ହୋଇଲେ ଏମନ୍ତ ବର୍ଷ		ସେ ମନୁ ମରଇ ଧୁବ ବଚନ
ଯେବଣ ହୁତରେ ତରଳ ଦେବା		ହସ୍ତୀ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଗମିବ ଅବା (୧)
ନୋହିଲେ ଛତା ଗୋଟି ପ୍ରାୟେ ଭାସେ		ବକ ପୁରୁ ପ୍ରାୟ ହୋଇଣ ଦିଶେ ।
ଯୋକମାଳ ପ୍ରାୟ ସ୍ଵରୂପ ଭାବେ		କୁଆଗୋଟା ପ୍ରାୟ ଦିଶିବ ଯେବେ
ଯେଉଁ ହୁତେ ଥିବ ଏମନ୍ତ ଭେଦ		ଦୋଷ ବୋଲି ତାକୁ ବୋଲିବ ବୈଦ୍ୟ
ଏଥକୁ ପୋଡ଼ା ପାଞ୍ଚନ ପ୍ରକାଶ		ବଳିଆର କଲେ ବିହିବ ରସ
ଯେବଣ ପାଣି ନିରିମଳ (୨)ଦିଶି		ଆବର ବହଳ ହୋଇ ପ୍ରକାଶି
ନିତରେ ତରଳ ଚଳଇ ନାହିଁ		ତ୍ରିଦୋଷ ବୋଲିଣ ଏହାକୁ କହି
ଏଥକୁ ପାଞ୍ଚନ ପଥ ସଂଯୋଗ		ଯେମନ୍ତେ ସାଧନ ହୋଇବ ରୋଗ
ଯେବଣ ପାଣି ରତ୍ନବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶି		ପିତ୍ତରେ ଏମନ୍ତ ଜ୍ୟୋତି ଅଭାସି

- (୧) ଖ ପୋଥି - ଯେବଣ ହୁତରେ ତରଳ ଦେବା । ହଂସ ପରି ହୋଇ ରହିବ ଅବା ।
 ନୋହିଲେ କ୍ଷେତ୍ର ଗୋଟିବ ସ୍ଵଭାବେ । ବକ ପରି ହୋଇ ରହିବ ଯେବେ ।
 ନୋହିଲେ କପ ସ୍ଵରୂପ ଭାବେ । କାକ ରୋଟା ପରି ଦିଶିବ ଯେବେ ।
 ଯେଉଁ ହୁତେ ଥିବ ଯେତେଜ ଭେଦ । ଦୁଷ୍ଟ ବୋଲି ତାକୁ ଜାଣ ହୋ ବୈଦ୍ୟ ।

(୨) ଖ ପୋଥି - ନାଳବର୍ଣ୍ଣ

ତରଳ ପଡ଼ିଲେ ତରଳେ ଯାଇ	।	ସ୍ବାହୁନା କଲେ ସେ ଏହାକୁ ପାଇ
ସ୍ବାହାନ, ହଳଦୀ, ସଜ ପଖାଳ	।	ଏମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ମନୁକୁ ତାର(୧)
ଯେବଣ ଦିଶଇ ଖଇର ପାଣି	।	ଦୋଷ ଭେଦ ବୋଲି ଯେହାକୁ ଜାଣି
ତୋରାଣୀ ପ୍ରାୟେ ଦିଶେ ଯେଉଁ ଛୁତ	।	ତରଳ ଦେଲେ ରହେ ସ୍ତମ୍ଭାବୃତ
ଦୋଷ ଭେଦ ବୋଲି ଜାଣିମା ଯେଥୁ	।	ଉପାସ କରାଇ ଧରିବା ପଥ
ଦଶମୂଳରେ ଅଳହି ପ୍ରକାଶ	।	ତହିଁ ନ ଛାଡ଼ିଲେ ଦେବାକ ରସ
ଛୁତ ଦିଶିବ ହଳଦିଆ ମହୁ	।	ତରଳ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇଣ ରହୁ
ସୁବୁଧ ସାଧୁ ବୈଦ୍ୟ ଜନେ ଶୁଣ	।	ଏହାକୁ ବୋଲିକି ଆମ ଅଜାଣ
ପ୍ରଥମେ ଦେହ କରାଇବ ଭେଦ	।	ତକ୍ଷଣି (୨)କରାଇ ଦେବ ଔଷଧ
ଯେବଣ ପାଣି ଦିଶେ ବସାଦହି	।	ତରଳ ପଡ଼ିଲେ ନିଶ୍ଚଳେ ରହି
ଦୋଷ ସଜିପାତ ଏ ମହାରୋଗ	।	ଏଥକୁ ଔଷଧ ପଥ ସଂଯୋଗ
ପାଦେ ଦୋଷ ଥିଲେ ପଥରେ ଯାଇ	।	ବେନି ପାଦରେ ଦଶମୂଳ ଖାଇ
ତିନି ପାଦ ଥିଲେ ଅଳହି ଦେବ	।	ଚାରିପାଦରେ ରସ ବଢ଼ି ନେବ ।
ଏ ବ୍ୟାଧି ସ୍ବାଭାବେ ଅଚଳ ଚାଣ	।	ଦୋଷ ବୋଲି କି ବୈଦ୍ୟଦାନେ ଜାଣ
ଏହି ବର୍ଣ୍ଣେ ଯେବେ ଦିଶିବ ପାଣି	।	ଶ୍ବାସରେ କାଶ କରୁଥିବ ଜାଣି
ବାଡ଼ି ନୁହଇ ପେଟ ମୁଣ୍ଡ ଗରୁ	।	କିଅବା ନୋହିଲେ ତୃଷା ହିଁ କରୁ
ଭିତରେ ହାଡ଼ କମ୍ପୁଥାଇ ରୋଷେ	।	ଦିହ ତାହା ଦିଏ ରାତ୍ର ଦିବସେ
ଏତେ ପ୍ରକାରେ ଯେଉଁ ମନୁ ହୋଇ	।	ସେ ମନୁ କେବେ ହେଁ ସାଧ ନୁହଇ
ଏମନ୍ତ ମନୁକୁ ଶ୍ରୀହରି ସାଖା	।	ଆଉମାନେ କେହି ନୁହନ୍ତି ରକ୍ଷା
ସେ ପ୍ରଭୁ ଚରାଣେ ନିତ୍ୟ ମୋ ଆଶ	।	ବୈଦ୍ୟ ସାହାସ୍ର କଲେ କୃଷ୍ଣ ଦାସ ।

ତନ୍ଦନାଦି ପାତନ

ଛୁତ ପରୀକ୍ଷା ଏହିଠାରେ ଗଲା	।	ପାଞ୍ଚନ ମହିମା କହିବା ଭଲା
ଗର୍ଭିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଭୂର	।	ତହିଁକି ଏମନ୍ତ ଔଷଧ କର

(୧) ଖ ପୋଥି - ପାକ (୨) ଖ ପୋଥି - ଚିକିତ୍ସା

ଦିବ୍ୟ ବଚନ ଏ ଅତି ଉପମ		ଏହାକୁ ବୋଲି ଚନ୍ଦନାଦି ନାମ
ମୁଥା ମାଞ୍ଚୁ ହୋଇବ ଯେତେ		ରକତ ଚନ୍ଦନ କରିବା ତେତେ
ପାପଡ଼ା ମାଞ୍ଚୁ ତହିଁରେ ଭରି		ପାଟେଲି ମାଞ୍ଚୁ ଯତନ କରି ।
କରୁକା ମାଞ୍ଚୁ ଯତନ କରି		ପାଣି ଅଷ୍ଟ ହି ମାଣିକାରେ ଭରି ।
ହାଣ୍ଡିରେ ଭରି ଶିଖାଇବ ନେଇ		ପାଣି ରହିବ ମାଣିକାଏ ତହିଁ ।
ମହୁ ପରାସ ଯେ ଏଥକୁ କର		ଗର୍ଭିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀର ଛାଡ଼ିବ ଭର ।
ଶଳିଷମା ଭୂର ବିଧିର ଗୁଣ		ତହିଁକି ପାଞ୍ଚନ କହିବା ଶୁଣ
ଯେଉଁ ଦିନ ଅଙ୍ଗେ ଘେନିମ ଭୂର		ସେ ଦିନ ନିଶିରେ ଉପାସ କର
ଆରଦିନ କର ପାଞ୍ଚନ ବିଧି		ତହିଁକି ଔଷଧ କହିବା ସିଦ୍ଧି
ଅକରାନ୍ତି ବୃକ୍ଷ ଆଣିମ ଯାଇ		ଲହ ବ୍ୟାକୁଡ଼ି ଯେ ଗୁଳୁଛି ଦେଉ
ଶୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରଯବ ଏ ଚିରାଇତା		ଦୁର୍ଜାତା ରକତ ଚନ୍ଦନ ଚିତା ।
ପୋଟଳପତ୍ର ମୁଥା ସମତୁଳ		ଦ୍ରବ୍ୟ ଯେ ଘେନ ଦୁଇ ଦୁଇ ମାଡ଼
ଅଷ୍ଟାବଶେଷ ଯେ ପାଣିରେ ମାରି		ପିସଳା ପରାସେ ଭଣିବା ବେଳି
ଆମବାତ ପିର ଏ ଶଳିଷମ		ବାଡ଼ି ପେଟ ବ୍ୟଥା କାଶ ମଧ୍ୟମ ।

କଣ୍ଠାଧିପାତନ (କଣ୍ଠାଧି)

କଣ୍ଠାଧି ପାତନ ନାମ ଔଷଧ		ତିନି ଦିନ କଲେ ହୁଅଇ ସାନ୍ଧ
ଏକାନ୍ତ ଶଳିଷମା ଭୂର କଲେ		ତହିଁକି ପାଞ୍ଚନ କହିବା ଭଲେ
ଲହ ବ୍ୟାକୁଡ଼ି, ଅକରାନ୍ତି ଘେନି		ଗୁଳୁଡ଼ି, ମୁଥା, ଚିରାଇତା ତିନି ।
ଗୋଖୁରା ସାଳପତ୍ରି ଆଦିମତେ		ଶୁଣି କୁରୁବେଲି ମୁଥା ସହିତେ
ଦ୍ରବ୍ୟକେ ଘେନିଣ ପହର ତିନା		ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ କରିବ କିନା,
ଚିରାଇତା ପାଞ୍ଚନ ଗିଆଣ ଯାହା		ମହୁ ପରି ଯେ ପିଆଇବ ତାହା ।
ବାତ ପିର ଭୂର ଯେ ଅବା ଥାଇ		ଏତେକ କଲେ ଯେ ସାବୁନା ପାଇ ।

ହୃତ ପରାସା ଠାକୁ ଗର୍ଭିଣୀସ୍ତ୍ରୀର ଛାଡ଼ିବ ଭୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଖ ପୋଥିରେ ନାହିଁ ।

ଏତେକେ ଯିବ ଶକ୍ତିଷମା ବ୍ୟାଧି	କେ ହେଉଥି ମତେ(୧) ନୋହିବାକ ସାଧୁ
ପୁଣି ହି ଯେବେ ନ ଛାଡ଼ିବ ଭର	ତ୍ରିପଳା ପାଞ୍ଚନ ଭିଆଣ କର
ନିରନ୍ତରେ ଭର କରଇ ଯେବେ	ଏକାନ୍ତ ଶକ୍ତିଷମା ବୋଲିବ ତେବେ
ଅନ୍ତର୍ଗତ ଭର ଛାଡ଼ଇ ନାହିଁ	ଦଣ୍ଡକେ ଦେହ ସ୍ତମ୍ଭୀକୃତ ହୋଇ
ନିରନ୍ତରେ ଦେହ ଗରୁ ପ୍ରକାଶି	ଅଳପ ଶୀତ ଲାଗୁଥାଇ ଆସି
ଅରୁଚି କରି ଦେହ ତାଳା ଯାଣି	ନାସା ଚକ୍ଷୁର ବହୁଥାଇ ପାଣି ।
ବେନି ଚକ୍ଷୁ ତାର ଗଢ଼ାର ଦିଶି	ଅଳପ ଭାବେ ଆସୁ ଥାଇ କାଣି ।
ଏତେ ବ୍ୟାଧି ଥାଇ ଯେଣେ ଭର	ତାକୁ ବୋଲି ସନ୍ନିପାତ ନିକର
ଏଥକୁ ପାଞ୍ଚନ ଦିଅ ବିଚାରି	ପ୍ରଥମ ଦିନ ସେ ଉପାସ କରି ।
ସେ ଦେହ ପୁଣି କରାଇବ ଭେଦ	ତହିଁ ଉତ୍ତାରେଣ ଦେବା ଔଷଧ ।
ପଳାଶ ପତ୍ର ଯେ ତ୍ରିପଳା ବେନି	ବାସଙ୍ଗ ମୁକ ଗୁଳୁଚିକି ଘେନି
କଟୁକି ବେଗ ଯେ କର ରଞ୍ଜନା	ଦ୍ରବ୍ୟ କେ ଘେନିମ ପୟରଚିନା
ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ ପାଣିରେ ଭରି	ପିଷ୍ଟଳୀ ପରୀକ୍ଷ ବିଶେଷ କରି
ଏହି ପ୍ରକାରେ ତିନି ଦିନ କର	ତେବେ ସେ ଛାଡ଼ିବ ଶକ୍ତିଷମା ଭର
ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ କହୁଛି ଯାହା	ସ୍ବରୂପ ଜନେ ହେତୁ କର ତାହା ।
ଏକାନ୍ତ ଆସୁ ଭର ହୋଏ ଯେବେ	ତହିଁକି ପାଞ୍ଚନ କହିବା ଏବେ

ଏକାନ୍ତ ଆମ ଭର , ଏକାନ୍ତ ସନ୍ନିପାତ ଭର

କଟୁକି ମୃଗାମୂଳ ଆଦି ଘେନି	ପକ୍ତିତା ପତ୍ର ରକତ ଚନ୍ଦନ ।
ଅକାନବିନ୍ଧି ମୂଳ ଆଦି ଭରି	ଗୁଳୁଚି ବିହିବ ଯତନ କରି ।
ଆମ ଭରକୁ ଏ ଦିବ୍ୟ ପାଞ୍ଚନ	କରସି ଲେଖାଏ ଏ ଦ୍ରବ୍ୟ ଘେନ ।
ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ କରି ପିଇବ	ପିଷ୍ଟଳୀ ପରୀକ୍ଷ ମଜୁକୁ ଦେବ ।
ତିନିଦିନ ଏହା ପିଇବ ଯେବେ	ଆମଭର ବ୍ୟାଧି ଖଣ୍ଡିବ ତେବେ ।
ଏକାନ୍ତ ସନ୍ନିପାତ ଭର ଗୁଣ	ତହିଁର ମହିମା କହିବା ଶୁଣ ।

(୧) ଖ ପୋଥି - କେହୁଣ୍ଡି ପ୍ରକାରେ

ନିରନ୍ତରେ କୃତ ଘେନିଣ ଥାଇ		ଶୀତ ଲାଗୁଥାଏ ଅଳପ ହୋଇ
କପାଳ ସର୍ବାଙ୍ଗ କରଇ ବ୍ୟଥା		ଗଦ ଗଦ କରି କହଇ କଥା
କ୍ଷଣ କ୍ଷଣକେ ଦୁଃଖ ଯାଇ ଶୁଖୁ		ରକତ ବର୍ଣ୍ଣ ଦିଶୁଥାଇ ଆଖୁ ।
ସର୍ବାଙ୍ଗ ବ୍ୟଥା ଘେନି ବେନିକର୍ଣ୍ଣ ମୂଳ		ଦେହରୁ ବାହାର ନୁହଇ ଝାଳ ।
କାଶ ଶ୍ୱାସ ସହ ଅରୁଚି ଆଶା		ମୁଖରେ କହଇ ବିରଜ ଚାଷା
ମଳ ମୁତ୍ର ତାର ବଡ଼ କଠିଣ		ହେମ ଲାଗୁଥାଇ କର ଚରଣ । (୧)
ପାଦ ପାଣି ଆଉ ନିବ୍ରତ ନୋହେ		ସର୍ବାଙ୍ଗ ମଥା କଟକଟ ହୋଏ ।
ମଳମୁତ୍ର ଝାଳ କିଛି ହିଁ ନାହିଁ		କ୍ଷଣ କ୍ଷଣ ଯେ ଝାମଯାଇ ଥାଇ
ପେଟ ମୁଣ୍ଡ ଗରୁ ମନ ବିରଜ		ଅନବରତେ ପୋଡୁଥାଇ ଅଙ୍ଗ ।
ଅରୁଚି ହିଁ ଯେ ଭୋଜନ ନ କରି		ବୁକୁ ବ୍ୟଥା କରି କମ୍ପଇ ଧରି ।
ଏମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ କଲେଣ କୃତ		ତାହାକୁ ବୋଲି ସନ୍ନିପାତ କୃତ ।
ସର୍ବାଙ୍ଗେ ଯେବେ ଏ ଲକ୍ଷଣ ଥାଇ		କେବେହେ ସେ ବ୍ୟାଧି ସାଧୁ ନୁହଁଇ ।
ଏତେ ଲକ୍ଷଣ ସାତ ପାଞ୍ଚ ଥିଲେ		ସନ୍ନିପାତ ବୋଲି ଯାଣିମ ଭଲେ ।
ଏଥକୁ ଆହୁରି ଉପାସ କରି		ଅଦାଗଣ୍ଡସ ଦେବା ଗୋଟି ଚାରି ।
ସେ ଦିନ ମକୁ ସେହିମତେ ଥିବ		ନିଶି ପ୍ରକାତେଣ ଔଷଧ ଦେବ ।
ମନରେ କିଛି ନୋହିବ ବିରଜ		ପାଞ୍ଚନ ବିହିବ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାଙ୍ଗ ।
ବେଳ ପାଟେଳି ପଣ ପଣା ଭରି		ଗନ୍ଧାରି ମୂଳ ଏ ପଦାର୍ଥ ଚାରି
ଅଗବଥୁ କୃଷ୍ଣ ପର୍ଣ୍ଣ ସହତେ		ସାଳପତ୍ତି ମୂଳ ଆଦି ଯୁଗତେ ॥
ଲହ ବ୍ୟାକୁଳି ଅଳରାତି ଭରି		ଗୋଖୁରା ଶୁଷ୍କ, ଚିରାଇତା ବୁରି ।
ଆବର ଗୁଳୁଛି ମୁଥା ହିଁ ଭରି		ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶାଙ୍ଗ ଏ ପାଞ୍ଚନ କରି ।
ଯେବଣ ପାଞ୍ଚନ କହିଲି କିନା		ଦ୍ରବ୍ୟକେ ଘେନିମ ପନ୍ଦର ଚିନା
ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ କରିବା ଚାବ		ପିପୁଳି ପରାକ୍ଷେ ମକୁକୁ ଦେବ ।
ଯେମନ୍ତ କଲେ ସାତ ଦିନ ଯାଏ		ସନ୍ନିପାତ କୃତ ହୁଅଇ କ୍ଷୟେ ।
ତହିଁର ଔଷଧ ବିହିଲି ପୁଣି		ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଔଷଧ ଭଣି । (୨)

(୧) ଖ ପୋଥି - ଚିତ୍ତ ଶୁଖିଣ ଖବାର କଠିଣ । ହେମ ଖରା ଲାଗେ କର ଚରଣ ।

(୨) ଖ ପୋଥି - ସାହାସ୍ର ବିଧି ଏ କହିଲି ଥାଣି । ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଔଷଧ ଭଣି ।

ଜୀର୍ଣ୍ଣ କୃରକୁ ପାଞ୍ଚନ

ଜୀର୍ଣ୍ଣକୃର ଯେବେ କରି ଯାଣ	।	ତହିଁକି ଓଷଧ କହିବା ଶୁଣ
ପୁରୁଣା ଗୁଡ଼ ଦୁଇପଇ କରି	।	ପିସିକି ସେରେ ଦୁରିଣ ଭରି ।
ଦୁଇ ଏକତ୍ର କରି ଥୋଇଥୁବ	।	ମାଡ଼େ ଲେଖାଏଁ ପ୍ରଭାତେ ଖାଇବ ।
ତହିଁ ଉତାରେଣ ତବତ ପାଣି	।	ଚଇଲେ ପିଇବ(୧) ଗର୍ଭକୁ ଆଣି ।
ଗୁଡ଼ାଦି ବୋଲିଣ ଏ ଦିବ୍ୟ ରସ	।	ମହାଗ୍ନି କୃର କରଇ ନାଣ ।
କାଣ ଅରୁଚି ଦୃଷ୍ଟା ଆଦି ଥିଲେ	।	ସାବୁନା ପାଇବ ଏତେକ କଲେ ।
ଏ ବ୍ୟାଧି ଗୋଟିକି ଜିଣି ପାରିଲେ	।	ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଧନ୍ୟତ୍ରୀ ବୋଲେ ।

କୃର ଅତିସାରକୁ

କୃର ଅତିସାର ଯେବଣ ରୋଗ	।	ତହିଁକି ବିହିବା ଓଷଧ ଭାଗ ।
ସୁଣି ଇନ୍ଦ୍ରଯବ ଅତୋସି ଘେନି	।	ମୁଆ, ବେଲଶୁଣି, ଗୁଳୁଚି ତିନି ।
ଅଷ୍ଟାଦି ପାଞ୍ଚନ କହିଲି କିନା	।	ଦ୍ରବ୍ୟ କେ ଘେନିମ ପୟର ତିନା ।
ପାଣି ପାଞ୍ଚ ମାଣ ମାପିବା ସଞ୍ଚ	।	ପରୀକ୍ଷ ଅତୋସି ଏ ତିନା ପାଞ୍ଚ ।
ଏହି ପ୍ରକାରେ ସପତାଏ କଲେ	।	କୃର ଅତିସାର ଛାଡ଼ଇ ଭଲେ ।(୨)
ଆବର କଥାଏ କହିବା ଶୁଣ	।	ବାତ ଶଳିଷମା ବ୍ୟାଧିର ଗୁଣ ।
ବେଲ ବୁଡ଼େ କୃର ଘେନଇ ଗାଡ଼େ	।	ନିଶି ନ ପାଇଁଣ ତ କାଲେ ଛାଡ଼େ ।
ଝର ଝର ହୋଇ ବହିବ ଝାଜ	।	ସର୍ବାଙ୍ଗ ବଥାଇ ସିର କପାଜ ।
ବାତ ଶଳିଷମା କୃର ପ୍ରକୃତି	।	ହୃଦୟ ଭାଗ ପୋତୁଥାଇ ନିତି ।
ଏମନ୍ତ ବ୍ୟାଧିକି ଓଷଧ କରି	।	ଧଣିଆ ମୁଆ ବେଲ ପତ୍ର ଭରି ।
ଇହବ୍ୟାକୁଡ଼ି ଯେଉଁ ତାଳମୂଳ	।	ପଇତା ପତ୍ର ଆବର ତ୍ରିପଳ ।

(୧) ଖ ପୋଥି - କ୍ଷେପିବ

(୨) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ - ପଥୁ କରିବ ଯେତେବେଳେ ଭାବ । ତହିଁକି ବ୍ୟାଜନ ପିତା ସଞ୍ଚାତ ।

ମାଡ଼େ କେଖାଏଁ ତିନିଠାରୁ ଆଣି	ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ କରିବ ପାଣି ।
ଏ ରୂପେ ପାଞ୍ଚନ କରିବ ଯେହୁ	ଏଥକୁ ପରୀକ୍ଷ ପିତ୍ତଳି ମହୁ ।
ଏହି ପ୍ରକାରେ ତିନିଦିନ ଦେବ	ଏଥକୁ ଯେମନ୍ତ ପଥୁ ବିହିବ ।
ଶାଗ ଆମ୍ବିଲ ବିବର୍ଜିତ ତାଣ	ଖସିକିରା ମାଛ କଳା ବାଉଗଣ
ଏହି ପ୍ରକାରେ ତିନିଦିନ କର	କହେ କୃଷ୍ଣଦାସ ଖଣ୍ଡିବ କ୍ବର ।

ଖ ପୋଥି ରେ ଅଧିକ

ଏକାନ୍ତ ପିତ୍ତଳକୁ ଔଷଧ

ଏକାନ୍ତ ପିତ୍ତଳକୁ ହୁଏ ଯେବେ	ଚହିଲି ଔଷଧ କହିବା ଏବେ
କହ ବ୍ୟାକୁଡ଼ି ଯେ ବାସନ୍ତମୁଦ	ବାଡ଼ିଅଁଳା ଭିମପତ୍ରର ଠୁଳ ।
ଦ୍ରବ୍ୟ କେ ବେନି ମାଡ଼ ତୋଳି ଆଣି	ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ କରିବ ପାଣି ।
ଖଣ୍ଡ ମହୁ ଚହି ପରୀକ୍ଷ ଦେଇ	ଆଦି ପାଞ୍ଚନ ବୋରି ଏହାକୁ କହି ।
ପିତ୍ତଳକୁ ଏ ଔଷଧ ଦେଖେ	ଅରୁଚି ବୃକ୍ଷା ଦୁଇ ଆଦି ଦେଖେ ।
ଧନ୍ୟନ୍ତ୍ର କହିଲେ ଶୁଣ ହୋ ବୈଦ୍ୟ	କୃଷ୍ଣଦାସ କହେ ବ୍ୟାଧି ଖେଦ ।

ମନ୍ଦାଗ୍ନି ଉତ୍ତରକୁ ହିଙ୍ଗୁଆ ଅଷ୍ଟକ

ଆବର କଥାଏ କହିବା ଶୁଣ	ହିଙ୍ଗୁଆ ଅଷ୍ଟକ ଔଷଧ ଗୁଣ ।
ଶୁଣି ପିତ୍ତଳୀ ଯେ ଶ୍ରେଷ୍ଠବ ପୁଣି	ମରିତ କବାଟିରା ଯାକୁ ପୁଣି ।
ଅମମ୍ବୁନାହିକୁ ସତେ ମାଡ଼ କରି	ହିଙ୍ଗୁଆ ଅଷ୍ଟକ ନାମ ଏହାରି ।
ମନ୍ଦ ଅଗ୍ନି କ୍ବର ଆମ୍ବ ଯୁଗ୍ମତେ	ପେଟ ବ୍ୟଥା ପେଟ ଫୁଲା ସହିତେ ।
ଅକାର୍ଷ୍ୟ ସହିତେ ନ ରହେ କେହି	ହିଙ୍ଗୁଆ ଅଷ୍ଟକ ଏତେ ଖଣ୍ଡର ।

ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଅଳୁହି ନାନା ଉତ୍ତରକୁ

ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ ଅଳୁହି ଯେଉଁ ପ୍ରମାଣ	ଚହିଲି ମହିମା କହିବା ଶୁଣ ।
ଶୁଣି ପିତ୍ତଳୀ ଯେ ମରିତ କୁଡ଼	କକଡ଼ା ସୁରଙ୍ଗି କାପଡ଼ ଯଡ଼ ।
ଦୁର୍ଲ୍ଲଭା କବାଟିରା ଆଦି ଭରି	ଏତେ ପଦାର୍ଥ ସମାକରି କୁରି ।
ମହୁ ପରୀକ୍ଷେ ଅବଲୋହ କର	ଏହା ଦେଲେ ଖଣ୍ଡେ ନାନାଦି କ୍ବର ।
ଆମ ଶକିଷମା ଦୁଷ୍ଟର କଥା	ହୃଦୟ ଗରୁ ପେଟ ମୁଣ୍ଡ ବଥା ।
କର୍ଣ୍ଣ ମୂଳିକା ସନ୍ନିପାତ ଦୁଷ୍ଟ	ସନ୍ନିପାତ ଶୁଣି ମୋହନ ।

ପିତ୍ତ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ କୃର

ପିତ୍ତ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ କୃର ଯେବେ ହୋଇ		ତହିଁକି ଓଷଧ ଦେବା କହି ।
ଅନ୍ତରେ କୃର ଜାଗୁଥାଇ ଶୀତ		ତୋଜନ ବେଳେ ନ ରୁଟଇ ଭାତ ।
ଯଦିହିଁ ଭୁଞ୍ଜିବ ନୁହଇ ଜୀର୍ଣ୍ଣ		ଦିନକୁ ଦିନ ଦେହ ହୋଏ ଖର୍ମ ।
ଗରଳୁ ଥାଇ ଯେହ୍ନେ ଘଡ଼ ଘଡ଼		ଫରତା ହୋଇ ନ ଛାଡ଼ଇ ବାଡ଼ ।
ବେଳ ବୁଡ଼େ ବ୍ୟାଧି ଘେନଇ କୃର		ଏହାକୁ ବୋଲିକି ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ କୃର ।
ଏଥକୁ ପାଞ୍ଚନ କହିବା ଜାଣ		ପାତଳା ଜିମ୍ବପତ୍ର ତୋଳିଆଣ ।
ତ୍ରିଫଳା ଧନିଆ ପଲତା ପତ୍ର		ଯୁଗତ ।
ବ୍ୟାଧିର ଉଦ୍‌ଯୋଗେ ଏହା ଦେଖୁ		ପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ ଘେନ ଦ୍ରବ୍ୟକେ ଲେଖୁ
ଅଷ୍ଟ ଅବଶେଷ ପାଣିରେ ଭାଗ		ପିଷ୍ଟକି ପରୀକ୍ଷେ ପିଇବ ବେଗ ।
ସପତାଏ ଏହା ଖାଇବ ଯେବେ		ପିତ୍ତଜୀର୍ଣ୍ଣ କୃର ଖଣ୍ଡିବ ତେବେ ।

ପ୍ରତାପ ମାର୍ତ୍ତଣ୍ଡ ରସ

ପ୍ରତାପ ମାରତଣ୍ଡ ରସର ଶୁଣ		ସୁବ୍ରଧୁ ସାଧୁ ବଦ୍ୟ ଯନେ ଶୁଣ ।
ଗରଳ ମାଡ଼େକ ଘେନିମ ହେଜ		ମହୁରାଦି ମାଡ଼ ତହିଁରେ ବେଗି ।
ଜେପାଳ ଛ ମାଡ଼ ଟାଙ୍ଗଣା ଚାରି		ହିଙ୍ଗୁଳ ଆଠମାଡ଼ ତହିଁ ଭରି ।
ଅଦାରସ କିନ୍ତୁ ମିଶାଇଦେବୁ		ଜମିଳ ରସେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରିବୁ ।
ଯମିଳ ରସ ନ ପାଇବୁ ଯେବେ		ଶୁଣି ପାଣି ଦେଇ ଖଳିବୁ ତେବେ
ଚଣାସମ କରି ବାନ୍ଧିବୁ ବଡ଼ଇ		ସିତଳାରେ ସବୁଥୁବୁ ସଂଯାଡ଼ି ।
ଏଥୁରୁ ମାତ୍ରାଏ ଖାଇଲେ ବଡ଼ି		ନାନାଦି ବ୍ୟାଧିମାନ ଯାଇ ଛାଡ଼ି ।
ପଥୁର୍ହି ସଂଯୋଗ ମନରେ ହେଯ		ଶାଗ ଆମିଳ ଯେ ଆମିଷ ତେଜ ।

ବୈଲୋଚନ ରସ

ଆବରକଥାଏ ଶୁଣ ଉପାମ । ସୁବୁଧ ସାଧୁ ବଦ୍ୟଜନେ ଶୁଣ ।
 ଯେବଣ ପ୍ରକାରେ ହୋଇବ ଗନ୍ୟ । ତାହା କହି ଦେବା ମନରେ ହେୟ ।
 ଶୋଧନ ଉଷ୍ମ ଚାରିଗାଗକ ରସି । ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଗନ୍ଧ ଭାଗେ ତହିଁ ମିଶି ।
 ଶୋଧନ ଲୁହା ପଳେ ତହିଁମାନ । ଟାଙ୍ଗଣା ଭାଗେ ତହିଁକି ଘେନ ।
 ଚିରେ ଦୋରୁଆ ଗିଆଇଲେ ଭଲ । ନୋହିଲେ ଅରଖ ରସରେ ଖଲ ।
 ଶଙ୍ଖ ବୃର୍ଣ୍ଣ ମାଡ଼େ ଭିତରେ ଲାଇ । ଖରାରେ ତାହା ଶୁଖାଇବ ନେଇ ।
 ଶୁଖିଲେ ସେ ମୁହଁ ହାଣ୍ଡିରେ ଭର । ଗଜପୁଟରେ ତତପର କରେ ।
 ହାଣ୍ଡି ମୁହଁରେ ଯେ ପିହାଣ ଗରି । ଜାଳ ଦେଉଥିବ ଅଳପ କରି ।
 ସମଭାଗେ ଯେବେ ହୋଇବ ପାଗ । ତଳରେ ଓହ୍ଲାଇ ଥୋଇବ ବେଗ ।
 ବଇଲୋଚନ ଏ ଅପୂର୍ବ ରସ । ପିସିଳି ପରିଷ୍ଟ ହରିବ ଦୋଷ ।(୧)

ଘୋଡ଼ା ତୁଡ଼ି ରସ

ଘୋଡ଼ା ତୁଡ଼ି ରସ କେମନ୍ତ ଶୁଣ । ସୁବୁଧ ସାଧୁ ବଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ ।
 ରସବିସ ଗନ୍ଧ ଏ ହରିତାଳ । ଡିକଟୁକ ଟାଙ୍ଗଣା ତ୍ରିପଳା ଖାର ।
 ଭୁଞ୍ଜରାଜ ଦୋରୁଆରେ ବାନ୍ଧିବ ବଡ଼ି । ଚଉଷଠୀ ରୋଗ ହରଇ ଘୋଡ଼ାତୁଡ଼ି
 ଗନ୍ଧକ ମହୁରା ପାରୁଆ ରସ । ହରିତାଳ ଟାଙ୍ଗଣା, ତ୍ରିପଳା ଡିକଟୁକ ପିସ
 କନକା ତିନିମାଡ଼ ତହିଁରେ ଭରି । ଭୁଞ୍ଜରାଜ ରସରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ।
 ଚଣା ଗୋଟି ଭାବ ଯେବଣ ମତେ । ଏ ବଡ଼ି ବାନ୍ଧିବ ସେହି ଯୁଗତେ ।
 ଖରାରେ ନେଇ ଶୁଖାଇବ ଆଣ୍ଡେ । ଯତନ କରି ଥୋଇବ କରାଟେ ।
 ଯେଉଁ ଲୋକର ମଜମୁଦ୍ଦ ନୋହେ । ପେଟ ପୁରାଇଣ ଅତିର୍ଣ୍ଣ ହୋଏ ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ

ଏ ବଡ଼ି ଦେଇଣ ନୁହ ବିରସ । ଏହା କହିଲେ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ।

ଅଦାରସେ ତାକୁ ଦେବ ଏ ବଢ଼ି		ଭେଦ ହୋଇବ ଯେ ପ୍ରକୃତି ଛାଡ଼ି
ଅଳ୍ପ ପଥ ତାକୁ ନ ଦେବ ଆଉ		ଖଇ, ଚୂଡ଼ା, ତାଉଳ କରିବ ଯାଉ
ଯେଉଁ ଲୋକ ପେଟରେ ପିଲୋହି ଥାଇ		ଗୋମୂତ୍ରେ ତାହାକୁ ଏ ବଢ଼ି ଦେଇ ।
ଚିନିଗୁଡ଼ ତହିଁ ପରାସ ଦେବ		ଗୁଆ ପ୍ରମାଣେ ବଢ଼ି ବାନ୍ଧିଥିବ ।
ଚଉଦ ଦିବସ ଖାଇବ ଯେବେ		ପିଲୋହି ବ୍ୟାଧି ଭଲ ହୋଇବ ତେବେ ।
ଏଥକୁ ପଥ ଯେ ତବତ ଭାତ		ବେଞ୍ଚନ କରିବ ପିତା ସଂଯାତ ।
ଅଳ୍ପପ ଝରକୁ ଶୁଣିରେ ଦେଇ		ଯେତେବେଳେ ଦେହ ଶଉଚ ହୋଇ
ବଢ଼ି ଭଣରେ କହିବା ବାରଣ		ପଥ କରିବ ଧନିଆ ପାଞ୍ଚନ ।
ବାତଝର ଯେବେ ମୁଣ୍ଡରେ ଥାଇ		ତୁଣ୍ଡରେ ପାଣି ଯେ ବହୁତ ଥାଇ
ତେମତ ମଜୁକୁ ଏହି ବଢ଼ିକା		ତପତ ପାଣିରେ ଖଲିବ ଏକା
ପିସ୍ତଳି ପାଞ୍ଚ ତିନା ତହିଁରେ ଭରି		ପାଞ୍ଚନ ବିହିବ ଯତନ କରି ।
ତହିଁକି ପଥ କହିବାକ ବୋଧ		ତପତ ଭାତକୁ ତପତ ଦୁଧ ।
ଶାଗ ଆମିଳ ବିବର୍ଜିତ ବିଧି		ଏତେ ବାତ ଝର ହୋଇବ ସାଧୁ ।
ଯେବଣ ଲୋକର ବଥାଇ ପେଟ		ଆମ ଗୁଳ୍ମମ ଯେ ନାନା ଉଦ୍‌କଟ ।
ଏଥର ସଙ୍ଗତେ ମରିତ ପଳି		ତପତ ପାଣି ମୟାକରେ ଗୋଳି
ଦଶ ଦିନ ଯେବେ ଖାଇବ ବଢ଼ି		ଆମ ଗୁଳ୍ମମ ବ୍ୟାଧି ଯିବ ଛାଡ଼ି ।
ଏକାନ୍ତରେ ଯେବେ ପେଟ ବଥାଇ		ମରିତ ସଙ୍ଗତେ ଏ ରସ ଖାଇ
ମୟ ଅଗ୍ନି ଝର କରଇ ଯାକୁ		ପାନ ସଙ୍ଗତେ ଖୁଆଇବ ତାକୁ
ଯେଉଁ ଲୋକକୁ କରୁଥାଇ କାଶ		ତାହାକୁ ଏବଣ ବିହିବ ରସ
କେସରଦା ଗଛ ପତର ଆଣି		ମରିତ ସାତ ଗୋଟା ଦେବ ଗଣି,
ବଢ଼ି ମାତରାଏ ତହିଁରେ ଭରି		ତୋବାଇ ଖାଇବ ଯତନ କରି ।
ନିରାମିଷ ପଥ ତବତ ଭାତ		ଯେଉଁବାଗେ ବ୍ୟାଧି ହୋଇବ ହତ ।
ଆମ ବାତ ବ୍ୟାଧି ଯାହାକୁ ଯଡ଼ି		ବେଗୁନିଆ ରସେ ଦେବ ଏ ବଢ଼ି ।
ପେଟଫୁଲାକୁ ପିସ୍ତଳିରେ ଦେବ		ମରିତ ସାତଗୋଟା ତହିଁ ଥିବ ।
ଶୁଣି ତିନାକେ ମାତର ଏ ରସ		ଯେଉଁ ରୂପେ ବ୍ୟାଧି ହୋଇବ ନାଶ

ଧନିଆ ଭରିଣ ପରାନ୍ଧ ଶୁଣି । ପଥ କିସ ଯୋଗ ଏମନ୍ତ ସେତି ।
 ଘୋଡ଼ା ଚୋଡ଼ା ରସ ଏମନ୍ତ ଗୁଣ । କୃଷ୍ଣଦାସ କହେ ସୁଜନେ ଶୁଣ ।

ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦେ ଅଞ୍ଜନ

ଶୁଣ ସୁବୁଧ ସାଧୁ ବଦ୍ୟଜନ । ଚକ୍ଷୁକୁ ଅଞ୍ଜନ କହିବା ଶୁଣ ।
 ହରିତକ ମଞ୍ଜି ମାଡ଼େ ନିର୍ମାଣି । ବାହାଡ଼ା ମଞ୍ଜି ସମ ମାଡ଼େ ଆଣି
 ମଣିସିକ ରୁ ମାଡ଼େ ତହିଁ ଭରି । ତିନି ଓଷଧ ସମଭାଗ କରି ।
 ଶିଳରେ ଚୁରି ଛାଣି(୧) କରି ଥୋଇ । ଛାଗଳ ଦୁଧରେ ଖଲିବ ନେଇ
 ଖରାରେ ଶୁଖାଇ ବାନ୍ଧିବ ବଡ଼ି । ଯେଉଁ ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରଳ ଥିବ ପଡ଼ି
 ମହୁ ପରାନ୍ଧେ ଯେ ଏ ବଡ଼ି ଖଇ । ଲୋଚନେ ରଞ୍ଜିଲେ ହୋଇବ ଭଲ ।
 ଲୋଞ୍ଜରା ଚକ୍ଷୁ ହୋଇଥିବ ଯାର । ପାଣିରେ ଖଲିବ ଏ ବଡ଼ି ସର
 କଲ୍ଲକ ପ୍ରାୟେ କରି ଯେବେ ଘେନି । ନିର୍ମଳ ହେଇବ ଲୋଚନ ବେନି
 ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦେ ବଡ଼ି ଏ ଦିବ୍ୟ ରସ । ଓଷଧ ଗଣେ ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ।

ତେର ସନ୍ନିପାତକୁ

ସୁବୁଧ ସାଧୁ ବଦ୍ୟମାନେ ଶୁଣ । ତେର ସନ୍ନିପାତ କହିବା ଶୁଣ
 ଅତିକା ଦତିକା କଷ କୁବୁଜ । ଜିଭ୍ୟା କର୍ଣ୍ଣମୂଳ ସହିତେ ହେଜ ।
 ଗୁରୁତେଜ ଦାରାନ୍ଧ ସନ୍ଧିକ ନାମ । ସିତାଞ୍ଜ ସନ୍ନିପାତ ଚିତ୍ତକ୍ରମ ।
 ଭଗ୍ନନେତ୍ର ଅଭିମାନକୁ ଭରି । ପ୍ରଳାପ କରନ୍ତି ତିଷ୍ଠା ଆଦି କରି ।
 କୁମିଣା(୨) ସନ୍ନିପାତ ତହିଁକି ଲାଗ । ଏତେ ସନ୍ନିପାତ ଦେହକୁ ରୋଗ ।
 ଏଥୁ ଭିତରେ ଅଛି ଭଲ ମନ୍ଦ । ଶୁଣ ବଦ୍ୟଜନେ ଫେଡ଼ିବା ଧନ୍ଦ ।
 ଅତିକା ଦତିକା ଭ୍ରମଣି ଚିତ । ସାଧୁ ନୁହନ୍ତି ଏତେ ସନ୍ନିପାତ ।
 କଷ କୁବୁଜ ସନ୍ନିପାତ ଯେହୁ । ଅତି କଷରେ ସାଧୁ ହୋଇ ସେହୁ

(୧) ଖ ପୋଥି - ସମ (୨) ଖ ପୋଥି - କୁମ୍ଭନି

ଗୁରୁଦାହି ସନ୍ନିପାତକୁ ଡରି		ଏ ବ୍ୟାଧି କଲେ ମନୁ ଯାଇ ମରି ।
ଅଙ୍ଗକଷଣ ମତିଭ୍ରମ ହୋଏ		ମୁଖ ଦିଶଇ ହଳଦିଆ ମୟେ ।
ନାସାରେ ପବନ ବହଇ ହେକୁ		ଅବଶ୍ୟ ମରଇ ଏମନ୍ତ ମନୁ ।
ହରିବିନ୍ଧା କାମି ସମତୁଳ ଧରି		ନାଗବହନୀ ଦେଇ ଯାଇ କରି
ଦଶଗୁଣେ ଲାଜି ବୁଲାଇ ଯେବେ		ସିଦ୍ଧରସମୁତ୍ କହିଲେ ତେବେ ।
ଘୃତ ମହୁ ସାକର ସଙ୍ଗତେ ରଞ୍ଜି		ସୋରିଷ ପ୍ରମାଣେ ଅଦାରସେ ଗୁଞ୍ଜି
ମୁଦ୍ର ଜାଣି ଯେବେ ଧାନେକ ଦେସି		ମଲାର ଜୀବନ ତେବେ ନେଉଟି ଆସି ।

ରସରାଜରସ

ଏ ରସ କଥା ଏ ପ୍ରତି ବିଧାନ		କହିବା ଶୁଣ ବଦ୍ୟଜନମାନ ।
ରସ ମହୁରା ଦୁଇମାଡ଼େ ଭରି		କାସିମିରା ଗନ୍ଧେକ ମାଡ଼େକ କରି ।
ନାଗ ଯେ ତମା ତହୁଁ ମାଡ଼େ ଭର		ଚିତାମୂଳରୁ ମାଂଡ଼େକ ଭର ।
ଲାଙ୍ଗୁଡ଼ ଯେତେ ଜଡ଼ୁକର ଥାଇ		ତାହାକ ପିତରୁ ମାଡ଼େକ ଲାଇ ।
ଘୃତ ଯେ ଘିଅ ତହୁଁ ମାଡ଼େ କର		ମହୁରା ମାଡ଼େକ ତହିଁରେ ଭର ।
ସବୁପଦାର୍ଥ ସମଭାଗ କରି		ମହୁରା ମାଡ଼େକ ତହିଁରେ ଭର ।
ଫେଡ଼ି କହୁଅଛି ଔଷଧ ଧରି		ଏ ରସ ସୋରିଷ ସମାନେ ବାନ୍ଧି ।
ବାନ୍ଧିବ ଅଦାରସ ଘେନି ବଡ଼ି		ସନ୍ନିପାତ ଯିବ ଦେହରୁ ଛାଡ଼ି ।
ବଳିଆର ଯେବେ ଦେଖୁଛ ରୋଗ		ଧାନେ ପ୍ରକାଶେ ସେ କରିବ ଯୋଗ ।
ଏ ବଡ଼ି ନାମ ରସରାଜ ହୋଇ		ସ୍ବର୍ଗରୁ ଅଶ୍ବିନୀ କୁମାର କହି ।

ଚିନ୍ତାମଣି ରସ (୧)

ଏଥୁ ଉତାରେଣ କହିବା ଯିବ		ଚିନ୍ତାମଣି ନାମ ଏ ବଡ଼ଇ ରସ
ରସ ଗନ୍ଧକ ଅନ୍ତ୍ର ହରିତାଳ		ସାତି ସଉତ ଯେ ଟାଙ୍ଗଣା ଖାର ।

(୧) ଓ ପୋଥିରେ ଚିନ୍ତାମଣିରସ ନାହିଁ ।

ପାଞ୍ଚରସ ଦେଇ ଆସିବ ଭର		ସକଳ ବ୍ୟାଧି ଚିତାମଣି ହର ।
କାଶଶ୍ୱାସ ଆସି ସକଳ ଯାଇ		ମନୁ ନ ଯାଣଇ କେମନ୍ତେ ଖାଇ ।
ଅରୁଚି ରାଚଇ ଭୋଜନେ ସୁଖ		ଦୋଷ ସନ୍ନିପାତ ହରଇ ଦୁଃଖ ।
ଚକ୍ଷୁ ମୁଖ ରୋଗ ନାକ ଆର ଯିବ		ମୂଳକୁ ହରଇ ଏ ଦିବ୍ୟ ରସ ।
ଏ ରସ ଯେଉଁ ଭାଗେ ବନ୍ଧା ହୋଇ		ତହିଁକି ଔଷଧ ଦେବାକ କହି ।
ରସ ମହୁରା ଯେ ଗନ୍ଧକ ତିନି		ହରିତାଳ ରସ ଦୃଶକୁ ଘେନି ।
ସଉତ, ଟାଙ୍ଗଣା ଓ ବିଟକୁଣା		ଭୋଟ ସାବଳୀ ଯେ ସକଳ ପୁଣ ।
ଲୁଣରେ ହୋଇବ ଏ ଚାରିପଦ		ମାଡ଼େ ମାଡ଼େ ଘେନ ସବୁ ଔଷଧ ।
ଜୟିବ ରସରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି		ଏ ବଡ଼ି ବାନ୍ଧିବ ଯେସନେ ବିରି ।
କାଶ, ଶ୍ୱାସ ଆଦି ସକଳ ନାଶେ		ଅଗ୍ନିଜାତ ହୋଇ କ୍ଷୁଧା ହିଁ ବସେ ।
ବାସଙ୍ଗ ବକଳ ବାଟିଣ ଭରି		ଏ ବଡ଼ି ନେବ ଅନୁପାନ କରି ।

ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ର ରସ

ଆବର ଔଷଧ ଶୁଣ ଉପାମ		ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ର ରସ ନାମ ।
ରସରୁ ଭାଗେ ଗନ୍ଧକରୁ ଭାଗେ		ହରିତାଳ ଭାଗେ ତହିଁରେ ଲାଗେ ।(୧)
ହେଙ୍ଗୁଳ ମଣି ସିଳସମ କରି		ତୁଟିଆ ମିଶା ଖପରକୁ ଭରି ।
ବଙ୍ଗ ଭସ୍ମ ଲୋହ ଭସ୍ମ ଆବର		ରୂପା ଭସ୍ମ ମୂଳେ ରସ ସିନ୍ଦୂର ।
ଟାଙ୍ଗଣା ଭାଗେ ଶିଳାଜତୁ ଦୁଇ		ସୁବର୍ଣ୍ଣ ଭସ୍ମରୁ ଭାଗେକ ଲାଇ ।
ରସାଞ୍ଜନ ତହିଁ ଭିତରେ ଭର		ଏତେ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ଭାଗେ ଭାଗେ କର ।
ଦାରୁ ବାରତାଗ ପ୍ରବାଳ ଷୋଳ		ଆଠଭାଗ ତହିଁ ମହୁରା ଗୋଳ
ମାଛପିତ ଭାଗେ ମିଶାଅ ଏକ		ମଗର ପିତ୍ତରୁ ଭାଗେକ ଭର ।(୨)

(୧) ଖ ପୋଥି - ରସରୁ ଭାଗେ ହରିତାଳ ଭାଗେ ।	ହିଙ୍ଗୁଳ ମଣିଶିଳା ଭାଗେ ଭାଗେ
ତୁଟିଆ ମିଶା ଖପରକୁ ଭରି ।	ଏତେ ଔଷଧ ସମକମ୍ପ କରି ।
(୨) ଖ ପୋଥି - ମର୍ଦ୍ଦନ ପିତ୍ତରୁ ଭାଗେ ତହିଁକି ।	ମୟୂର ପିତ୍ତରୁ ଭାଗେକ ଲେଖ ।
ଜୁମ୍ଭାର ପିତ୍ତ ବୋବାପିତ୍ତ ବେନି ।	ଏତେ ପିତ୍ତରୁ ଭାଗେ ଭାଗେ ଘେନି ।

କୁମ୍ଭାଟୁଆ ପିତ ବୋଦା ପିତ ବେନି		ନାନା ପିତରୁ ଭାଗେ ଘେନି ।
ଏହାସବୁ ଏକ କରି ଘାଣିବ		ପଞ୍ଚକୁଳ ପାଣି ତହିଁ ବାଟିବ ।
କୃଷ୍ଣ ତୁଳସୀରୁ ଦୋରୁଅ ଆଣିବ		ଚିରାଜତା ଦୋରୁଅ ଖଳିବ ପୁଣି ।
ପାନ ରସ ଅଦାରସ ପ୍ରକାରେ		ପୁଣି ଖଳିବ ବେଗୁନିଆ ଦୋରୁଅରେ ।
ଲହ ଲାଙ୍ଗୁଳିଆ ଦୋରୁଅ ଆଣି		ତହିଁରେ ପହରେ ଖଳିବ ପୁଣି ।
ଏଥକୁ ସଂଶୟେ ଫେଡ଼ିବା ଧରି		ସୋରିଷ ପ୍ରମାଣେ ଏ ବଡ଼ି ବାନ୍ଧି ।
ବ୍ୟାଧି ଅନୁକର୍ମେ ମଳୁକୁ ଦେବ		ବୁଝିମଣି ସ୍ବାତି କରୁଣ ଥିବ ।
ଅନନ୍ତ ସମୁଦ୍ର ଏ ନାମ ରସ		ସକଳ ବ୍ୟାଧିକି କରଇ ନାଶ ।
ବିଚିତ୍ରବାଡ଼ି ହୋଇଥିବ ଯାକୁ		ପଇକ୍ ପାଣିରେ ଦେବ ତାହାକୁ ।
ପଇକ୍ ପାଣି ନ ମିଳିବ ଯେବେ		ଥୁରି ତୋଡ଼ାଣିରେ ଦେବାକ ତେବେ ।
ପିତ ଶଳିଷମା ଯା ଦେହେ ଥିବ		ମହୁ ପିନ୍ଧିଜାରେ ଏ ରସ ଦେବ ।
ବାତ ଶଳିଷମା ଯହିଁ ପ୍ରକାଶ		ଲବଙ୍ଗରେ ଦେବ ଏ ଦିବ୍ୟ ରସ ।
ପୋଖଡ଼ିକୁ ଅଦାରସରେ ଦେଇ		ନୋହିଲେଣ ଚିତାମୂଳରେ ଖାଇ
ନୋହିଲେ ବେଗୁନିଆ ଦୋରୁଅରେ		ବ୍ୟାଧି ଛାଡ଼ିଯିବ ଏତେ ପ୍ରକାରେ
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ		ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଓଷଧ ଭଣେ ।

ତାରେକ ରସ

ତାରେକ ରସ ଯେଉଁ ଭାବେ ହୋଇ		ତହିଁକି ଓଷଧ ଦେଉଛି କହି
ଗନ୍ଧକ ମଣିସିଳ ପାରା ରସ		ତୁଟିଆ ମହୁରା ଟାଙ୍ଗଣା ଯିବ
ଅଭର ଭସ୍ମ କୋହ ଭସ୍ମ ଦୁଇ		ରସ ସିନ୍ଦୂର ଯେ ମାଡ଼େକ ହୋଇ
ଦାରୁ ତିନିମାଡ଼ ଗରଜ ତାରି		ରୋହି ପିତ ମାଡ଼େ ତହିଁରେ ଭରି ।
ଯେତେକ ଓଷଧ କହିଲେ ବର୍ଣ୍ଣ		ସବୁଠାରୁ ମାଡ଼େ ମାଡ଼େକ ଘେନ
ମଇଁଷି ପିତରେ ଖଳିବ ବାଡ଼ି		ଅଦାରସ ଦେଇ ବାନ୍ଧିବ ବଡ଼ି ।
ନୋହିଲେ ଚିତାମୂଳ ଦୋରୁଅରେ		ବଡ଼ ଜିରା ଯେହ୍ନେ ସେହି ପ୍ରକାରେ ।
ଚକ୍ଷୁ ରୋଗକୁ ତ୍ରିକୂଟରେ ଦେଉ		ହିଞ୍ଜଳ ରସରେ ପୋଖଡ଼ା ଖାଇ ।

ବାତ ଶକ୍ତିଷମା ଯହିଁ ପ୍ରକାଶ । ଲବଙ୍ଗରେ ଦେବ ଏ ଦିବ୍ୟ ରସ ।
 ଜଳା ସନ୍ନିପାତ ଯାହାକୁ ହୋଇ । ଚତୁ ଯାତକରେ ଏ ବଡ଼ି ଦେଇ ।
 ପିତ ଦୋଷକୁ ମହୁ ଘେନି ଖାଇ । ବାଡ଼ି ଲୋକକୁ ତୋଡ଼ାଣିରେ ଦେଉ
 ପୋଖରୀ କି କାଞ୍ଚି ପାଣିରେ ଭରି । ତାରେକ ରସ ଏତେ ବ୍ୟାଧି ହରି ।

ପ୍ରତାପ ଲକ୍ଷେଶ୍ଵର ରସ

ପ୍ରତାପ ଲକ୍ଷେଶ୍ଵର ଯେଉଁ ଭାବେ । ତହିଁର ମହିମା କହିବା ଏବେ ।
 ପାରୁଅରସରୁ ଷଡ଼ ଭାଗ କରି । ସର୍ପ ଗରଳ ଦୁଇ ଭାଗ କରି ।
 ମହୁରା ଛଡ଼ ଭାଗ ହୋଇବ ଯେତେ । ଗନ୍ଧକ ତହିଁରେ ଭରିବ ତେତେ
 ମଣିଷିଲରୁ ଦୁଇଭାଗ ଭରି । ହରିଡାଳ ତହିଁ ଦ୍ଵିଭାଗ କରି ।
 ଟାଙ୍ଗଣା ବେନି ତମାଭାସ୍ତ୍ର ତିନି । ମଗର ପିତ ଦୁଇଭାଗ ଘେନି ।
 ମାଛ ପିତ ଦ୍ଵି ଭାଗ କର । ମଇଁଷି ପିତ ଦୁଇଭାଗ ଭର ।
 ବୋଦା ପିତରୁ ଦୁଇଭାଗ କରି । ସମଭାଗ କରି ବାନ୍ଧିବ ବଡ଼ି ।
 ଏଥକୁ ଫେଡ଼ିଣ କହିବା ଧନ୍ୟ । ଚିରାଭତା ରସେ ଏ ବଡ଼ି ବାନ୍ଧ ।
 ଚିରାଭତା ରସ ନ ପାଇ ଯେବେ । ଅଦାରସ ଦେଇ ବାନ୍ଧିବ ତେବେ ।
 ଆବର କଥାଏ କହିବା ଯାହା । ଗୁଞ୍ଜ ପ୍ରମାଣେ ବାନ୍ଧିଥିବ ତାହା
 ଗୋଟିଏ ବିହିବ ଯେଉଁ ମଲୁକୁ । ପାଞ୍ଚ ପଇଡ଼ ପିଆଇବ ତାକୁ । (୧)
 ଗଉଡମ ରଷି ବଚନ ଏହିଁ । ଏଥକୁ ଅପ୍ରତେ ନ କର କେହି ।
 ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥକ ପଦ୍ମ ଚରଣ । ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ପଣେ ଶରଣ ।

କଫକେତୁ ରସ

କଫକେତୁ ରସ ଯେଉଁ ବିଧାନେ । ତାହା କହିଦେବା ଶୁଣ ସୁଜନେ
 ରସ ମାଡ଼େକ ଯେ ଗନ୍ଧକ ଦୁଇ । ମରିଚ ମାଡ଼େ ଯେ ଲବଙ୍ଗ ଲାଇ
 କନକା ଚାରିମାଡ଼ ତହିଁରେ ଭର । ଜମ୍ବିଲ ରସରେ ମର୍ଦ୍ଦନ କଫ

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ : ପରୀକ୍ଷ କରିବ ନବୀତ ପଣା । ବଇଦ ହୋଇଣ ନୋହିବ ବଣା ।

ଫେଡ଼ି କହୁଅଛି ଔଷଧ ସହି		ଗୁଞ୍ଜ ପ୍ରମାଣରେ ଏ ବଡ଼ି ବାଛି (୧)
ପିର ଶକ୍ତିମା ଯହିଁ ପ୍ରକାଶ		ଲବଙ୍ଗ ଘେନି ଖାଇ ଏ ରସ ।
ବାହୁତ ପୁଅକୁ କଲେଟି ଭର		ଏ ବଡ଼ି ଦେବ ଅନ୍ତାତି ଦୋରୁଅର ।
କପ କେତୁ ରସ ଏତେକ ଶୁଣ		ସୁବୁଧ ସାଧୁବଦ୍ୟ ଜନେ ଶୁଣ ।

ମହରା ଅଷ୍ଟକ

ମହରା ଅଷ୍ଟକ ଏ ମଣିସିକ		କକଡ଼ା ଶୃଙ୍ଗୀକୁଢ଼ ଘେନି ମନେ ବିଚାର
ଏତେ ପଦାର୍ଥ ଘେନି ଶୁଖାଇ ତୁର		କନାରେ ଛାଣି ମାଲପାରେ ଭର ।
ଖଜିକୁ ସୋରିଷ ମାଲପା ଘେନି		ଖରାରେ ଦେବୁ ଦିନା ଦୁଇତିନି ।
ଦେହରେ ଏହାଯେ ଲୋପନ କର		ଚମଦଳା ଯାତୁ ବିହିଷ୍ଠି ତୁର ।

ଦୁର୍ଗା ଅନ୍ତରସ ଧାତୁକାଦି ଚୂର୍ଣ୍ଣ

ଶୁଣ ସୁବୁଧ ସାଧୁ ବଦ୍ୟଜନ		ଏବେ କହିବା ଧାତୁକାଦି ଚୂର୍ଣ୍ଣ
ଧାତୁକା ଫଳ ଯେ ଅତୋସି ବେନି		ମୁଆ ବେଲସୁଷା ଧନିଆ ତିନି ।
ଶୁଣି ବଡ଼ ଜିରା ଯିଅଳା ଭରି		କଜାଜିରା ସଯଜ ସହି କରି
ଖଇର ଇନ୍ଦ୍ରଯବ ସୁପିଷକ		ଅକାନବିହି ଯେ ମାଡ଼େକ ମୂଳ ।
ସଇନ୍ଦବ, କୁରୁବେଲି ମୋଚରସ		ଲୋଧ ଯାଇଫଳ ଲବଙ୍ଗ ଯିସ
ସବୁ ଔଷଧ ମାଡ଼େ ମାଡ଼େ କରି		ଖରାରେ ଶୁଖାଇ ଶିଳରେ ତୁରି ।
ଏଥକୁ ଅନୁପାନ ଦେବା କହି		ମନୁକୁ ଏହା ଛେଳିଦୁଧରେ ଦେଇ ।
ଭଣ୍ଡାରସ ପାଣିରେ ଖାଇଲେ ଖାଇ		ନୋହିଲେ ମୁସାକାନି ଦୋରୁଅରେ ଦେଇ ।
ଏତେକେ ହରା ଅତିସାର ଯାଇ		ରକତ ବାଡ଼ି ଆଦି ଭଲ ହୋଇ ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ

କପ ଶକ୍ତିମା ଯା ଦେହେ ଥାଇ । ବାସଙ୍ଗ ରସରେ ଏ ବଡ଼ି ଦେଇ ।

ବାଲେକ ଚତୁର୍ଥୀ

ଆରେକ ଔଷଧ କହିବା ଏବେ । ବାଲେକ ଚତୁର୍ଥୀ ଯେବଣ ଗାବେ ।
ଯାଇପକ ମାଡ଼େ ଅତୋସି ବେନି । ମୁଥା ଟାଙ୍ଗଣା ଇନ୍ଦ୍ରଯବ ଘେନି
କକଡ଼ା ଶୁଙ୍ଗୀ ଅଗର ଖଇର । ଏ ସାତମାଡ଼ ଏକ କରି ତୁର
ବାନ୍ତୁତ ପୁଅକୁ ମହୁରେ ଦେଇ । ଏତେକେ ଅତିସାର ଭଲ ହୋଇ ।

କଣ୍ଟୁରୋଗକୁ ଔଷଧ

କଣ୍ଟୁରୋଗ ହୋଏ ଯେମନ୍ତେ ସାଧ । ତହିଁକି କହିବା ବିଦ୍ୟ ଓଷଧ ।
ମଣିସିକ ମାଡ଼େ ଗନ୍ଧକ ବେନି । କୁଡ଼ କଳାଜିରା ଜିରାକୁ ଘେନି ।
ଖରାଇ ଶୁଖାଇ ଶିଳରେ ତୁର । ସୋରିଷ ମାଲପା ତହିଁରେ ଭର
ଅଷାଢ଼ ସ୍ୱରାରେ ନଗାଇ ଦେଇ । କାନ୍ଥ କଣ୍ଟୁ ରୋଗ ଏତେକେ ଯାଇ

ଅଗ୍ନିମୁଖା ତୃଷ୍ଣ

ଅଗ୍ନିମୁଖା ତୃଷ୍ଣ ଯେଉଁ ଓଷଧ । ତାହା କହିଦେବା ଶୁଣରେ ବଦ୍ୟ
ଶୁଣି ପିତ୍ତକି ଯେ ବିଡ଼ଙ୍ଗ ତିନି । କରଞ୍ଜ ମୂଳ ପାଞ୍ଚମାଡ଼ ଘେନି ।
ଅଭୟା ପାଞ୍ଚମାଡ଼ ତହିଁରେ ଭରି । ପାଞ୍ଚ ପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ ସବୁହିଁ କରି ।
ଖରାରେ ଶୁଖାଇ ଶିଳରେ ତୁର । ଏଥକୁ ଏବେ ଅନୁପାନ କର ।
ସାକରେ ଖାଉ କି ମହୁରେ ଖାଉ । ଆମ୍ବବାତ ପିତ ନ ଥିବ ଆଉ ।
ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ଦ ଅଗ୍ନି ଶ୍ୱାସ କାଶ । ଅରୁଚି ସ୍ଥୁଳ ଶୋଥ ଯାଇ ନାଶ
ଏତେକେ ବ୍ୟାଧି ଏଣେ କ୍ଷୟ ଯାଇ । ଅଗ୍ନିମୁଖା ତୃଷ୍ଣ ଏହାକୁ କହି ।

କଟିଶୂଳକୁ ଓଷଧ

କଟିଶୂଳ ବ୍ୟାଧି ଯେବଣ ଶୁଣ		ତହିଁକି ଓଷଧ କହିବା ଶୁଣ ।
ଚିତାମୂଳ ତ୍ରିପଞ୍ଚା ବିଢ଼ଙ୍ଗ		ଦାରୁ ହଳଦୀ ଦେବଦାରୁ ସଙ୍ଗ ।
ସରଳ ପୁରୁଣି ଶୁଣି ଉପାମ		କଟୁକା ରୋହିଣୀ ମଞ୍ଜୁ ଭୂଇଁ ଜିମ୍ବ ।
ଭାଲିଆ ଦଣ୍ଡ ଚିନା ତହିଁରେ ଭରି		ଏତେ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ମାଡ଼େକ କରି
ଆହୁରି ଏଥକୁ କର ଓଷଧ		ଜୁଆଣି ପାଞ୍ଚମାଡ଼ ତହିଁରେ ସନ୍ଧ ।
ହେଙ୍ଗୁଳ ଚାରିମାଡ଼ ସଇନ୍ଧବ ଚାରି		ଶୁରାଖାର ଯବଖାର କୁ ଭରି ।
ବେତମୂଳ ବଟସଉତ ଗାଡ଼		ସାତଦ୍ରବ୍ୟରୁ ଚାରି ଚାରି ମାଡ଼ ।
ଚାଇକାଠ ବେନି ମାଡ଼ ପୁରାଇ		ତ୍ରିକୂଟରେ ତିନିମାଡ଼ ପୁରାଇ ।
ପରାନ୍ଧ ଦେବା ଦସମାଡ଼ ମୂଳେ		ରସୁଣ ଘେନି ବେନିମାଡ଼ ପୁଲେ ।
ଖରାରେ ଖୁଖାଇ ଶିଳରେ ତୁର		କନାରେ ଛାଣି ରସୁଣରେ ଭର
ରସୁଣ ଓଷଧ ପେଷିବ ସବୁ		କତୁଆ ମାଲପାରେ ମିଶାଇଦେବୁ ।
ଯଦି କରି ଥୋଇ ବାନ୍ଧିବ ଗୁଳି		ଗୋଟିଏ ଲେଖାଏଁ ଖାଇବ ହୁଳି ।
ଅନ୍ଧବାତ ରୁଦ୍ରବାତ ହୋଇବ ସାଧୁ		ଶୋଥ ସୁଶ୍ରୁତା ଗୁଳ୍ମମ ବ୍ୟାଧୁ ।
ପାଣ୍ଡୁର କାମଳ ହୃଦୟ ବ୍ୟଥା		ତୃଷା ଆଦି କରି ଖଣ୍ଡକ ଯଥା ।
ପଥକି ତବତ ଭାତ କରିବୁ		ଶାଗ ଆମିଳ ବିବର୍ଜିତ ସବୁ ।

ତାଳିଶ୍ୱାଦି ଦୂର୍ଘ

କାଶକୁ ଔଷଧ ଦେବା ଯାହାକୁ		ତାଳିଶ୍ୱାଦି ଦୂର୍ଘ ବୋଲି ଏହାକୁ
ତାଳିସି ପତ୍ରରେ ଶଣି ମରିତ		ପିସ୍ତଳି ଗୁଡୁତେକ ଅଳାଇବ ।
ଏତେ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ମାଡ଼େ ମାଡ଼େ କରି		ତିରିଶି ମାଡ଼ ଯେ ଶାକର ଭରି ।
ଖରାରେ ଖୁଖାଇ ଶିଳରେ ତୁର		କନାରେ ଛାଣିଣ ଯତନ କର ।
ଏଥକୁ ସଂଶୟ ପେଡ଼ିବା ଛନ୍ଦ		ମହୁ ଘିଅ ଦେଇ ମୋଦକ ବାନ୍ଧ ।

ବାତପିର ଶକ୍ତିଷମାରେ କାଶ		ଏତେକେ ବ୍ୟାଧି ସେ କରଇ ନାଶ ।
ପାଣି ନ ଲାଗଇ ଯେମନ୍ତ ପୁଣ		ତହିଁକି ଓଷଧ କହିବା ଗୁଣ
ଶୁଣି ହରିଡ଼ା ସଜସବ ଲୁଣ		ଚିରାଇତା ଘେନି କର ଉପାମ ।
କାଶ ଶ୍ବାସ ଜର ସବୁ ହି ଯାଇ		ପେଟ ନ ଜାଣଇ କେତେକ ଖାଇ ।

ଲବଙ୍ଗାଦି ଦୂର୍ବ

ଆବର କଥାୟେ ଶୁଣ ଉପାମ		ଲବଙ୍ଗାଦି ଦୂର୍ବ ଏହାର ନାମ
ଲବଙ୍ଗ ଗଣେକ ତୁଲ୍ୟ ବା ପୁଲ		ଜିରା ତନ୍ତନ ନୀଳ ଉତ୍ପଳ
ତଗର ପାଦ ଯେ ପିତ୍ତଜି ଭରି		ପଦ୍ମକେଶ ଶୁଣି ଆଦି କରି ।
ନାଗେଶ୍ବର କୁରୁକେଲି ଯେହୁ		ସବୁ ବାସ ଘେନି ଏ ଜାତ ମହୁ ।
ଖୁରକୋଳି ଯେଉଁ ଭାର୍ଗବ ମୁଥା		କୁଞ୍ଜକେଶର ବା ତାଳମୂଳୀ ଯଥା ।
ଦଣ୍ଡି ପହୋଇା ଯେ ରସ ସିନ୍ଦୂର		ଶାକର ମହୁ ଯେ ତହିଁରେ ଭର ।
ଏତେ ଦ୍ରବ୍ୟରୁ ମାଡ଼େ ମାଡ଼େ କରି		ବତିଶମାଡ଼ ଯେ ସାକର ଭରି ।
ଶୁଖାଇ କରି ଦୂର୍ବ କର ସବୁ		ବ୍ୟାଧି ଅନୁକ୍ରମେ ମଳୁକୁ ଦେବୁ ।
ଯେତେକ ବ୍ୟାଧି ଏ କରଇ ନାଶ		ତାହା କହିଦେବା ଶୁଣ ସନ୍ଦେଶ ।
ଅତିସାର ହଟା ଦୁର୍ବଳ ଯେହୁ		ମଳାଗ୍ନି ଜୀର୍ଣ୍ଣ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ହିଁ ଆଉ ।
ଶୂଳ କାଶ ଶ୍ବାସ ଅରୁଚି ଯାଇ		ପେଟ ବଥା ଆଦି ନ ଥାଇ କେହି ।
ପେଟ ପୁଲି ଥାଇ ପିତ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ		ସବୁ ହରଇ ଲବଙ୍ଗାଦି ଦୂର୍ବ ।
ସରସନା ଏକା ଯେଉଁ ଭାବେ ହୋଇ		ଶୁଣ ବଦ୍ୟ ଜନେ ଦେଉଛି କହି ।
ରକତ ଚିରାଇତା ମାଡ଼େକ ମୂଳ		ହରିଡ଼ା ଯଅଁଳା, ବାହାଡ଼ା ପଳ ।
ଗନ୍ଧକ ବିଡ଼ଙ୍ଗ ହେଙ୍ଗୁଳ ଭାବ		ଗନ୍ଧ ଶୁଙ୍ଖା ଘେନି ଏ ଇନ୍ଦ୍ରଯବ ।
ପଞ୍ଚ ଲୁଣ ଘେନି ହେଙ୍ଗୁଳ ଅଟ		ଗୃହ୍ୟର୍ମ ମୂଳେ ଆବର ବଟ ।
ଘନ ପ୍ରପଞ୍ଚ ରସ ମିଶାଇ		ଗନ୍ଧ ପିପଳା ମାଡ଼େ ମୂଳେ ଦେଇ ।
ଝାଡ଼ କାକୋଳ ଯେ ବିସେଯେ ଗାଡ଼		ତ୍ରିକୂଟ ଭରିବ ଏ ତିନି ମାଡ଼ ।

ମାଡ଼େ ଲେଖାଏଁ ସବୁଠାରୁ କରି	।	ଖରାରେ ଶୁଖାଇ ଶିଳରେ ବୁରି ।
ଝୋଲାଇବା ଘେନି ଛାଣିବୁ ସବୁ	।	ମାଡ଼େ ଲେଖାଏଁ ଯେ ମନୁକୁ ଦେବୁ ।
ଓଷଧ ଖାଇଲା ଉତାରେ ପୁଣି	।	ଚକ୍ରୁଏ ପିଇବ ତବତ ପାଣି ।
ସରସନା ଏକା ଖାଇବ ଯେହି	।	ଓଦରି ରୋଗ ପେଟବଥା ଯାଇ ।
ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ତୁ ପାରୁ ଯେତେକ ଲେଖା	।	ସହୁ ହରଇ ସରସନା ଏକା ।
ଉଷା ଜଳ ପାଣି ଚାଷିବ-ଯେଉ	।	ଧନତ୍ରି ବଚନ ଅଟଇ ଏହୁ ।
ଏ ପାଣି ମହିମା କହିବି କିଏ	।	ନାନା ରୋଗମାନ କରଇ ନାଶ ।
କାଶ ଶ୍ୱାସ ଯେ ଅତିସାର କୁର	।	କଣ୍ଠକୁଷ୍ଠ ବ୍ୟାଧି ପ୍ରମୋହ ହର ।
ମୁଦ୍ରକ ଯେ ଶୋଥ ଆରସା ମୂଳେ	।	ଶିର ରୋଗ କର୍ଣ୍ଣ ରୋଗ ଯୁଗଳେ
ନାସା ରୋଗ ଚକ୍ଷୁ ମୁଖର ବ୍ୟାଧି	।	କମ୍ପ ରୋଗ ପିତ ରୋଗ ହି ସାଧି
ଧାତୁ କ୍ଷୟେ ପେଟ ବଥା ସହିତେ	।	ପେଟ ପୁଚ୍ଛା ଆମ୍ଭ ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ ଯେତେ
ଓସା ଜଳ ପାଣି ଉଷିବ ଯେହୁ	।	ଏତେ ବ୍ୟାଧିକି ନ ଡରଇ ସେହୁ ।

ଛଉକୁ ଔଷଧ

ସୁହୁଧି ସାଧୁ ବଦ୍ୟ ଜନେ ଶୁଣ	।	ଛଉକୁ ଔଷଧ କରିବାପୁଣ ।
ହରିତାଳ ମାଡ଼େ ଯତନ କରି	।	ବୁନ ପାଞ୍ଚଟିନା ତହିଁରେ ଭରି ।
ତୁଆ ପିହାଣ ଗୋଟାକରେ ଯୋଗ	।	ଦୁବରସ ଘେନି ଖଜିବ ବେର ।
ଛଉମାଡ଼ିଥିବ ଯେତେକ ଦୂର	।	ତହିଁରେ ଔଷଧ ଲେପନ କର ।
ତିନି ଦିନ ଲେପ ଆପଣା କାଏ	।	ଏତେକେ ସେ ବ୍ୟାଧି ହୋଇବ କ୍ଷୟେ ।
ଦୁଷ୍ଟ ପୋତା ମୂଳ କୁଆଣି ଦେଇ	।	ମରିଚ ଗୋଟା ସାତ ତହିଁରେ ନେଇ ।
ଲେମ୍ବାଉ ପାଣିରେ ବାଟି ଲିପିଲେ	।	ଛଉ ଭଲ ହୁଏ ଏତେକ କଲେ ।
ଲେମ୍ବାଉ ପାଣି ନ ପାଇବ ଯେବେ	।	କାଞ୍ଜି ପାଣିରେ ବାଟିଦେବ ତେବେ ।
ଏତେ ଛଉରୋଗ ଭଲ ହୁଅଇ	।	ଛଣପୁଲ ଦେଲେ ତେବେ ସେ ଯାଇ ।

ନାନାବାତକୁ

ଆବର କଥାଏ କହିବା ଶୁଣ		ନାନା ବାତବ୍ୟାଧି ଔଷଧ ପୁଣ ।
ଆମ୍ଭବାତ ଗଣିବାତ ଯୁଗତେ		ଏକ ଅଳବାତ ଶୁଦ୍ଧ ସହିତେ ।
ବେଳ ଚାରି ମାଡ଼ ରସତା ଚାରି		ଶତାଭରି ଛତିଅନାକୁ ଭରି ।
ମହତ ତଂକାରି ବଡ଼ ଫଳ କର		ତାଳମୂଳି ଘେନି ଦୁଦୁରା ଚେର ।
ଆବର କୁଣ୍ଡି କେସରଦା ମୂଳ		ଦ୍ରବ୍ୟ କେ ଘେନ ଚାରିମାଡ଼ ତୁଳ ।
ଚାରିପଳ ତହିଁ ନବାତ ଭରି		ଶୁଖାଇ ସବୁ ଗୁଣି କରି ବୁରି ।
କନାରେ ଛାଣିଣ ଥୋଇଣ ଆଉ		ମାଡ଼େ ଲେଖାଏଁ ପ୍ରତିଦିନ ଖାଉ ।
ଏତେକେ ନାନା ବାତ ଯାଉ କ୍ଷୟେ		ଆବର ବାତକୁ ଶୁଣ ଉପାୟେ ।
ଗୁଳୁତ୍ୟାଦି ବ୍ୟାଧି ଯେବଣ ବାତ		ତହିଁ କି କହୁଛି ଔଷଧ ମତ ।
ଗୁଳୁତି ଚାରି ଗୋଛା ଆଣିମ ପୁଲେ		ଗଣିମାନ କାଟି ଛେତିବ ଶିଳେ ।
ପାଣି ନଉତି ଗୋଟାକରେ ଭରି		ରାସଣା ପଲେ ପକାଇବ ବୁରି । (୧)
ଛତାଭରି ଦୋରୁଅରେ ତାହା ଖାଇବ		ଗୁଳୁତି ବାତ ଏତକରେ ଯିବ ।
ଶୁଣି ହରିଡ଼ା ଯେ ମୁଥାକେ ଶୁର		ପାଣି ନ ଲାଗଇ ନାନା ଦେଶର ।
ଧନିତ୍ରୀ ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମର କହେ		ନାନା ବ୍ୟାଧି ପାଣିକି ନ ଥାଇ ଭଲେ ।
ରସ ବିସ ଗନ୍ଧକ ହିଙ୍ଗୁଳ ମିଶି		ସମ ଭାଗ କରି ପିପଲୀ ଶୁଣି ।
ଗୁଳୁ ପ୍ରମାଣେ ଏ ବଡ଼ି ବାନ୍ଧୁ		ଚଉଷଠୀ ରୋଗ ହରଇ କହୁ ।
କ୍ଷୁଧା କରଇ ମହ ଅଗ୍ନି ପାଣି		ବାରମାସରେ ନ ଲାଗଇ ପାଣି ।
ବଦ୍ୟ ଧନ୍ୟନ୍ତ୍ର କହିଲେ ସାର		ଏ ରସର ନାମ ଅଗ୍ନି କୁମାର ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ

ପାଣି ନଉତି ଗୋଟିକରେ ଭର		ତହିଁରେ ଥିବ ସେ ବେନି ପହର ।
ଥର ହେବାର ତ ଚାଣିମ ବାଡ଼ି		ଗୋକୁତି ଛେତା ପକାଇବ କାଢ଼ି ।
ନଉତି ଭିତରେ ରହିବ ଯାହା		କନାରେ ଥାପି ଯେ ଘେନିମ ତାହା ।
ସମୁଦ୍ର ଫଳ ଦଶଗୋଟା ବୁର		ମରିଚ କରି ସେତହିଁରେ ଭର ।
ରାସଣା ପଲେ ତହିଁରେ ପଡ଼ିବ		ଛତାବରି ଦୁରୁଅରେ ଖାଇବ ।
ନୋହିଲେ ଛାଗଇ ଦୁଷ୍ଟରେ ଖାଉ		ଗୁଳୁତ୍ୟାଦି ବାତ ଏମତେ ଯାଉ ।

ଆବର କଥାଏ କହିବା ପୁଣି		ବିଶୁତି ବାଡ଼ିର ମହିମା ଶୁଣ ।
ପିତା ଅଙ୍ଗାରୀ ହୋଇଥାଇ ନିଅତ		ଶ୍ରୀହୀନ କରି ଭୁଞ୍ଜଇ ଭାତ ।
ନିଶା ଅର୍ଦ୍ଧେ ହୋଇ ଶିରୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ		ତହିଁରୁ ବିଭାଜ ହୁଅଇ ଅଙ୍ଗ ।
ବାଡ଼ି ଅଙ୍ଗାରୀ ଏ ଯମର ଧାଡ଼ି		ଏହାକୁ ବୋଲିବି ବିଶୁତୀ ବାଡ଼ି ।
ଏ ବାଡ଼ି ଯାହାକୁ ପ୍ରାପତ ହୋଇ		ଦେବତା ହୋଇଲେ ମରଇ ସେହି ।
ମଥାନ କୁର ରାତିରେ କରଇ		ଦାହ କରି ନିଶି ପାହିଲେ ନାହିଁ ।
ସକ୍ଷିପ୍ତମା କୁର ଅତର ଏହି		ଏଥକୁ ଲିମ୍ବାଦି ପାଞ୍ଚନ ଦେଇ ।
ଲିମ୍ବପତ୍ର ତହିଁ ଧନିଆ ରସ		ଦ୍ରିଫଳ ପାପଡ଼ା ପୋଟଳ ରସ ।
ମହୁ ପରାକ୍ଷେ ପିଆଇବ ଯେବେ		ଏକାନ୍ତ ଶକ୍ତିକ୍ଷମା ଯାଇ ତେବେ ।
ଯେବଣ ମକୁ ତାଲି ନ ପାରଇ		ଗିରି ଭଗ୍ନ ହୋଇ ମୁଷାହି ଯାଇ ।
ଅତି କମ୍ପରେ ମତି ହୋଇ ଭ୍ରମ		ଏମନ୍ତ ମକୁକୁ ନିଅଇ ଯମ ।
କରପାଦ ବେନି ଅତି ଶୀତଳ		ନାସା କପାଳରୁ ବହଇ ଝାଳ ।
କଟାଭାଗ ଶୁକ୍ଳା କରଇ ପୁଣି		ବେନି ଲୋଚନରୁ ବହଇ ପାଣି ।
ଓଷ କଣ୍ଠ ଶୁଖି ଦିଶଇ କଳା		କ୍ଷଣକେ ତେଜନ କ୍ଷଣକେ ଭୋଳା ।
ଦେହ ଗୋଳା ଦେଇ ଗର୍ଭରେ କୁର		ମଣିଷ ଦେଖିଲେ କହେ ଅନ୍ତର ।
ଓଷଧ ନ ଖାଇ ପଦକେ ଆଶ		କ୍ଷଣେ କ୍ଷଣେ ଛାଡ଼େ ଖର ନିଃଶ୍ୱାସ ।
ବଦ୍ୟ ଧନନ୍ତରୀ କହିଲେ ଥାଇ		ଏମନ୍ତ ମକୁ.ହେ ବ୍ରତାବ କାହିଁ ।
ଯମର ଧାଡ଼ି ଲାଗିଛି ଯାହାକୁ		ଔଷଧ ଦେଇ କି କରିବ ତାକୁ ।
ଓଷ କଣ୍ଠ ଶୁଖି ଜିଭାଧା କଠିଣ		କାଶ ଶ୍ୱାସ ହୋଇ ମତିଭ୍ରମଣ ।
ବଚନ କହିଲେ ନ ଶୁଣେ ସେହୁ		ଏମନ୍ତ ମକୁକୁ ତାରିବ କେହୁ ।
ଆବର ଯେହୁ ଅସାଧ୍ୟ ବ୍ୟାଧି		ତାହା କହିଦେବା ଶୁଣ ସୁବୁଦ୍ଧି ।
ପହକ ପ୍ରାୟେ ବାଗା ଯାହାର କାୟେ		ନୋହିଲେ ହୋଏ ଜନ୍ମ ପାଣି ପ୍ରାୟେ
ନୋହିଲେ ବେଶୁର ପ୍ରାୟେକ ଦିଶୁ		ପାଣି ପ୍ରାୟେ ହୋଇ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶୁ ।

ନୋହିଲେ ହେଉ ଧବଳ ବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାୟେ । ବସାଦହି ପ୍ରାୟେ ଦିଶିବ କାୟେ
 ଏମନ୍ତ ପ୍ରକାରେ ହୋଇବ ଯେହୁ । ଏଥକୁ ଆନ ମଉଷଧି ନୋହୁ
 ଗ୍ରହଣୀ ଗଜକେଶ୍ବରୀ ନି ଦେଇ ।

ରକ୍ତଆରସାକୁ

ବଦ୍ୟଜନ ଶୁଣିମ ଯେବେ	।	ଆହୁରି ଓଧେ କହିବା ଯେବେ ।
ଇନ୍ଦ୍ରୀ ଦ୍ଵାରେ ଯେବେ ପଡ଼େ ରକତ	।	ତହିଁକି ଓଷଧ କର ଏମନ୍ତ ।
ଗଇଶ ମଞ୍ଜି ପଦ୍ମପୁଲ ଧର	।	ଶ୍ଵେତ କୋଇଲେଖା ମଞ୍ଜି ହିଁ କର ।
ବାହାଡ଼ା ମଞ୍ଜି ସମଭାଗ ଆଣି	।	ନାଗେଶ୍ଵର ପାଶେ ଲବଙ୍ଗ ପୁଣି ।
ଅଳାଇତ ଯାଇପକ ହିଁ ଭର	।	ମାଡ଼େ ଲେଖାଏଁ ସବୁଠାରୁ କର ।
ଶୁଖାଇ ଏମାନ କରିବ ଦୂର୍ଣ୍ଣ	।	ନବାତ ମାଡ଼େ ଯେ ତହିଁକି ଘେନ
ତିନିଦିନ ଏହା ଖାଇବ ଯେବେ	।	ରକତ ଆରସା ଖଣ୍ଡ ଡେବେ ।
ଅଷ୍ଟଶୁଦ୍ଧକୁ ମୌସୁଧୁ ଶୁଣ	।	ଶୁନାରି ବକଳ ପତର ଆଣ ।
ତାକୁଣ୍ଡା ମଞ୍ଜି ସହରାଜ ଭରି	।	ହରିଡ଼ା ବାହାଡ଼ା ଯତନ କରି ।
ଇନ୍ଦ୍ରମାରି ସଙ୍ଗେ ଖରଡ଼ା ନୁଣ	।	ଯିଅଳା ଅଣନ୍ତକର ଭିଆଣ ।
ସେମାନ ସବୁ ଶୁଖାଇ ବୁରି	।	ତିନିଦିନ ଖାଉ ଯତନ କରି ।
ଅଷ୍ଟକୁଡ଼ ଯେଣେ ହୋଇବ ନାଶ	।	ଚିତାରି କହିଲେ ଏଥୁ ସନ୍ଦେଶ ।
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥକ ଆଜ୍ଞା ପ୍ରମାଣେ	।	ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଔଷଧ ଭଣେ ।
ରସ ବିସ ଗନ୍ଧକ ଏ କ ସମତୁଲ	।	ମରିଚ ଦାରୁ ଯେ ଅତି ଅମୂଲ୍ୟ ।
ମାଛ ମଇଁଷି ଯେ ମୟୂର ପିତ	।	ଛେଳିକି ଘେନିଣ ଏ ଚାରି ପିତ । (୧)
ପହରକେ ଦେବ ଏବେ ଯାମ	।	ନିର୍ମଳ ସୂଚିକା ଏ ରସ ନାମ ।
ଶ୍ଵାସ କାଶ ତ୍ରିଦୋଷଇ ଯାଇଁ	।	ଭୂର ଛାଡ଼ି ଶତେବରଷ ଥାଇ ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ - ମେଷ ମଇଁଷି ଯେ ମୟୂର ପିତ । ମାଛକୁ ଘେନିଣ ଏ ଚାରିପିତ ।

ଖପରଭସ୍ତ୍ର

ଆବର ଓଷଧ କହିବା ଶୁଣ		ଖପର ଭସ୍ତ୍ର ଯେଉଁ ଭାବେ ପୁଣ ।
ଖପର ପଲେ ଯେ ଯତନ କରି		ଗୋଦନ୍ତା ଦାରୁ ପଲେ ତହିଁରେ ଭରି ।
ତୁହିକି ଭରି ଛେଳି ଦୁଧେ ଖଇ		ଆବର କଥାୟେ କହିବା ଭଲ ।
ତଳରେ ଅରଖ ପତରେ ଛାଇ		ଉପରେ ଲେଖିବ ପିହାଣ ଦେଇ ।
ତୁଳିରେ ପଡ଼ି ବସାଇ ତୁରିତେ		ଜାଳ ଦେଉଥିବ ଦିହୁଡ଼ି ମତେ ।
ବେନି ପହର ଯେ ଜାଲିବ ଯୋଇ		ଖପର ଯିବ ନୁଣ ପ୍ରାୟେ ହୋଇ ।
ସନ୍ନିପାତ ଥିଲେ ଏ ଭସ୍ତ୍ର ଖାଇ		ଆବର ଗୁଳ୍ମମ ବ୍ୟାଧିକି ଦେଇ ।
ଅଷ୍ଟାଙ୍ଗ କୁରୁ ଏ ଭସ୍ତ୍ର ଦେଇ		ଶାହାସ୍ତେ ଏମତ ଅଛଇ କହି ।

ଶିଶା ଭସ୍ତ୍ର

ଶିଶା ଭସ୍ତ୍ର ହୋଇ ଯେମତ ଭାବେ		ସେ କଥା ବିସ୍ତାରି କହିବା ଏବେ
ଶିଶା ପ୍ରଥମେ ପାତ୍ର କରି ଗଢ଼ି		ମଣି ଶିଳ ଘେନି ଖଲିବ ଯଡ଼ି ।
ଛେଳିଦୁଧ ତହିଁ ଲେପନ କର		ଶୁଖାଇ ଆତିକା ଗୋଟିକେ ଭର ।
ଅରଖ ପତ୍ର ଯେ ତଳରେ ପଡ଼ି		ଉପରେ ପିହାଣ ମୁଦ ନିବାଡ଼ି ।
ବେନି ପହର ଜାଳ ଦେବ ଯେବେ		ଶିଶା ଭସ୍ତ୍ର ହୋଇ ପିଙ୍ଗଳ ତେବେ ।
ନାନା ବ୍ୟାଧି କାଶର ଏ ମଉଷଧି		ଗର୍ଗରୋଗ ପେଟବଥା ହି ଆଦି ।
ଆବର ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାଭସ୍ତ୍ର କରି		ସେକଥା କହିବା ଶୁଣ ବିଚାରି ।
ସାପାରୁ ଯେତେ ଯବଖାଇ ତେତେ		ଶଙ୍ଖଗୁଣ୍ଡି ତହିଁ ଅଧ ଯୁଗତେ
ପଳାଶ ଛେଳି ପତ୍ର କର ଅଧ		ଥୋଇବ ଆତିକା ଗୋଟିକ ମଧ
ଉପରେ ପିହାଣ ଦେଇ ଲେପିବା		ତଳରେ ଜାଳ ଯେ ବେଉଣ ଥିବ ।
ଏମତ ସୀସା ଭସ୍ତ୍ର ହୋଇଯାଇ		ଶୁଣ ବଦ୍ୟଜନେ ଦେଉଛି କହି ।

ବେନି ପ୍ରହରେ ଯେ ହୋଇ ଦହନ		ଦେହ ଦିଶୁଥାଇ ଅରୁଣ ବର୍ଣ୍ଣ
ଏ ସାସା ଚନ୍ଦ୍ରର ଗୁଣ ଅପାର		ଶୁଭା ଗ୍ରହଣି ରକ୍ତ ଅତିସାର ।
ଆମ ଗୁଳ୍ମମ ଆଦି କରି ମରେ		ଏତେ ବ୍ୟାଧିକି ଭୟେ ନ କରେ ।
ଆହୁରି ଓଷଧ ଗୋଟିଏ ଖାଇ		ମହୁରା ତେଜ ନ କାଟିବ ଆଉ ।

ଛଉ ଯାହୁକୁ ଔଷଧ (୧)

ଅଜା ଛେକି ଯେ ଛେକି କି କହି		ତାହା ମୃତ ଧରି ଅମର ଦେଇ
ଯମର କ୍ଷୋଭ ବୋଲାଇ ଯେହୁ		ଗୁଳ୍ମଟି ଦଳଟି ଅଟଇ ସେହୁ ।
ଗବାକ୍ଷେ ଧେନୁ ଗାଈ ସୁତ ଧରି		ପରସିରି ଯେ ଅଳ୍ପ କରି
ଯର ପୁରଯେ କାଞ୍ଚି ପାଣି କହି		ମୂଳା ମଞ୍ଜି ପୁଣି ହଳଦୀ ଦେଇ ।
ଯବଖାର ତହିଁ ଭିତରେ ଭେଟି		ଏତେ ଦ୍ରବ୍ୟ ସବୁ ଶିଳରେ ବାଟି ।
ଛଉ ଯାହୁ ଯାହା ଶୁରାରେ ଥିବ		ଲେପଦେଲେ ତିନିଦିନ ରେ ଯିବ ।
ଶୁଣି ହରିଡ଼ା ସମତାଗ କରି		ସଏକ୍ଷବ କୁଆଣି ତହିଁରେ ଭରି
ପଛେ ପିଆଇବ ତବତ ପାଣି		ଆଉ କି କରିବ ବ୍ୟବହାର ଆଣି ।
ଧନତ୍ରି କହିଲେ ଓଷଧ ଭେଦ		ତିନିଦିନେ ଯେବେ ପାରିବୁ ସାଧ
ବିହିଷ୍ଠି ହୋଇ ଯେଉଁ ଭାବେ ହୋଏ		ତହିଁକି ଓଷଧ ଶୁଣ ଉପାଏ ।
ସାହାଡ଼ା ପତ୍ର ପୋକି ଖାରକର		ଛେକି ଲଣ୍ଡିଭରି ଦୁହିଁକି ତୁର ।
ଏ ଗୁଣି ବିହିଷ୍ଠି ଉପରେ ଦେଖି		ଅଳ୍ପ କରିଥିର କରି ପାଣି ।
ଦିନା ନୁଲତିନ ଏମତ କରେ		ଏକୋଷ ବ୍ୟାଧି ଭଲ ହୋଇ ଭଲେ ।
କାଶ ବ୍ୟାଧି ହୋଇ ଯେମତ ଭାବେ		ତହିଁକି ଓଷଧ କହିବା ଏବେ
ତିନିଜେନା ସିଝୁରୁ ତାଳେକ ଆଣି		ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ କରି କାଟିବା ପୁଣି

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଛଉ ଯାହୁକୁ ଔଷଧ ଏହିପରି -

ଅୟର ବିୟର ଗୋବର ଲସା । ଘର କାଞ୍ଚିପାଣି ପରକୁ ବୁଷା
ମୂଳା ମଞ୍ଜିରେ ଯେ ଲେମ୍ବାଇ ମିଶା । ଛଉ ଯାହୁ ଯାଇ ଏକ ଦିବସା ।
ଏଥିରେ ମିଶୁ ଅୟୋମଦା ଖାର । ହାଥୁଆ ଯାହୁକୁ ଟାଙ୍କର ମାର ।

ସିଂହାଈଦେବ ଧାନରେ ଭରି	।	ସେ ଧାନ ଶୁଖାଇ ଚାଉଳ କରି ।
ସେ ଚାଉଳ ମଜୁ ଚୋବାଇ ଖାଉ	।	ଶାଗ ଆମ୍ବିଳ ନ ଭୁଞ୍ଜିବ ଆଉ ।
ସପତାଏ ଏହା ଖାଇବ ଯେବେ	।	କାଶବ୍ୟାଧି ଭଲ ହୋଇବ ତେବେ ।
ଅଷ୍ଟଶୁଦ୍ଧ ଯିବ ଯେମନ୍ତେ କ୍ଷୟେ	।	ତହିଁକି ଓଷଧ କହିବା ଉପାୟେ ।
ଦାରୁ ମହୁରା ଯେ ହେବୁଳ ତିନି	।	ମଣିସିଳ ହରିତାଳକୁ ଘେନି ।
ତୁଆଣି ମରିତ ପିସଳି ଶୁଣି	।	ତୋଟ କୁଣ ବିଟ କୁଣ ହିଁ ଆଣି ।
ଭେରଣି ଚିତା ତାଉରଙ୍ଗ ପୁଣ	।	ସରଳ ସଜସବ ଖରଡ଼ା କୁଣ ।
ଫୁଲା କୁଣ ଘେନି ଭାଲିଆ ମୂଳ	।	ଉଆଳ ମାରି ଆଦର ମହୁଳ ।
ଗୁରୁମାଟିଆ ଚମା ମୂଳ ଖୋଳି	।	ଅରଖ ଦୁହୁରା କଷି କପାଳୀ ।
ଭୁଇଁ କୋରିଆ ମାହାଲିୟ ବେନି	।	କୋରିକାଯାତେ କୋରଡ଼ଙ୍ଗା ଘେନି
ଭୂଇଁ ଲିମ୍ବ ଲିମ୍ବ ଦୁଇ ହୋଅତି	।	ଶୁନାରି ଚମୋଡ଼ା ମୁଆ ରୋଦତି
ଜୀବତ ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତି ମୁନି ଯୁଣ	।	ନହଳାଙ୍ଗୁଳିଆ ବେଲ ବରଣ
ଅରଖ ମୂଳ ଆଣିଥିବ ଘେନି	।	ହରିଡ଼ା ବାହାଡ଼ା ଯିଅଁଳା ତିନି ।
ହଂସପାହି ଯଉ ସମସ୍ତ ଖୋଳ	।	ଏତେ ବୃକ୍ଷରୁ ମାଡ଼େ ମାଡ଼େ ମୂଳ ।
ଶୁଖାଇ ସବୁଟି ଗୁଣ୍ଡା କରି	।	ଖାଇଲେ ଅଷ୍ଟ ଖୁଦ୍ଧ ଯାଇସରି ।
ଆବର କଥାଏ କହିବା ଶୁଣ	।	ଚମଦଳାକୁ ଯେ ଓଷଧ ପୁଣ ।
ସମ୍ବୁଲିଙ୍ଗା ଗଛ ପତ୍ର ଦୋରୁଅ	।	ହସ୍ତରେ ଘସି ଚମଦଳା ମାର
କୁଣମାଳପା ହସ୍ତରେ ଲେପିକରି	।	ଅଗ୍ନିରେ ସେକିଲେ ଏମନ୍ତେ ମରି ।
ଧନିତ୍ରୀ ଆଞ୍ଜାରେ ଏମନ୍ତ କହି	।	ଏଥକୁ ଅପ୍ରତେ ନକର କେହି ।
ଚକ୍ଷୁରେ ଫୁଲା ପଡ଼ିଥିବ ଯାର	।	ତହିଁକି ଓଷଧ ଉପାଏ କର
ଲଙ୍କା ସିଝୁରୁ ପତର ଆଣି	।	ଅଞ୍ଜନ ତହିଁରେ ପୋଡ଼ିବା ପୁଣି ।
ଯେଉଁ ଆଖିରେ ଫୁଲା ଥିବ ପଡ଼ି	।	ପରଳ ସହିତେ ଯିବାକ ଛାଡ଼ି
ସାହାଶ୍ରେ ଲେଖୁ ନାହିଁ ପୁଣ୍ୟଯାହା	।	ଅଶ୍ୱିନୀ କୁମାରେ କହିଲେ ତାହା
ଦେହରେ ପୋକ ପଡ଼ିବ ଯେମନ୍ତେ	।	ତହିଁକି ଓଷଧ କର ଏମନ୍ତେ ।
ପୋକଶୁଫା ମୂଳ ମରିତ ଦୁଇ	।	ବେଲପତ୍ରି ଘେନି ଚୋବାଇ ଖାଇ

ଦିନା ଦୁଇତିନି କଲେ ଏତେକ	। ମଳଦ୍ୱାର ବାଟେ ମଡ଼ଇ ପୋକ ।
ଆହୁରି କହିବା କଥା ଯେ ଶୁଣ	। ଆମ ଗୁଳ୍ମମାନୁ ଓଷଧ ଶୁଣ ।
ଗାଡ଼ମୂଳ ହେଜୁ ମରିତ ବେନି	। ଶୁଣି ପିପ୍ପଳୀ ସବୁ ହିଁ ଘେନି ।
ହରିଡ଼ା ବାହାଡ଼ା ଏ ଗନ୍ଧ ଶୁଣି	। ଅଯମୋଦା ଘେନି ଯିଅଳା ଯେଠି ।
ଅନ୍ୟଗନ୍ଧ ଅଶ୍ୱକନ୍ଧ ହିଁ ଭଲ	। କୋହ ଭମ୍ବ କୁଡ଼ ଡାଳିମ୍ବ ପୁଲ
ଚିମୋଡ଼ା ଧନିଆ, ଏ ଯବଖାର	। ମାହାଭଇରୋବ ଏବଡ଼ ଯିରା
ଶାଚି କୁଣ ବିଟ କୁଣ ପ୍ରମାଣ	। ସତଜ କୁଆଣି ଖରଡ଼ା କୁଣ ।
ସମଭାଗ ଏହା କରିବ ଗାଡ଼	। ଦ୍ରବ୍ୟକେ ଯେନ ଚାରି ଚାରି ମାଡ଼ ।
ତପତ ପାଣିରେ ପିଇବ ଯେବେ	। ଗୁଳ୍ମମ ବ୍ୟାଧି ଭଲ ହୋଇ ତେବେ ।
ନାନା ବିନ୍ଧା ବାତ ଯେମନ୍ତ ସାଧ	। ତହିଁକି ଓଷଧ ଶୁଣ ହେବ ବଦ୍ୟ
ସଉପ ବଡ଼ ଗନ୍ଧ ଶୁଣି ତିନି	। ବରୁଣ ଛେଲି ପୁରୁଣି ମୂଳ ଘେନି ।
ବେଗୁନିଆ ପସାରୁଣି ସହିତେ	। ଟାଙ୍ଗଣ ମୂଳ ଗେଣ୍ଡା ଆଦି ମତେ ।
ସାମୁକ ଆଦି ଷୋହଳ ଦିଆ ମୂଳେ	। ପାଣି ଦେଇ ଏହା ବାଟିବ ଶୀଘ୍ର ।
ବିଷି ହୋଇବା ଆନମାନ ଧରି	। ତହିଁରେ ଲେପିବ ଯତନ କରି ।
ବିଗୁଣି ଲେପନ ଅଟଇ ଯାଣ	। ସୁବୁଧି ସାଧୁ ବଦ୍ୟଜନେ ଶୁଣ ।
ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥକୁ ଶରଣ ଯାଇ	। ବଦ୍ୟ ସାହାଗ୍ର କୃଷ୍ଣଦାସ କହି ।
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକାଶକୁ ଏ ମଇଷଧି	। ସେକଥା କହିବା ଶୁଣ ସୁବୁଧି ।
ଅରଖକାଠ ସାତଖଣ୍ଡ ଥୋଇ	। ଅଗ୍ନିଭାଜି କରିବା ନେଇ ।
ଉପରେ ପିହାଣ ଘୋଡ଼ାଇଦେବା	। ଗଳା ଗୋଟିଏ ତଳେ କରିଥିବା ।
ସେହିବାଟେ ଧୂଆଁ ନିରୋଧୁ ଅଛ	। ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକାଶକୁ ଏ ଓଷଧ ଉଛ ।
ଏହି ପ୍ରକାରେ ସପତାଏ କଲେ	। ଏତେକେ ସାଧନା ପାଇବ ଭଲେ ।
ଆବର କଥାୟେ କହିବା ସାଧ	। ସବାର ଘାଆକୁ ଯେଉଁ ଓଷଧ
ପାରାର ରସ ତୋଳା ଏକ ଆଣି	। ତୁଳସୀ ପତର ଦୁଇ ତିନା ପୁଣି ।
ଗନ୍ଧକ ଦୁଇ ତିନା ତହିଁରେ ଭରି	। ହରିଡ଼ାଳ ପାଞ୍ଚ ତିନା ତହିଁକରି ।
ମାହା ଭୈରବ ପାଞ୍ଚ ତିନା ବଡ଼	। ପିପ୍ପଳୀ ପାଞ୍ଚ ତିନା ତହିଁରେ ଆଞ୍ଚ ।

କାପଳ ପାଞ୍ଚତିନା ତହିଁରେ ଭରି	।	ଶୁଣି ପାଞ୍ଚ ତିନା ଯତନ କରି ।
ସଭାସବ ପାଞ୍ଚ ତିନା ଉଦ୍‌ଯୋଗେ	।	ହରିଡ଼ା ବେନି ଗୋଟି ତହିଁର ଭାଗେ ।
ପାଖରା ଖଇର ତୋଳାଏ ଆଣି	।	ପୁରୁଣା ଗୁଡ଼ ଦୁଇ ତୋଳା ଆଣି ।
ଏତେ ପଦାର୍ଥ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ବୁରି	।	ବଡ଼ି ବାଣ୍ଟିବ ଯେ ଗୁଡ଼ରେ କରି ।
ମଜୁକୁ ସ୍ତ୍ରୀହାନ କରାଉଥିବ	।	ଦୁଇ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଦୁଇଗୋଟି ଦେବ ।
ଏଥକୁ ପଥ ଯେ କହିବା ସାଧ	।	ତବତ ଭାତକୁ ଅଳଣା ଦୁଧ ।
ସ୍ତ୍ରୀହାନ କରିବ ଯେବଣ ପାଣି	।	ପଞ୍ଚୁପତ୍ରି ଘେନି ସିଝିବ ଆଣି ।
ଏହି ଚାପରେ ସାତଦିନ କରି	।	ସବାଇ ଘାଆରୁ ହେଇବ ପାରି ।
ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ କହିଲେ ଯାହା	।	ସୁକୁଧୁ ସାଧୁ ହେତୁ କର ତାହା ।
ପେଟବଥା ହୋଏ ଯେମନ୍ତ ସାଧ୍ୟ	।	ତହିଁକି କହିବା ଏବେ ଓଷଧ ।
ଶୁଣି ପାଞ୍ଚମାଡ଼ ଘେନିମା ଗାଡ଼	।	ତହିଁରେ ନବ ପିସ୍ତଲି ପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ ।
ତୁଆଣି ପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ ତହିଁରେ ଭରି	।	ଜିରା ମାଡ଼େ ତହିଁରେ ଯତନ କରି ।
କଳା ଜିରା ପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ ନିର୍ମାଣି	।	ଚିରାଇତା ପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ ମୂଳ ଆଣି ।
ହେତୁ ଚାରିମାଡ଼ ସେ ଏକସମ	।	ମରିତ ପାଞ୍ଚମାଡ଼ି ତହିଁରେ ସମ ।
ସମଭାଗ କରି କରିବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ	।	ମାଡ଼େ ଲେଖାଏଁ ଭୁଞ୍ଜି ପ୍ରତିଦିନ ।
ଏଥିକି ସଂଯୋଗ କରିବା ପଥ	।	ତବତ ଭାତକୁ ଭୁଞ୍ଜିବ ନିତି ।
ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଏଥିକି ନୁହଇ ଲେଖା	।	ଗୋରସ ଭୋଜନ କରିବ ଏକା ।
ଛୁତ ଦ୍ଵାରେ ଯେଉଁ ସଂବାଇ ହୋଇ	।	ବୁକୁସା ବ୍ୟାଧିକି ତାହାକୁ କହି ।
ତହିଁର ଓଷଧ ଯେଉଁ ବିଧାନ	।	ହେତୁ କରି ବୁଝ ଆପଣା ମନ ।
ପାଞ୍ଚ ତିନା ମହା ଭୈରବ ବଡ଼ି	।	ମୟୂର ଗିରିଆ, ତିନା ପାଞ୍ଚ ଭରି
ଲୋଧ ପାଞ୍ଚ ତିନା ଯତନ କରି	।	ଡାଲିମ୍ବ ଅଗି ପାଞ୍ଚ ତିନା କରି
ଶାଳିଗୁଆ ତହିଁ ଗୋଟିଏ ଭର	।	
ଆଠ ପଦାର୍ଥ ଏକ କରି ଚୂର୍ଣ୍ଣ	।	ଶିଳରେ ବୁରି ଗୁଣ୍ଡି କରି ଯେନ
କନାରେ ଗୁଡ଼ାଅ ଯତନେ ଥୋଇ	।	ଘା ମୁଖରେ ଦେଉଥିବ ଦେଇ ।
ଏଥକୁ ପଥ ଯେ ଯେବଣ ମତ	।	ଘିଅ ଘେନି ଭୁଞ୍ଜି ତବତ ଭାତ ।

ମଦରଜା ଶାଗ ବ୍ୟଞ୍ଜନ କରି	। ଅଳଣା ଖାଇବ ଲୁଣ ନ ଭରି ।
ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ କହିଲେ ଯାହା	। ସୁକୁର୍ଷି ସାଧୁ ଜନେ ହେତୁକର ତାହା ।
କାମଳ ବ୍ୟାଧି କରୁଥାଇ ଯେବେ	। ତହିଁକି ପରିଗ୍ରଣ ବିହିବା ଏବେ ।
ଦୁଷ୍ଟ ମଧୁର ହୋଇ ଅନ୍ନ ନ ରୁଚେ	। ଦେହରେ ତାପ ପୁରିଥାଇ ନିଜେଥ ।
ବଡ଼ ବିକଳ ଯେ ବଥାଇ ଯେତ	। ହସ୍ତ ଗୋଡ଼ ପୁଣି ହୋଇଥାଇ ମୋଟ ।
ଗର୍ଭ ପୋଡୁଥାଇ ପାହାନ୍ତି ବେଳେ	। ମଳ, ଗୋକ, ବାଡ଼ି ନୁହଇ ଜାଣେ ।
କର ପାଦଅଞ୍ଜ ଶୁଭାଲ ହୋଡ଼ି	। ଦେହ ବୁଲାଇ ଆସୁଥାଇ ବାଡ଼ି ।
ଏମନ୍ତ ଦେଖିବା ଯାହାର ଗାତ୍ର	। ପ୍ରଥମେ ଦେହ କରାଇବା ଭେଦ ।
କାମଳ ବ୍ୟାଧି ଏ ଅଟଇ ଯାଣ	। ଏଥକୁ ଔଷଧ ବିହିବା ଶୁଣ ।
ପ୍ରଥମେ ଭେଦ କରାଇବା ବାଡ଼ି	। ମଧ୍ୟରେ ଦେବା ତିନିଦିନ ଛାଡ଼ି ।
ପୁଣି ଆନଦିନ କରିବା ଭେଦ	। ତହିଁ ଉତାରେଣ ଦେବା ଔଷଧ ।
ପକାଣ ମଞ୍ଜି କରାଇବା ଦୁଳ	। ଗୋହିରା-ପିସ୍ତଳି ଏ ତାଳ ମୂଳ ।
କୁଡ଼ କି ସାଳପନ୍ନି ନିରିବାଣି	। ରକ୍ତ ଚିରାଇତା ଦଶମୂଳ ଆଣି ।
ପଳେ ଲେଖାଏଁ ସବୁଠାରେ ଘେନ	। ଶୁଖାଇ କରି ଗୁଣ୍ଡା କର ଦୂର୍ଣ୍ଣ ।
ବତିସ ମାଣ ଯେ କରିବ ପାଣି	। ହାଣ୍ଡିରେ ଭରି ଆଉଟିବ ପୁଣି ।
ଔଷଧ ଭରି ଆଉଟିବ ବେଗେ	। ଗୁଡ଼ ପାଗ କରି ଯେମନ୍ତ ବାଗେ ।
ଦେହେ ଦେହ ଯେବେ ଲାଗିବ ଯଡ଼ି	। ଏମନ୍ତ ହୋଇଲେ ଥୋଇବ କାଢ଼ି ।
ସେହି ହାଣ୍ଡିରେ ସେ ରହିଣ ଥୁବ	। ତ୍ରିକଟୁ ତିନିମାଡ଼ ତହିଁରେ ଦେବ
ପଞ୍ଚ ମାଡ଼ ତୁଳି ଖାଇବ ନିତି	। ଏଥକୁ ସଂଯୋଗ କରିବ ପଥ ।
ସାଗ ଆମିଳ ବିବର୍ଜିତ କାଞ୍ଜି	। ତବତ ଗାତ ଘୃତ ଘେନି ଭୁଞ୍ଜି ।

ଶୋଥବ୍ୟାଧିଔଷଧ

ଶୋଥ ବ୍ୟାଧି ଥୁବ ଯାହା ଦେଲେଣା	। ତହିଁକି ଔଷଧ କହିବା ଶୁଣ ।
ଦଶପାଞ୍ଚ ମାଡ଼ କାକୁରି ମୁତ	। ପଦର ମାଡ଼ କର ଛେଳି ମୁତ ।

ଜଡ଼ା ମାଲପା ମାଡ଼େ କର ଫୁଲ	। ପିସିକି ଘେନିମ ପଦର ପଲ ।
ଶୁଣି ବାରପଲ ତହିଁରେ ମିଶା	। ଦାସ କେରେଣ୍ଡା ପତର ବେନି ବିଶା ।
ଗଇସ ପତ୍ର ଦଶ ପଲ ଦେଇ	। ବଗାଗେଣ୍ଡୁ ପାଞ୍ଚପଲ ମିଶାଇ । (୧)
ସଏକ୍ଷବ ତିନିପଲ ତହିଁରେ ଭରି	। ସଏକ୍ଷବ ତିନିପଲ ତହିଁରେ ଭରି ।
ସମସ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏହି ଭାବେ ଯେନ	। ଶୁଖାଇ କରି ଗୁଣ୍ଡା କରି ଚୂର୍ଣ୍ଣ ।
ପ୍ରଥମ ଦିନରେ ଭକ୍ଷିବ ପଳେ	। ଦ୍ଵିତୀୟ ଦିନ ଦୁଇତୋଳା ମୂଳେ ।
ଏକୋଇଶ ଦିନ ଖାଇବା ଯାଏ	। ସବୁକୁ ଶୋଧନ କରିଥିବ କାୟେ ।
ପଥକି ଚବତ ଭାତ ଯୁଗତ	। ତଉଣ କରିବ ବାଉଗଣ ପିତ ।
ଆବର କଳରା ମହୁର ଦେବ	। ଆନ ବ୍ୟଞ୍ଜନ କେବେହେଁ ନ ଦେବ ।
ଏମତ ପ୍ରକାରେ ପାଳିବ ଯେବେ	। ଶୋଥ ବ୍ୟାଧି ଭଲ ହୋଇବ ତେବେ ।
ଦାନକୃଷ୍ଣ ଦାସ କିରତି ଥାଉ	। ହେତୁ କଳାଲୋକ ବୈଦ୍ୟ ହେଉ ।
ଯେବଣ ବଦ୍ୟ ପଢ଼ଇ ସାହାସ୍ର ପାଠ	। କେବେହେ ନ ଯାଇ ଅମଡ଼ା ବାଟ ।
ପ୍ରଥମେ ଦେଖିବ ନାଟିକା ଯାର	। ଦୁତୀୟେ ସ୍ଥୁତରେ ତଜଲ ଦେଇ
ତୃତୀୟ ବିହିବ ପାଞ୍ଚନ ଶିଷ	। ଚତୁର୍ଥେ ମନୁକୁ ଦେବାକ ରସ ।
ଯେ ଯେତେ ବଇଦ୍ୟ ବୋଲାଇ ବଡ଼	। ବ୍ୟାଧି ଜ୍ଞାନରେ କେ 'ନୁହଇ ବଡ଼ ।
ଚଉଷଠୀ ରୋଗ ଘେନିଣ କାୟା	। ନାନା ବ୍ୟାଧି ଘୋଟି ଅନନ୍ତ ମାୟା ।
ଛାଡ଼ିଲା ବୋଲି ନ କରିବ ପ୍ରତେ	। କ୍ଷୁଦ୍ର ରୂପ ଧରି ଥାଇ ଗୁପତେ ।
ଅଗ୍ନି ର ଶେଷ ଯେ ବ୍ୟାଧିର ଶେଷ	। ଏ ଦୁଇକଥାକୁ ନାହିଁ ବିଶ୍ଵାସ ।
ଯେତେ ପ୍ରକାରେ ଉପୁଜଇ ନାଡ଼ି	। ଅନ୍ତର୍ଗତ ବ୍ୟାଧି ନୁହଇ ବାଡ଼ୀ । (୨)
ବ୍ୟାଧି ନ ଚିହ୍ନି ହୋଏ ମତିଭ୍ରମ	। ବୈଦ୍ୟ ନୁହଇ ସେ ମନୁକୁ ଯମ ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ

ହରିଚକି ପାଞ୍ଚପଲ ପୁରୋଇ । ଗଇଶ ପତ୍ର ଦଶପଲ ଦେଇ ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ ଅଛି -

ରୋଗ ମହମାୟା କେ ପାରୁ କହି । ମୂତ୍ର ଦେଖିଲେ ହେଁ ପରତେ ନାହିଁ ।

ତୃଷ୍ଣିରେ ଦେଖିଲେ ଧରି ନ ପାରି । ଅଦୋଷି କେହୁ ଭାବନା କରି ।

ସାହାସ୍ର ନ ପଢ଼ି ଯେ ବୋଲଇ ବୈଦ୍ୟ । ସେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ବାଇରେ ହେଯ ।

ନାଡ଼ି ଇକ୍ଷଣ ବାୟାର ମତ । ଅନ୍ତର୍ଗତ ବ୍ୟାଧି କହିଲି ତଥ୍ୟ ।

ଡିକ ପ୍ରମାଣେ ଯେହେତୁ ମୋଘ ଥାଇ । କ୍ଷଣକେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଘୋଡ଼ିଣ ଯାଇ ।
 ବ୍ୟାଧିର ମହିମା କେ କରୁ ଶେଷ । କାଠରୁ ଯେସନେ ଅଗ୍ନିପ୍ରକାଶ ।
 ଗୁପ୍ତେ ଥାଇ ନ ଜାଣନ୍ତି କେହି । କ୍ଷଣକେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପାରଇ ଦହି ।
 ସେହିମତି ଯେ ରୋଗର କଥା । ବଦ୍ୟ ଜନେ ଶୁଣି ନ ପାଅ ବ୍ୟଥା ।
 ମନେ ଗର୍ବ କରି ନୋହିବ ଟାଣି । ଅନୁଭବ ଥିଲେ ବ୍ୟାଧିକି ଜାଣି ।
 ଯେ ଯେତେ ବଦ୍ୟ ହୋଇଲେ ହଉ । ମୁଦ୍ର ନ ଦେଖୁ ସେକି ଓଷଧ ଦେଉ ।
 ପାଣିର ବାଡ଼ି ଯେ ପାରିବ ନାହିଁ । ତାହାବେଳେ ହୁଏ ଏ ବ୍ୟାଧି ବାଡ଼ି ।
 ମଳ୍ଲ ନ ଦେଖୁ ଯେ ଓଷଧ ଦେଉ । ମଳ୍ଲର ହତ୍ୟାକୁ କାରେଣୀ ସେହୁ ।
 ହସ୍ତରେ ନାହିଁ ପ୍ରଚରିବ ଏଣେ । କ୍ଷୁଦରେ ପୁଣି ଟେକ ଦେବ ତେଣେ ।
 ଦୁଇ କଥାକୁ ଅନୁଭବ ଥିବ । ମଳ୍ଲର ଏ ବେନି ପଥ ଦେଖିବ ।
 ସାହାସ୍ର ମତ ଏ ଅଟଇ ଡିକି । ତେବେ ସେ ବ୍ୟାଧି କି ପାରଇ ଚିହ୍ନି ।
 ଭାଷା କୁହାଇ ବଚନ ଶୁଣିବା । କେମିତି କୁହଇ ତାହା ଜାଣିମା ।
 କେଉଁ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ସେ କରଇ ଆସ । ପଚାରିଣ କୁଝି ବ୍ୟାଧି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।
 ପାଞ୍ଚ ପ୍ରକାରେ ବୁଝିବ ଏମତ । ପଞ୍ଚ ରୁତରୁ ବ୍ୟାଧି ହୁଏ ଯାତ ।
 ଦୁମ୍ଭେ ବୋଲିବ ନ ଜାଣି ମୁଁ ଅବା । ଏଥକୁ ସଂଶୟେ ଫେଡ଼ି କରିବା ।
 ପୃଥୁ ଆପ ତେଜ ଆକାଶ ବାଇ । ଯେଉଁ ଆନରୁ ଯେ ଉଦୟ ହୋଇ ।
 ନାଟିକା କଥା ଯେଉଁ କଥା ହେଜ । ପୃଥୁରେ ବ୍ୟାଧି ସେ ବିଚାରି ବୁଝି ।
 ମୁଦ୍ର ଧରିଣ ଯେ ତରଳ ଦେଇ । ଆବର ମହିମା ଅଟଇ ସେହି ।
 ନେତ୍ର ପାତ ଯାହା କହିଲେ ତିଳେ । ତେଜର କଥା ଯେ ବୁଝିବା ପକେ ।
 ବଚନ ମାର୍ଗେ ଯେଉଁ କଥା କହେ । ବାୟୁର ଏ ଗୁଣ ପ୍ରକାଶ ହୋଏ ।
 ଯେବଣ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ କରଇ ଆଶା । ଆକାଶ ରୁତର ଏମତ ଭାଷା ।
 ପଞ୍ଚ ପ୍ରକାରେ ଯେ ଯାଣଇ ଗୁଣ । ତାହାକୁ ଲେଖିବା ବିଷ୍ଣୁ ସଙ୍ଗେଣ ।
 ବ୍ୟାଧି ଭଲ ମନ୍ଦ ଜାଣଇ ସେହୁ । ବଦ୍ୟ ନାରାୟଣ ଅଟଇ ସେକୁ ।
 ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥକ ଛାମୁରେ କହି । ବିଚାରି ମଳ୍ଲକୁ ଓଷଧ ଦେଇ ।
 ଏଥୁ ଯେଉଁ ମଳ୍ଲ ହୋଇବ ନାଶ । ବଦ୍ୟକୁ ଆଉ ନ ହୋଇ ଦୋଷ ।

ମନେ ନ ଧରିବ ମୋହର ଦୋଷ । ପଣ୍ଡିତ ଜନେ ନ ଧରିବା ରୋଷ ।
 ପ୍ରାଣି ବ୍ୟାଧିରୁ ଚାରିବା ପାଇଁ । ଧର୍ମ ପତ୍ର ଘେନି ଅଛି ମୁଁ ବିହି ।
 ସଂସାରେ କେହି ଚିର ନୋହେ କିନା । ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଘେନି ବଣିଜ ସିନା ।
 ଯାହା ଅରଜିବ ତାହା ଭୁଞ୍ଜିବ ସେହି । କାହାରି ସଙ୍ଗତେ ନ ଯିବ କେହି ।
 ଅର୍ଥ ପଦାର୍ଥକୁ ମନେ ନ କର । ପ୍ରାଣୀକି ଏକା ଉପକାର କରେ ।
 ନାନା ବ୍ୟାଧି ଘେନି ଏ ଦେହ ଗୋଟା । ଜୀବନ ଯେସନ ପାଣି ଫୋଟକା । (୧)
 ମାନବ ଜନ୍ମ ଯେ ହୋଇଲି ମୁହିଁ । କ୍ରିତି ଥାଉ ଏକା ସଂସାରେ ରହି ।
 ଅନୁଭବ ଥିବ ଯେବଣ ଲୋକ । ଏ ସାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଲେ ହୁଏ ବିବେକ ।
 ସଂସାରେ ଯେତେ କବିମାନେ ଥିଲେ । ବଦ୍ୟ ସାହାସ୍ର କେହି ନ କହିଲେ ।
 ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ଉପକାର ଯାହା । କେହୁଣି କବି ତ ନ କଲେ ତାହା ।
 ଏ ଦେହ ଘେନି ସବୁ ହୋଏ ସାଧୁଏ । ଏଥକୁ କଳଙ୍କ ହୋଇଥାଏ ବ୍ୟାଧି (୨)
 ସୂର୍ଯ୍ୟେ ଉଦେ ହୋଇଲେ ତିନିରି ସତ । ବ୍ୟାଧିକି ଓଷଧ ସେହିକି ସଂଯାତ ।
 ବିଚାରି କରି ମୁଁ ଯୋଡ଼ିଲି ଯାହା । ମୁନିମାନେ ମତେ କହିଲେ ଯାହା ।
 ସେ ଘେନି ପରତେ ପାଇଲି ଚିତ । ଓଷଧମାନକୁ ଯୋଡ଼ିଲି ଗୀତ ।
 ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କ ଉପକାର ପାଇଁ । ବଦ୍ୟ ସାହାସ୍ର ଏକେ ଦେଲି କହି ।
 ଶ୍ରୀ ଗଗନାଧିପ ପଦ୍ମ ଚରଣ । ଶିଶୁମତି କୃଷ୍ଣଦାସ ଶରଣ ।

ଆହେ ସୁଧୂତନମାନେ ଶୁଦ୍ଧ ଅଶୁଦ୍ଧ ପୁରୋଇ ଏ ବଦ୍ୟସାସ୍ର ପଢ଼ିବ ।

ଲେଖନକାର ଦୋଷ ନ ଧରିବ ।

ଯଥା ଦୃଷ୍ଟି ତଥା ଲେଖନ । ଏ ବଦ୍ୟ ସାହାସ୍ର ସଦା ଜୟେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

(୧) ଖ ପୋଥିରେ - ପାଣିର ଫୋଟା

(୧) ଖ ପୋଥିରେ ଅଧିକ -

ବ୍ୟାଧି ପାଡ଼ା କଲେ ମଣିଷ ମରି । ଔଷଧ ଦେଲେ ଧାଡ଼ିକାରେ ଚାରି
 ଦେଉଥିଲେ ସିନା ସାଧୁର ଜ୍ଞାନ । ଯେଥକୁ କେହି ତ ନ କଲେ ମନ ।
 ବାର ବରତ ଯେ ଲୋକ ଆଚାର । ଦେହ ଥିଲେ ସିନା ସବୁ ବିଚାର ।
 ଯେ ଦେହ ଯେବେ ବ୍ୟାଧି ଯୋଗେ ଯିବ । କାହାକୁ ଘେନି ସେ ସଂସାରେ ଥିବ ।
 ଆଇଷ୍ଟ ପୁରିଲେ ସେ ସହଚେ ଯାଇ । ସେ କଥା କାହାରି ଆୟତ ନୋହି ।
 ବଡ଼ା ଭିଡ଼ିଲେ ବାଡ଼ ଯେହୁ ଆଢ଼ । ଦେହ ଜଥା ହିଁ ସେହିମତି ମୋଟ ।
 ଦେହ ଥିଲେ ସବୁ ହୁଅଇ ସାଧୁ । ଯେଥକୁ କଳଙ୍କ ହୋଇଲା ବ୍ୟାଧି ।
 ବ୍ୟାଧିକି ଓଷଧ ସେହି ସଂଯାତ । ସମୁଦ୍ରେ ଯେସନ ନାବ ଯୋଗତ ।